

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

OSVOJENÍ

ADOPTION

Konzultant: doc. JUDr. Senta Radvanová

Zpracovatel: Mgr. Jana Ela Kliková

prosinec 2010

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Čestně prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně, všechny citace jsem vyznačila v textu a doložila prameny použité literatury a tato práce nebyla využita k získání stejného nebo jiného titulu.

V Hradci Králové dne 4. prosince 2010

Mgr. Jana Ela Kliková

Obsah:

Úvod	4
1. Vývoj právní úpravy osvojení na našem území	8
<i>1.1. právní úprava osvojení a vztahů mezi rodiči a dětmi v Rakousku-Uherku</i>	8
<i>1.2. Právní úprava osvojení po vzniku samostatné Československé republiky</i>	10
<i>1.3. Právní úprava osvojení v poválečném období</i>	12
<i>1.4. Změny v právní úpravě osvojení po roce 1960</i>	15
2. Současná právní úprava osvojení v ČR	18
<i>2.1. Ústavní základ institutu osvojení</i>	18
<i>2.2. Pojem osvojení</i>	19
<i>2.3. Dva typy osvojení</i>	21
<i>2.4. Předpoklady osvojení</i>	23
<i>2.4.1. Osvojitel</i>	23
<i>2.4.2. Přiměřený věkový rozdíl</i>	25
<i>2.4.3. Společné osvojení dítěte manžely</i>	25
<i>2.4.4. Souhlas manžela osvojitele</i>	26
<i>2.4.5. Neexistence příbuzenského poměru</i>	26
<i>2.4.6. Předpoklady na straně osvojence</i>	27
<i>2.4.7. Souhlas s osvojením</i>	28
<i>2.4.8. Výjimka z požadavku souhlasu rodičů s osvojením</i>	31
<i>2.4.9. Preadopční péče</i>	32
<i>2.4.10. Poučení soudu</i>	33
<i>2.4.11. Zájem osvojovaného dítěte</i>	33
<i>2.4.12. Nemožnost osvojení</i>	35
<i>2.5. Právní účinky osvojení</i>	35
<i>2.6. Zprostředkování osvojení</i>	37
<i>2.6.1. Pojem zprostředkování</i>	37
<i>2.6.2. Orgány oprávněné ke zprostředkování osvojení</i>	39
<i>2.6.3. Postup zprostředkování osvojení</i>	41
<i>2.6.4. Přerušení zprostředkování osvojení</i>	47

<i>2.6.5. Vyřazení z evidence dětí nebo žadatelů vedené krajským úřadem</i>	48
<i>2.7. Zrušení osvojení</i>	50
3. Osvojení s mezinárodním prvkem	53
<i>3.1. Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí</i>	53
<i>3.2. Osvojení do ciziny</i>	54
<i>3.3. Osvojení z ciziny</i>	60
4. Některé aktuální otázky osvojení	63
<i>4.1. Právo dítěte znát svůj původ</i>	63
<i>4.2. Osvojení registrovanými partnery</i>	69
5. Řízení o osvojení	74
<i>5.1. Příslušnost soudu k řízení o osvojení</i>	74
<i>5.2. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení</i>	75
<i>5.3. Účastníci řízení o osvojení</i>	76
<i>5.3.1. Postavení rodičů v řízení o osvojení</i>	77
<i>5.3.2. Postavení poručníka v řízení o osvojení</i>	78
<i>5.3.3. Postavení dítěte v řízení o osvojení</i>	78
<i>5.3.4. Postavení manžela osvojitele v řízení o osvojení</i>	79
<i>5.4. Postup soudu v řízení o osvojení</i>	79
<i>5.5. Řízení o zrušení osvojení</i>	80
6. Osvojení z pohledu mezinárodních smluv	81
<i>6.1. Úmluva o právech dítěte</i>	82
<i>6.2. Evropská úmluva o osvojení dětí</i>	86
<i>6.3. Evropská úmluva o výkonu práv dětí</i>	87
<i>6.4. Evropská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí</i>	89
7. Trestněprávní souvislosti osvojení	90
<i>7.1. Správní delikty a přestupky v souvislosti s osvojením podle ZoSPOD</i>	90
<i>7.2. Trestné činy v souvislosti s osvojením</i>	92
8. Právní úprava osvojení podle navrhovaného občanského zákoníku	95

8.1. Osvojení nezletilého	95
8.2. Osvojení zletilého	102
9. Právní úprava osvojení v Německu	104
9.1. Osvojení nezletilého	104
9.1.1. Zrušení osvojení z moci úřední	107
9.2. Osvojení zletilého	107
9.2.1. Osvojení s účinky osvojení nezletilého	108
9.3. Zprostředkování osvojení v Německu	108
9.4. Statistika osvojení v Německu	112
10. Statistika osvojení v České republice	112
11. Závěr	115
<i>Resume</i>	117
<i>Abstrakt</i>	118
<i>Seznam použité literatury</i>	119
<i>Seznam použitých právních předpisů vč. zkratk</i>	122

Úvod

Osvojení je společenský jev, na který je možno nahlížet z různých perspektiv. Cílem této práce je tento jev zmapovat především v oblasti právní. Osvojení je právní institut, který byl znám již v římském právu a jeho smysl a účel se v průběhu společenského vývoje změnil od majetkového k pojetí k takovému, jehož smyslem je vytvořit – simulovat biologické rodinné vazby s určitými právními a statusovými důsledky.

V úvodu této práce bych nechtěla opominout rovněž psychologické a sociologické aspekty osvojení, neboť právo je pouhým nástrojem regulace lidské společnosti a má odrážet jednotlivé existující jevy a vytvářet pro jejich existenci právní podmínky a hranice včetně trestních následků jejich překročení.

Osvojení je z pohledu sociologického a psychologického především **náhradní rodinnou péčí**, která je zajišťována dětem, jimž nebyl dán dar výchovy ve vlastní rodině a to z různých důvodů. Děti vhodné k osvojení pocházejí v dnešní době spíše výjimečně z řad osiřelých dětí. Ve většině případů se jedná pouze o tzv. sociální osiření, kdy tyto děti mají žijící rodiče, nebo jednoho z nich, kteří ale nejsou schopni nebo ochotni se o ně starat. V literatuře¹ se uvádí že, „lze v současné době téměř s určitostí konstatovat, že každé dítě zařazené do registru osvojení je nositelem specifických zdravotních a výchovných potřeb, příp. po neúspěšném pobytu v náhradní rodině“. Změněná skladba dětí k osvojení je způsobená zejména lepšími možnostmi ochrany před nechtěným početím a odpovědnějším přístupem k životu alespoň v určitých sociálních vrstvách společnosti. Proto jsou kladeny na současné osvojitele větší nároky než tomu bylo v minulosti. Nejčastěji jsou děti předávány do preadopční péče z ústavní výchovy, tj. dětských domovů, kojeneckých ústavů a dětských nemocnic, případně diagnostických ústavů.

¹ Srov.: Průšová L. a Novotná V., K vybraným otázkám osvojování dětí, str. 132. Praha: Linde 2004.

V České republice stejně jako v ostatních evropských zemích narůstá počet neplodných manželských párů, tento počet již dosahuje 13%². Právě tito lidé jsou těmi, kteří tvoří většinu žadatelů a osvojení dítěte, neboť potřeba vychovávat dítě patří k základním psychickým potřebám každého člověka. Pokud tato potřeba nemůže být uspokojena dítětem vlastním, dochází u těchto lidí často k psychickým problémům a jejich svět se zúží pouze na touhu mít doma dítě, kterému poskytnou lásku, bezpečí a všechny další atributy výchovy v rodině a sami uspokojí svou touhu po dítěti. Mezi další skupinu žadatelů o osvojení patří ti, které mají doma vlastní dítě a chtěli by poskytnout rodinné zázemí dítěti, které nemělo to štěstí, aby bylo vychováváno v původní biologické rodině. Další skupinou zájemců o osvojení jsou lidé, kterým jejich vlastní dítě zemřelo. Vzhledem k nízké dětské úmrtnosti nyní tvoří z celkového počtu zájemců o osvojení výraznou menšinu, na rozdíl od minulých dob. Při osvojení dochází k uspokojení základních psychických potřeb žadatele i dítěte. Žadatelé o osvojení procházejí přísným výběrem a přípravou, vlastní proces od podání žádosti o osvojení až po získání dítěte do péče může trvat i několik let. Případy, kdy je dítě svěřeno do adopce přímo svými rodiči jsou výjimečné, většina osvojení je zprostředkovávána úřady pro sociálně-právní ochranu dětí. Na adoptivní rodiče jsou kladeny přísné nároky, kterým ne všichni žadatelé dostojí. Vzrůstající nároky na přípravu osvojitelů a splnění požadovaných kritérií jsou plně odůvodněny zájmem osvojovaných dětí a snahou všech zúčastněných orgánů minimalizovat případy neúspěšného osvojení, kdy je dítě vráceno zpět do ústavní péče a osvojení zrušeno, příp. u nezrušitelného osvojení dítě uvolněno k novému osvojení

Pokud vezmeme v úvahu **3 aspekty rodičovství**, mezi něž se řadí aspekt biologický, psychologický a sociální, tak rodičovství založené osvojením bude plně saturovat psychologický (vytvoření vzájemných citových vazeb, zázemí dítěte) a sociologický (naplnění

² Matějček Zdeněk, Co přináší dítě rodině, Osvojení a pěstounská péče, str. 54. Praha: Portál. 2002.

společenských rolí, které jsou očekávány, vytvoření rodiny jako základního lidského společenství). Podle současných poznatků jsou za rodiče dítěte považováni ti, kteří se o dítě starají a poskytují mu rodinné zázemí s vytvořenými citovými vazbami. Biologické aspekty není možná rovněž zcela pominout, protože je známou skutečností, že dospělí lidé, kteří byli v minulosti osvojeni nebo nepoznali své rodiče, vždy po svém původu a kořenech pátrají.

Česká republika je zemí opakovaně kritizovanou mezinárodními institucemi dohlížejícími na dodržování práv dětí za velký počet dětí v ústavní výchově. Rovněž proces adopce je shledáván jako nepřiměřeně dlouhý a dítě je nuceno pobývat v ústavní péči i několik měsíců, než je svěřeno do rodiny. Psychická deprivace, která vzniká v ústavních zařízeních byla opakovaně popsána v odborných vědeckých pracích našich i zahraničních odborníků.

Z tohoto důvodu se domnívám, že podpora náhradní rodinné výchovy, mezi jejíž formy patří i osvojení, je v právním státě respektujícím práva dítěte prvořadým cílem.

Z hlediska sociologického je osvojení významné především pro vytvoření rodiny jako základní stavebního kamene společnosti.³ Rodiny, která zajišťuje jednak životní podmínky svým členům a jednak je akceptována ostatními subjekty jako do značné míry samosprávný subjekt. V současné době se často hovoří o tzv. krizi rodiny. Mezi příznaky krize rodiny patří vysoká rozvodovost, nízký počet uzavíraných manželství a nízká porodnost, která nestačí k přirozené reprodukci společnosti. Jedná se o multifaktoriální jev,

³ Můžeme si klást otázku, proč je rodina úplná až když je v ní dítě. Podle Matějčka Zdeňka (Osvojení a pěstounská péče, Praha: Portál, 2002, str. 56 a násl. dítě rodině přináší především:

1. **naplnění potřeby stimulace neboli náležitého zásobení podněty** – potřeba nenudit se v životě, mít jej zaplněn radostí, ale o starosti o někoho, koho my provádíme procesem výchovy a kdo nás rovněž zpětně vychovává a přispívá ke zrání naší osobnosti.
2. **potřeba smysluplného světa** – dítě poskytne naplnění smyslu života, rodiče mají pro co žít, jejich život dostává směr, cíl i smysl.
3. **potřeba životní jistoty** – dítě získává svou životní jistotu v okruhu své rodiny a rodiče mají jistotu, že ve stáří o ně bude postaráno
4. **potřeba pozitivní identity čili vlastního „já“** – rodiče získají s dítětem novou společenskou roli, zvýší svou společenskou hodnotu.
5. **potřeba otevřené budoucnosti (potřeba naděje a životní perspektivy)** – naděje je základem pro spokojené prožívání vlastního života, její absence vede k zoufalství.

Shora uvedený přehled dává rámcovou odpověď na otázku, proč je dítě v rodině tak významným činitelem.

který souvisí s rychlým vývojem lidského poznání a ekonomického růstu v západní společnosti. Kořeny této krize lze hledat u příklonu k materiálním hodnotám a s tím související ztrátou hodnot duchovních a duševních, za další příčinu považují soběstačnost jednotlivce, který je do velké míry nezávislý na svém okolí, přežije sám, bez podpory blízkých lidí nebo případně jen s podporou státu. Další příčinou je proměna tradičních rolí žen a mužů ve společnosti – feminizace žen. Příčin krize rodiny existuje nepochybně mnoho dalších. V současné době společnost zažívá tak rychlé vývojové změny a hospodářský růst, jako nezažívala nikdy v minulosti. Lidé zažívají nesrovnatelně více svobody, než tomu bylo např. ještě před 25 lety. Život v dnešní době přestal mít pravidelný a předvídatelný řád, jaký měl např. pře 100 a více lety. Mnoho lidí bohužel neví, jak s touto svobodou naložit. Naštěstí je stále velké množství lidí, kteří svým životem ukazují, že rodina, i když třeba oproti minulým dobám částečně pozměněná ve svých funkcích a rolích jejích členů, není přežitkem a tito lidé jsou ochotni převzít na sebe tak velký závazek, kterým je osvojení dítěte.

V této práci se zabývám osvojením z několika úhlů pohledu, od vývoje právní úpravy osvojení, přes současnou právní úpravu osvojení, včetně osvojení s mezinárodním prvkem a řízení o osvojení, dále některými nezákonnými jevy souvisejícími s osvojením, a v závěrečných kapitolách srovnáním současné a připravované právní úpravy a pro doplnění uvádím i základní rozbor německé právní úpravy osvojení.

Ráda bych v úvodu této práce poděkovala doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc., za vstřícné a ochotné jednání v rámci konzultací a rodině za trpělivost a podporu.

1. Vývoj právní úpravy osvojení na našem území

1.1. Právní úprava osvojení a vztahů mezi rodiči a dětmi v Rakousku -Uhersku

Na území bývalého Rakousko-Uherska vycházela úprava rodinných vztahů ve středověku především z práva církevního, které bylo v mnohém ovlivněno především římským právem a upravovalo zejména otázky týkající se manželského svazku. Děti byly podřízeny otcovské moci – „patria potestas“. Byly činěny značné rozdíly mezi dětmi narozenými manželství a mimo manželství. Pokud nešlo o příslušníky šlechtických rodů, nemanželské děti byly omezeny ve svých právech, např. právu nabývat majetek, učit se řemeslu, dědit apod. K významnějším změnám v oblasti rodinného a manželského práva dochází až na konci 18. století, kdy společnost začíná pod vlivem osvícenské nauky klást větší důraz na občanská práva a svobody a omezuje se vliv církve. Za vlády Josefa II., pokračuje rozsáhlá kodifikace soukromého práva, která započala již za vlády Marie Terezie a jejímž výsledkem je zejména rakouský Všeobecný občanský zákoník z roku 1811. Již v roce 1783 vydává Josef II. manželský patent a v roce 1787 císařský patent, který mimo jiné přinesl zrovnoprávnění nemanželských dětí a nově zavádí institut poručenství⁴.

V roce 1811, za vlády Františka I., kdy vstupuje v platnost **Všeobecný občanský zákoník (Algemeines Bürgerliches Gesetzbuch – ABGB)**, dochází k systematické úpravě rodinných vztahů, včetně práva manželského, dědického, úprava poručenství a osvojení. Také Všeobecný občanský zákoník čerpá v oblasti rodinných vztahů z kanonické úpravy.

Podle právního stavu účinného k 15.4.1928 bylo právo rodičovské upraveno v hlavě třetí v § 137 – 186. Děti byly až do věku 24 let považovány za nezletilé a svěřeny pod otcovskou moc (v důsledku

⁴ Kadlecová M. a kol., Vývoj českého soukromého práva, s.111.

kteřé měl otec právo určit povolání dětí, spravoval jejich majetek apod.) Na druhou stranu bylo povinností otce bylo poskytnout jim výživu, a to i v případě, že byly po rozvodu nebo rozluce soudem svěřeny matce, a povinností matky bylo pečovat o jejich tělesnou výchovu a zdraví (§ 141.) Všeobecný občanský zákoník znovu deklaruje rovnoprávné postavení manželských a nemanželských dětí. V § 179 až 186 jsou upraveny svazky podobné právnímu poměru mezi rodiči a dětmi. Takovým svazkem bylo kromě osvojení ještě převzetí ve schovanství. Osvojitelem mohla být pouze osoba, která vlastních dětí neměla. Minimální věk osvojitele byl určen hranicí 40 let, osvojenec musel být alespoň o 18 let mladší. Osvojenec mohl být nezletilý, ten potřeboval k osvojení souhlas manželského otce, nebo není-li ho matky, poručníka a soudu. Osvojencem mohla být i osoba zletilá, která rovněž potřebovala svolení manželského otce. Osvojená osoba obdržela jméno osvojitele a mohla získat i erb a šlechtictví. Mezi osvojiteli a osvojencem byly stejná práva jako mezi rodiči a dětmi, osvojitel přejímal otcovskou moc, ale na ostatní členy rodiny nemělo osvojení žádný vliv a ani osvojenec nepozbýval práv své vlastní rodiny. Osvojení, pokud bylo schváleno otcem, potvrzoval zemský úřad a soud pouze zapisoval do soudních knih. Právní poměr založený osvojením mohl být zrušen za souhlasu zástupců nezletilého a soudu. Osvojení vznikalo na základě smlouvy, která mohla vzájemná práva upravit odchylně od zákona, pokud byly zachovány účinky osvojení ve vztahu ke změně jména a pokud nebyla touto dohodou znevýhodněna třetí osoba. Z výše uvedeného, zejména z relativně vysoké spodní věkové hranice osvojitele a ze skutečnosti, že vztahy v původní rodině osvojence byly zachovány beze změny, lze učinit závěr o tom, že vztahy založené osvojením měly především úlohu majetkovou a náhradní rodinná výchova dítěte byla v pozadí. Řízení před soudem ve věcech nesporných bylo dále upraveno patentem z 9. srpna 1854, č. 208 ř. z.

1.2. Právní úprava osvojení po vzniku samostatné Československé republiky

Po vzniku samostatného československého státu 28.10.1918 byl recepční normou č. 11/1918 Sb. převzat právní pořádek Rakouska-Uherska, čímž nastal tzv. právní dualismus, kdy na území Čech a Moravy platilo jiné právo než na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Kodifikační práce na novém občanském zákoníku byly přerušeny zejména po podepsání mnichovské dohody a dalšími válečnými událostmi.

V oblasti rodinného práva a právní ochrany dětí byly přijaty jen dílčí zákony, např. zákon č. 256/ 1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a ochraně dětí nemanželských, tzv. Alimentační zákon č. 4/1931 Sb. apod.

Z hlediska institutu osvojení byl zásadní zákon č. **56/1928 Sb., o osvojení**. Tento zákon zrušil dosavadní právní úpravu osvojení danou Všeobecným občanským zákoníkem, dále vybrané části patentu č. 208 ř.z. z roku 1954. Výrazně pozměnil institut osvojení a zrušil dosavadní právní předpisy vztahující se k osvojení na území Čech, Slovenska i Podkarpatské Rusi.

Předpoklady osvojení byly stanoveny v oddílu I., § 1 -2 zákona o osvojení. Osvojit mohl ten, kdo neměl vlastních dětí, což neplatilo při osvojení vlastního nemanželského dítěte otcem. Věková hranice byla převzata ze starší úpravy v AGBG, kdy osvojitel musel být starší 40 let a plně svéprávný a osvojenec musel být alespoň o 18 let mladší (§ 1 odst. 2). Osvojenec mohl být i zletilý, příp. i mít uzavřené manželství, v takovém případě dával jeho manžel s osvojením svůj souhlas. Souhlas druhého manžela se rovněž vyžadoval pro možnost osvojení jiné osoby, pouze pokud manžel souhlas udělit nemohl pro zbavení svéprávnosti nebo z důvodu neznámého pobytu, dával s osvojením souhlas ustanovený opatrovník. Za trvání osvojení nemohl být osvojenec osvojen znovu, s výjimkou osvojení manželem osvojitele. Bylo stanoveno (§ 1 odst. 5), že nikdo nemůže osvojit vlastního manžela, sourozence a

příbuzné v přímém pokolení. S osvojením svéprávných osob dávali souhlas jeho rodiče a soud, s osvojením nesvéprávných osob rodiče, popř. zákonní zástupci a soud (poručenský úřad). Souhlas rodičů, kteří jej odpírají bez vážného důvodu, může být nahrazen svolením příslušného soudu nebo poručenského úřadu.

Oddíl II. (§ 3-6) stanoví právní účinky osvojení, mezi něž patří změna jména osvojence, který osvojením získá jméno osvojitele. V § 4 byla zakotvena zásada, že mezi osvojitelem a osvojencem a jeho potomky nastává týž poměr, jako mezi rodiči a manželskými dětmi. Stejná práva se týkala zejména práv majetkových a v případě, že osvojenec měl potomky, měli i tito potomci stejná práva za předpokladu, že s tímto souhlasili, či za ně dal souhlas ustanovený opatrovník. Osvojenec, který byl nezletilý přešel osvojením pod otcovskou moc osvojujícího muže (§ 4 odst. 2). Významnou odlišností od dnešní právní úpravy je ust. § 4 odst. 3 a 4, které stanoví, že vůči členům rodiny osvojitele nevzniká osvojenci žádný rodinný vztah, osvojenec vůči nim nenabývá majetkových nároků a rovněž osvojenec nepozbývá práva ani ve vlastní rodině, dokonce má vůči původní rodině nárok na výživné, pokud není osvojitel schopen mu slušnou výživu zajistit. Na druhou stranu (§ 6) ani osvojitel nenabývá osvojením žádných majetkových nároků vůči osvojenci a jeho potomkům.

V oddílu III. (§ 7) jsou upraveny 2 hlavní způsoby zrušení právního poměru z osvojení. Prvním způsobem je dohoda všech zúčastněných, k níž bylo zapotřebí u nesvéprávných schválení zákonného zástupce a poručenského soudu. Druhým způsobem zrušení žaloba, kterou bylo možno podat proti všem zúčastněným nebo ji mohli společně zúčastněné osoby podat. Žaloba mohla být podána pouze ze závažných důvodů, pro které by mohl být dotyčný zejm. vyděděn. Zrušením osvojení pomínou všechny jeho účinky do budoucna a osvojenec obdrží zpět své dřívější jméno a není-li svéprávným vrátí se pod otcovskou moc nebo moc poručenskou. Osvojení bylo možno zrušit i vůči jednotlivým osobám (př. vůči jednomu z manželů) a to opět smlouvou nebo dohodou.

V oddílu IV. (§ 8) jsou stanoveny náležitosti smlouvy. Podpisy na smlouvě o vzniku i o zániku osvojení podléhali úřednímu ověření. Osvojovací smlouva mohla být též sepsána zápisem u opatrovnického nebo poručenského soudu. Podstatnou náležitostí smlouvy osvojovací bylo vytýčení jejího podstatného účinku – v případě osvojení nemanželského dítěte a dále nesměla být podmíněna ani časově omezena. V osvojovací smlouvě mohla být práva mezi osvojitelem a osvojencem a jeho potomky upravena odchylně od zákona, pokud to nebylo v rozporu s účinkem osvojení týkajícím se nemanželských dětí osvojitele a rovněž odchylná úprava nesměla zkracovat práva jiné osoby bez jejího souhlasu (§ 5). Osvojovací smlouva se stává účinnou teprve jejím schválením poručenským nebo opatrovnickým úřadem nebo soudem. Schválení bylo možno odepřít pouze tehdy, jestliže smlouva neměla zákonné náležitosti, nebyla ku prospěchu nesvéprávného osvojence nebo mohla-li by způsobit rozvrat manželství osvojitele.

Oddíl V. (§ 9-12) stanoví věcnou i místní příslušnost soudu a dále v § 12 i kolizní pravidlo, podle něhož se osvojení, je-li při něm účasten cizinec, řídí právním řádem státu jehož příslušníkem je osvojitel a otázka přivolení dítěte, jeho příbuzných a zástupců se řídí právem státu, jehož příslušníkem je osvojenec.

Oddíl VI. obsahuje závěrečná ustanovení zákona o osvojení.

Ze shora uvedeného je patrné, že se jedná o pokrokovou úpravu osvojení a to zejména z hlediska sledování zájmu osvojence, dále tím, že smlouva podléhala souhlasu soudu, který ji neschválil pokud nebyla ku prospěchu nesvéprávného osvojence.

1.3. Právní úprava osvojení v poválečném období

Období po druhé světové válce bylo složitým z hlediska dosažení konsenzu o podobě budoucího československého státu. Definitivní prohru stran usilujících o demokratický vývoj znamenal tzv. únorový puč v roce 1948 a v během 3 měsíců schválená nová ústava, tzv. Ústava 9. května (zákon č. 150/1948 Sb.), ze dne 9. května 1948.

Tato ústava byla základem pro další rozsáhlé rekonstrukce všech právních odvětví, aby bylo dosaženo souladu s jejím obsahem.

Na poli práva rodinného došlo ke změně již v prosinci 1949, kdy byl schválen **zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb.** (dále v této podkapitole jen ZPR). Tento zákon spočíval na idejích stanovených shora zmíněnou ústavou. Do oblasti osvojení přinesl dílčí změnu i další zákon ze stejného období č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, který zavádí dědění mezi osvojencem a osvojitelem za stejných podmínek za jakých dědí vzájemně rodiče a děti.

ZPR znamenal vyčlenění rodinného práva z práva občanského a sjednotil právní úpravu rodinných vztahů pro celé území Československého státu. V preambuli odkazuje na zásady Ústavy 9. května, zejména stanovuje shodná práva pro děti bez rozdílu původu (myšleno zřejmě z hlediska původu manželského či nemanželského, protože je známou skutečností, že komunistická moc preferovala dělnickou třídu a ve skutečnosti diskriminovala děti, které neměly tzv. správný třídní původ). Zákon nesl známky ideologického zabarvení v socialistickém duchu.

ZPR byl rozdělen do 3. Hlav, z nichž Hlava II. upravovala vztahy mezi rodiči a dětmi. V její části třetí (§ 52 – 62) byla upravena rodičovská moc, která obsahovala právo rodičů řídit jednání dětí, zastupovat je a spravovat jejich majetek. Osvojení bylo upraveno též Hlavě, části čtvrté a to v § 63-69a ZPR. Podle § 63 odst. 1 vznikne mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jako mezi rodiči a dětmi. Nově zákon zakládá příbuzenský poměr i mezi osvojencem a příbuznými osvojitele, pokud bude osvojitel zapsán v matrice namísto rodičů. Osvojit bylo možno pouze osoby nezletilé jen tehdy, jestliže jim bylo osvojení ku prospěchu. Mezi osvojencem a osvojitelem musel být přiměřený věkový rozdíl. Pro osobu osvojitele byla stanovena podmínka svéprávnosti. Jako společné dítě mohli dle § 65 odst. 1 zákona někoho osvojit jen manželé. Ženatý či vdaný osvojitel potřeboval k osvojení souhlas druhého manžela, který se nevyžadoval, pokud byl tento zbaven svéprávnosti nebo

opatření souhlasu bylo spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Výraznou změnou je, že podle § 66 odst. 1 ZPR vzniká osvojenecký poměr výrokem soudu a to na žádost osvojitele. K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce dítěte a je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, i jeho souhlasu. Osvojenec dostal osvojením příjmení osvojitele a mohl k němu připojit příjmení dosavadní. Osvojení mělo dopad na zánik rodičovské moci a případně poručenství. Vyživovací povinnost v dosavadní rodině osvojence trvá i nadále, pokud jiné osoby nejsou schopné této vyživovací povinnosti dostát. Rodiče podle § 68 odst. 3 ztrácejí možnost se s osvojenecem stýkat. Pouze pokud je osvojitelem manžel jednoho z rodičů, vztahy mezi rodičem a osvojenecem zůstávají zachovány. Podle § 69 zákona bylo možno osvojení z důležitých důvodů zrušit soudním rozhodnutím a to na návrh osvojitele nebo osvojence. Po nabytí zletilosti osvojence bylo možno osvojení zrušit i dohodou s osvojitelem, která měla předepsanu formu soudního zápisu. Tento zákon neznal pěstounskou péči jako formu náhradní rodinné výchovy, alternativou bylo osvojení nebo ústavní výchova.⁵

Až **novela** provedené zákonem **č. 15/1958 Sb., o změně předpisů o osvojení**, přinesla změnu ve vyžadování souhlasu rodičů k osvojení, kdy jejich souhlas se nežádal, pokud rodiče neprojevovali po stanovenou dobu o dítě zájem a dále tehdy, jestliže rodiče dali souhlas s osvojením předem bez vztahu k určitým osvojitelům. V novém § 69a zakotvil také možnost na návrh osvojitele jej zapsat do matriky namísto rodičů a zapsání do matriky mělo vliv na zánik vyživovací povinnosti rodičů vůči osvojenému dítěti.

⁵ V této souvislosti je třeba zmínit i zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže. Zákon pověřuje zřizuje tzv. úřadovny ochrany mládeže, zřizované při lidových soudech, které plní roli poručníka a opatrovníka dětí a poskytují ochranu dětem, které nejsou v péči rodičů. V § 9 tohoto zákona uvádí, že „je-li třeba nahradit péči rodičů, zásadně se děti svěřují do kolektivní péče, jinak lze dítě umístit jen v rodině, která skýtá záruku, že dítě bude vychováváno k lásce k lidově demokratickému státu, a která je schopna mu poskytnout prostředí příznivé po všech stránkách pro jeho rozvoj, a to zpravidla u toho, kdo dítě osvojí.“ Tato úprava tedy jednoznačně dává přednost výchově v kolektivním zařízení před rodinnou výchovou. Teprve v 60. letech 20. století studie provedené Doc. PhDr. Josef Langmeierem, CSc., a prof. Doc. PhDr. Zdeňkem Matějčkem, CSc., u uveřejněné v díle "Psychická deprivace v dětství" prokázaly zhoubný vliv neosobní ústavní výchovy na psychiku dětí.

1.4. Změny v právní úpravě osvojení po roce 1960

Po vydání ústavy v roce 1960 následovala opět hromadná rekodifikace základních zákonů.

Byl přijat nový **zákon o rodině č. 94/1963 Sb.** Vycházel ze shora zmíněné ústavy a byl již prodchnut ideou právě vybudovaného socialismu.

V oblasti osvojení – Hlava IV, § 63- 77 ZoR- dochází oproti dřívější úpravě k několika změnám. Nejvýraznější z těchto změn je zavedení institutu nezrušitelného osvojení (§ 74– 77 ZoR), které na rozdíl od osvojení prostého předpokládá zápis osvojitelů do matriky namísto rodičů dítěte. Nezrušitelně lze osvojit jen nezletilého staršího jednoho roku a toto osvojení nelze zrušit, lze pouze osvojence osvojit znovu. Z dalších změn je třeba uvést § 69 ZoR, který zavádí obligatorní tříměsíční preadopční péči. Nové je též ustanovení § 63 ZoR podle něhož vzniká mezi osvojencem a příbuznými osvojitele příbuzenský poměr. Osvojiteli se mohou stát pouze občané, kteří zaručují způsobem života, že osvojení bude ku prospěchu osvojence a celé společnosti. Soud nově v souladu s § 70 ZoR zjišťuje na základě lékařského vyšetření, zda se zdravotní stav osvojence a osvojitele nepříčí účelu osvojení. Zrušit lze osvojení, vyjma osvojení nezrušitelného z důležitých důvodů a to buď rozhodnutím soudu, nebo v případě zletilosti osvojence i dohodou, která je sepsána soudem. Po zrušení osvojení se obnovují vztahy mezi osvojencem a původní rodinou, pokud to není možné učiní soud potřebná opatření směřující buď k omezení (zbavení) rodičovské zodpovědnosti -§ 44 ZoR nebo ke svěření dítěte do výchovy jiného občana § 45 ZoR.

Zákon o rodině byl v období socialismu novelizován **zákonem č. 132/1982 Sb.**, který změnil ustanovení zákona týkající se souhlasu rodičů jako zákonných zástupců s osvojením. V § 68 odst. 1 ZoR zkrátil dobu nezájmu rodičů o dítě z jednoho roku na 6 měsíců, kdy po této době není třeba jejich přivolení k osvojení. Dále doplnil § 74 odst. 2 ZoR, podle něhož může nezrušitelně osvojit nově i

osamělá osoba, jestliže osvojení bude plnit společenské poslání. V takovém případě se zápis o druhém rodiči vypouští z matriky.

Institut osvojení doznal dalších změn až po 16 letech, v roce 1998, kdy byla přijata tzv. velká novela zákona o rodině **zákon č. 91/1998**. Tato velká novela ZoR byla vedena snahou implementovat mezinárodní závazky vzniklé České republice z mezinárodních smluv o právech dítěte, k nimž přistoupila, zejména s ratifikovanou a vyhlášenou Úmluvou o právech dítěte (sdělení FMZV 104/1991 Sb.) – dále jen Úmluva, kdy její Čl. 4 ukládá „státům, které jsou smluvní stranou Úmluvy, učinit všechna potřebná zákonodárná a jiná opatření k realizaci práv obsažených v Úmluvě“. Změny měly též zabezpečit do budoucna soulad vnitrostátních předpisů s Evropskou úmluvou o osvojení, k níž hodlala v té době Česká republika přistoupit.

Tato implementace spočívala v upřesnění právní úpravy těch případů, kdy se nevyžaduje souhlas s osvojením. Navrhovaná právní úprava v tomto směru obecně reaguje na obě shora uvedené úmluvy. Nově byl vtělen § 68 ZoR, kdy byl požadavek na nezájem rodičů upřesněn slovem soustavně a významnou změnou je, že přivolení k osvojení bylo možno udělit až po uplynutí 6 týdnů po narození dítěte. Odvolat souhlas lze toliko do doby, než je dítě umístěno v péči budoucích osvojitelů. Dle důvodové zprávy k poslaneckému návrhu tohoto zákona (předloženém autorkou Zuzkou Rujbrovou a dalších z roku 1997, č. 128) je nově navrhovaná lhůta, po kterou nelze udělit tzv. blanketové přivolení obsažena jako minimální⁶ v čl. 5 odst. 4 Úmluvy o osvojení a má vést ke zvýšení právní jistoty osvojovaného dítěte a ochraně jeho matky, která je stížena stavem šestinedělí. Hodnocení nezájmu o dítě má být svěřeno výlučně do pravomoci soudu a upřesňují se kritéria soudu pro rozhodování v tomto smyslu. Tato novela, zejména možnost udělit souhlas s osvojením po porodu dítěte byla opakovaně kritizována ze strany zejména nestátních organizací z důvodu, že prodlužuje vlastní řízení

⁶ V Německu je tato lhůta 8 týdnů ode dne porodu – viz blíže v kapitole Právní úprava osvojení v Německu, str. 88 a násl.

o osvojení a tím dobu, kterou dítě tráví v ústavní péči. Nutno podotknout, že tyto výtky pramení z neznalosti principů, k nimž se naše země zavázala přijetím obou úmluv a které spočívají zejména v ochraně práva dítěte i jeho matky žít spolu.

Další novela ZoR byla provedena zákonem **č. 360/1999 Sb.**, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Tato novela stanovila povinný souhlas Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu k osvojení dítěte do ciziny a dále stanovila povinnost soudu vyžádat k osvojení vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Další novelou zákona o rodině významnou z hlediska osvojení je zákon **č. 342/2006 Sb.**, který byl aplikací Evropské úmluvy o osvojení a jejího požadavku na zachování anonymity osvojitele. Tato novela zakotvila zápis osvojitele do matriky i v případě zrušitelného osvojení, čímž odstranila hlavní vnější rozlišovací znak obou typů osvojení. Další novely zákona o rodině nemají z hlediska osvojení většího významu a o současné právní úpravě osvojení bude podrobně pojednáno v samostatné kapitole.

2. Současná právní úprava osvojení v ČR

2.1. Ústavní základ institutu osvojení

Dle čl. 3, zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších změn, (dále jen Ústava), je součástí ústavního pořádku České republiky Listina základních práv a svobod (dále jen LPS), která byla přijata poprvé jako ústavní zákon České a Slovenské Federativní Republiky pod č. 23/1991 Sb. a po vzniku samostatné České republiky byla vyhlášena znovu (s deklaratorním účinkem) pod č. 2/1993 Sb. LPS je ústavním zákonem ve smyslu čl. 112 Ústavy. Má tedy vyšší právní sílu, neboť dle čl. 87 Ústavy musí být běžné zákony v souladu s ústavním zákonem, v opačném případě Ústavní soud rozhodne o jejich zrušení. Součástí právního řádu České republiky jsou dle čl. 10 Ústavy rovněž mezinárodní smlouvy⁷, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána.

Základ úpravy rodinně-právních vztahů je obsažen v čl. 32 LPS. Z hlediska osvojení je významný zejména odst. 1, který zakotvuje právní ochranu rodičovství a rodiny, odst. 3, který deklaruje stejná práva pro děti narození v manželství i mimo ně a zejména čl. 4, který zakotvuje „právo rodičů pečovat o své děti a vychovávat je a rovněž právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona“. LPS tedy stanoví základní princip, kterým je ochrana rodiny a s tím související primární výchova dítěte jeho rodiči. Pouze v případech, kdy rodiče nemohou či nechtějí své děti vychovávat, či svou rodičovskou moc nad dítětem zneužívají, má nastoupit zásah státu a případná náhradní rodinná péče. I z tohoto ustanovení je patrna subsidiarita náhradní rodinné péče vč. osvojení, která je rovněž vyjádřena v mezinárodních smlouvách o právech dětí (př. čl. 8 a 9 Úmluvy o právech dítěte). V souladu s tímto principem je i princip sanace rodiny, který předpokládá pomoc ohroženým rodinám za účelem jejich udržení a dobrého fungování⁸

Dalším článkem, který přímo souvisí s osvojením je čl. 10 LPS, zejména odst. 2, který zakotvuje právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. Toto ustanovení se

⁷ viz kap. 5 Osvojení z pohledu mezinárodních smluv.

⁸ touto pomocí se zabývá např. Střep o.s.- České centrum pro sanaci rodiny

bezpochybně vztahuje i na rodinu vzniklou na základě osvojení dítěte, neboť osvojením vznikne mezi osvojencem a osvojitelem stejný vztah jako mezi rodiči a dětmi (§ 63 zákona o rodině). K zásahům do rodinného života jsou - v mezích zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí - oprávněny obecní úřady obce s rozšířenou působností, které se zaměřují na ohrožené skupiny dětí uvedené v § 6 tohoto zákona. Dle § 19 odst. 5 tohoto zákona sledují ve stanovených lhůtách vývoj dětí svěřených do výchovy jiných fyzických osob než rodičů. Vzhledem k tomu, že právní mocí rozhodnutí o osvojení nastupují osvojitelé do právního postavení rodičů, sledování vývoje dětí se může uplatnit pouze po dobu preadopční péče. Po právní moci rozsudku o osvojení lze rodinu sledovat v těch případech, kdy jsou již známky toho, že rodina potřebuje dohled příp. pomoc těchto orgánů.

Z hlediska ochrany osobních údajů v souvislosti s osvojením je třeba zmínit rovněž č. 10 odst.1 (právo na zachování důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a jména) a odst. 3 (ochrana před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním osobních údajů). V rámci procesu osvojení jsou shromažďovány osobní a citlivé údaje o jednotlivých dotčených osobách a je třeba zajistit ochranu před jejich zneužitím, neboť v důsledku neoprávněného nakládání s nimi by mohlo dojít k vážným zásahům do soukromí těchto osob s mnoha nepříznivými následky. Proto zákon o sociálně-právní ochraně dětí stanoví v § 57 povinnost mlčenlivosti zaměstnanců orgánů soc.-pr.ochrany dětí o skutečnostech s nimiž se při výkonu své činnosti seznámili.

2.2. Pojem osvojení

Osvojení jinak též adopce (z lat. adoptio) je pojmem, na který je možno nahlížet z pohledu právního, nebo z pohledu sociologicko-psychologického.

Osvojení v právním smyslu je právní vztah mezi osvojencem a osvojitelem, založený právním aktem (konstitutivním rozhodnutím soudu) jehož obsahem jsou subjektivní práva a povinnosti stejného rozsahu jako práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi. Na straně osvojitelů je to zejména právo a zároveň povinnost dítě osobně vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek, na straně

osvojení je tímto aktem naplněno právo každého dítěte na rodinnou výchovu a rovněž s tím související povinnosti – např. povinnost rodičům pomáhat, přispívat na úhradu společných potřeb rodiny, povinnost rodiče ctít a respektovat (§ 35 ZoR). Mezi další práva a povinnosti patří vznik vyživovací povinnosti osvojitelů k osvojení, ale i ze strany osvojení vůči rodičům, vznik dědického práva, právo přechodu nájmu bytu apod. Dále je v této souvislosti třeba zvážit i práva a povinnosti vznikající osvojení vůči dalším příbuzným osvojitelů, tzn. např. vztah k prarodičům, sourozencům apod.

Osvojení v sociologicko-psychologickém smyslu je akt přijetí dítěte za vlastní, kdy do popředí vystupuje především smysl náhradní rodinné péče pro dítě, které z různých důvodů nemůže být vychováváno vlastními rodiči. Dochází tak ke vzniku stejných resp. obdobných vztahů jako jsou mezi rodiči a vlastními dětmi, uspokojení citových potřeb osvojení i osvojitelů. Dochází tak k naplnění účelu rodiny, příp. manželství u bezdětných osob, resp. párů nebo k uspokojení touhy pomoci dítěti, či svou rodinu rozšířit o další dítě u těch manželských párů, které již mají vlastní děti. Jedná se o nejužší formu náhradní rodinné výchovy, která ve většině případů poskytnou znevýhodněným dětem stejné podmínky pro psychický vývoj jako rodinná výchova.

Ne ve všech státech Evropy je osvojení právním institutem pouze náhradní rodinné péče, např. podle rakouského ABGB či německého BGB může být osvojenec rovněž zletilý a v těchto případech institut osvojení není omezen pouze na nahrazení rodinného a citového zázemí rodiny, které naopak ustupuje do pozadí. Při osvojení zletilého se často právně legitimuje vztah, obdobný vztahům mezi rodiči a dětmi, který již fakticky nastal, např. kdy budoucí osvojenec pečuje o nemocného osvojitelů v nemoci apod. Ale může zde i převažovat praktické hledisko – zajištění právního pokračování rodu, předání firmy, majetku, know-how k určité činnosti atd. Osvojení zletilého má dlouhou tradici v evropských právních úpravách a v našem právním řádu figurovalo až do roku 1949. Podle

navrhovaného znění nového občanského zákoníku bude možnost osvojení zletilého uzákoněna i v České republice⁹.

2.3. Dva typy osvojení

Současná právní úprava rozlišuje 2 typy osvojení, jedná se o osvojení prosté a osvojení nezrušitelné. Někdy také osvojení prvního typu a osvojení druhého typu či dvoustupňová úprava osvojení.

Základní podmínky pro osvojení jsou zásadně shodné, oběma typy osvojení vzniká mezi osvojitelem a osvojencem vztah, jako je mezi rodiči a dětmi. Osvojení nezrušitelné je vedeno zájmem na maximálním přiblížení umělého rodičovství založeného osvojením ke vztahu pokrevního rodičovství a jednoznačně převažuje nad osvojením prostým (viz kap. č. 10 Statistika osvojení v ČR, tabulka č. 1). Až do roku 2006 existoval mezi těmito typy osvojení další rozdíl spočívající v tom, že u osvojení prvního typu se osvojitelé do matriky nezapisovali. V roce 2006 byla přijata novela zákona o rodině č. 342/2006 Sb., která tento rozdíl odstranila a nadále se do matriky zapisuje osvojení prosté i tzv. nezrušitelné. Tato novela byla aplikací práv a povinností, k nimž se Česká republika zavázala v souvislosti s přijetím Evropské úmluvy o osvojení dětí č. 132/2000 Sb., v jejímž čl. 20 odst. 3 a 4 existuje požadavek na zajištění anonymity osvojitelů ve vztahu k biologickým rodičům.¹⁰ Mezi těmito typy osvojení existují dva hlavní rozdíly, resp. určité „kvalifikované“ předpoklady které jsou vyžadovány navíc u nezrušitelného osvojení. Jsou jimi:

- 1. podmínka týkající se věku osvojence**, neboť nezrušitelně lze osvojit pouze dítě starší jednoho roku - § 75 ZoR. Tato zásada je vedena snahou zákonodárce předejít možným komplikacím v osvojení z důvodu závažného poškození zdravotního stavu osvojence, které by se neslučovalo s zákonem požadovaným účelem osvojení. Zákon vychází z předpokladu, že takového závažné vady psychického charakteru se pravděpodobně projeví

⁹ viz. kap. Právní úprava osvojení podle navrhovaného občanského zákoníku.

¹⁰ viz. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 342/2006 ze dne 15.6.2005.

již ve velmi útlém věku v průběhu prvního roku života. Po prvním roce života dítěte už je možné učinit na základě psychologického a lékařského vyšetření závěr o tom, zda jeho psychický a duševní vývoj bude mít normální předpokládaný průběh, či zda případné odchylky od normy jsou nebo nejsou v souladu s účelem osvojení.

2. nezrušitelnost osvojení druhého typu. Nezrušitelné osvojení nelze zrušit návrhem na zrušení osvojení, tak jako osvojení prosté. Pokud se osvojení nezdaří, např. mezi osvojitelem a osvojencem nevznikne vztah obdobný rodičovskému, či dojde k takové změně okolností, že se osvojitelé nechtějí či nemohou o dítě nadále starat, mají zásadně stejné právní možnosti jako biologičtí rodiče, kteří rovněž nemohou své rodičovství zrušit. Osvojitelé se nemohou dítěte platně vzdát, ale mohou fakticky vyjádřit svou vůli již dítěti neposkytovat rodinné zázemí a osobně je vychovávat. Osvojitelé tedy mají na výběr z několika variant, které ZoR, příp. zákon o sociálně-právní ochraně dětí připouští. Osvojitelé mohou zvážit umístění dítěte v ústavním zařízení, jeho svěření do výchovy jiné osoby, pěstounské péče nebo souhlasit s readopcí. *Právní vztah mezi osvojiteli a osvojencem může zásadně zaniknout až právní moci nového rozhodnutí o osvojení jinými osvojiteli.* Lze si představit i situaci, že osvojitelé souhlas s readopcí nedají a dítě bude odkázáno na jiné formy náhradní rodinné výchovy, když zároveň nebudou podmínky pro osvojení dítěte bez souhlasu jeho zákonných zástupců, tj. osvojitelů. Osvojitelé jsou ve stejném právním postavení jako biologičtí rodiče. Bylo zřejmě pochopitelným záměrem a přáním zákonodárce, aby mezi vlastními a osvojenými dětmi nebylo žádných rozdílů. Nicméně v životě bohužel dochází k případům, kdy se osvojení dítěte z důvodů, které mohou nastat na straně osvojitelů i osvojence z různých příčin nezdaří. Zákonem ani právním aktem nezrušitelného osvojení nelze vymazat veškeré vlivy, které

působí v dítěti, neboť dítě nese genetické informace svých předků, odnáší následky prožívání své biologické matky v těhotenství, nese následky psychické deprivace v raném dětství, následky týrání, zneužívání apod. Problémy mohou ovšem nastat i u osvojitelů, jejichž manželství se např. může rozpadnout, nebo dojde k jiným nepředvídatelným okolnostem. Případně byl podceněn výběr vhodných osvojitelů, kteří mohli některé své požadavky, potíže či motivaci osvojení zamlčet a jejich osvojení konkrétního dítěte se pro ně dodatečně neukáže být vhodným. Nezrušitelné osvojení lze v praxi zrušit tzv. readopcí dítěte. Tedy tím, že osvojitelů dají souhlas k novému osvojení dítěte. Takové případy mají vážné následky pro psychiku dítěte, které znovu ztrácí onu základní potřebu jistoty a to když již jednou zklamáno bylo vlastními rodiči. Je odpovědností státních orgánů, které v procesu osvojení účinkují, dbát o to, aby zejména zprostředkování osvojení, které má z hlediska úspěšnosti osvojení zásadní charakter bylo prováděno s takovou péčí a pozorností, aby počty případů kdy se osvojení nezdaří byly co nejmenší.

Shora jsou popsány hlavní rozdíly u obou typů osvojení. Zrušením osvojení a tzv.readopcí se budu zabývat ještě v další podkapitole.

2.4. Předpoklady osvojení

2.4.1. Osvojitel

Kdo se může podle platného práva stát osvojitelem upravuje ZoR v § 64 odst. 1 a 2. Podle těchto ustanovení se osvojiteli mohou stát fyzické osoby, které zaručují svým způsobem života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti. Osvojitelem se nemůže stát ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům. Zákon zde jako základní princip osvojení zdůrazňuje prospěch dítěte i společnosti. S výjimkou případů osvojení bez zprostředkování, kdy budoucí osvojitelé si vybírají přímo biologičtí rodiče dítěte, je schopnost

budoucích osvojitelů naplnit tyto předpoklady zodpovídána již v přípravných stadiích procesu osvojení po podání žádosti o osvojení před zařazením do evidence žadatelů o osvojení. Žadatelé o osvojení podstupují důkladné odborné posouzení, které zahrnuje psychologické vyšetření, vyšetření zdravotního stavu, motivaci apod. Dále orgán přijímající žádosti o osvojení (obecní úřad s rozšířenou působností) vyžaduje opis z rejstříku trestů, potvrzení zaměstnavatele o výdělkových poměrech, zjišťuje podmínky bydlení a vyžaduje rovněž souhlas budoucích osvojitelů s účastí na přípravě osvojení. Na základě výsledků tohoto šetření učiní obecní úřad závěr, zda je žadatel vhodnou osobou k osvojení a teprve po vydání kladného stanoviska je uchazeč zařazen do evidence žadatelů o osvojení.

Osvojitelem se nemůže stát ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům, to znamená, že osoby nezletilé, osoby zbavené či omezené ve způsobilosti k právním úkonům se nemohou stát osvojiteli. Z této možnosti jsou rovněž vyloučeny i osoby, které nebyly zbaveny způsobilosti k právním úkonům, ani jim tato způsobilost nebyla omezena rozhodnutím soudu, ale které nadměrně požívají alkoholické nápoje, omamné prostředky či jedy (10 odst.2 OZ). Přísný výběr uchazečů o osvojení je plně odůvodněn zájmem nezletilého dítěte a cílem úspěšného osvojení, kterým má být dítě vychovávané ve spolehlivé, stabilní a láskyplné náhradní rodině, která se stane v dobrém slova smyslu jeho vlastní, i když ne pokrevní rodinou.

Shora uvedené nelze použít v plné míře při osvojování nezletilého dítěte manželem matky, kde odpadá proces zprostředkování a návrh na osvojení se podává přímo u příslušného soudu. Při osvojování dítěte manželem matky je nutno pečlivě zkoumat možnost pro vytvoření pevného citového vztahu mezi ním a dítětem a rovněž stabilitu partnerského vztahu manželů, což je otázka, která v současné době vyvstává do popředí zejména v souvislosti s nárůstem rozvodů. Soud by tyto otázky měl posuzovat obzvláště

pečlivě a to s ohledem na respektování prospěchu dítěte a dalších shora uvedených podmínek § 64 ZoR.

2.4.2 Přiměřený věkový rozdíl

ZoR stanoví v § 65 jako další podmínku přiměřený věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojencem. ZoR nehovoří nevynechává rozdíl požadovaným počtem let, ale požadavkem přiměřenosti, kdy za přiměřený věkový rozdíl lze považovat takový, který by mohl být mezi rodiči a dětmi. V současné době stále stoupá věk přirozeného biologického rodičovství, proto i posouzení věkového rozdílu bude dnes jiné a bude odpovídat širšímu věkovému rozpětí, kdy si lidé pořizují děti. Nicméně vzhledem k biologickému stárnutí organismu by nemuselo být vhodné žadatelům, kteří již dospěli do středního věku života, svěřovat do osvojení kojence, jehož výchova klade značné nároky na psychickou pozornost, noční vstávání apod., a tyto jeho potřeby by se mohly stát pro osvojitele nadměrnou zátěží a vést třeba i k nezdaru osvojení. Pro osvojitele staršího věku by z tohoto hlediska bylo vhodnější osvojení dětí alespoň předškolních, či ještě starších. Ale jakékoli zobecnění v tomto ohledu nemusí být v konkrétním případě vhodné, neboť jsou zde i podstatnější faktory určující úspěšnost osvojení, než je pouhý věkový rozdíl. Je např. otázkou, zda přiměřený věkový rozdíl by bylo třeba posuzovat stejně striktně u budoucího osvojitele, který již přesáhl věk 60-ti let, když přirozené rodičovství není v tomto věku u mužů žádnou výjimkou. Domnívám se, že takový věk by u muže nemusel být překážkou pro osvojení, zejména pokud by osvojoval dítě společně s mladší manželkou.

2.4.3. Společné osvojení dítěte manžely

§ 66 ZoR stanoví další podmínku osvojení, resp. společného osvojení dítěte, kdy pouze manželé mohou osvojit dítě společně, tedy nikdo jiný než manželé nemůže dítě osvojit společně. Toto ustanovení brání tomu, aby společně osvojili dítě např. registrovaní partneři, příp. druh a družka. Zároveň toto ustanovení nebrání, aby

osoba, která žije v partnerském vztahu, osvojila dítě sama. Právní účinky osvojení se v takovém případě na druhého z partnerů nebudou vztahovat a rovněž nebude vyžadován jeho souhlas s osvojením, jako je tomu u manžela osvojitele. Vzhledem k tomu, že dítě, ač osvojeno pouze jedním z partnerů bude fakticky sdílet společnou domácnost i s partnerem druhým, domnívám se, že by de lege ferenda měla být v rodinném právu zakotvena povinnost resp. partnera, resp. druha rodiče podílet se na výchově dítěte, když de lege lata (§ 33 ZoR) je pomoc při výchově dítěte svěřena pouze manželovi rodiče. Toto ustanovení dále nebrání tomu, aby se osvojitelem stal osamělý muž nebo žena.

2.4.4. Souhlas manžela osvojitele

Podle § 66 odst.2 ZoR, je-li osvojitel manželem, může osvojit jen se souhlasem druhého manžela, tohoto souhlasu není třeba, jestliže druhý manžel pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je-li opatření souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou. Toto ustanovení je odrazem povinnosti manželů se o podstatných záležitostech dohodnout (§ 20 ZoR). Osvojení dítěte, byť jedním z manželů je podstatnou záležitostí zcela jistě, tím spíše když manžel osvojitele, pokud bude žít s dítětem ve společné domácnosti, vzniká povinnost i právo pomáhat při výchově (§ 33 ZoR). Pouze pokud manžel pozbyl způsobilosti k právním úkonům, tzn., byl způsobilosti zbaven, nebo omezen soudním rozhodnutím, nebo je opatření jeho souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou – např. dlouhodobě pobývá na neznámém místě, či v cizí zemi s níže je obtížný právní styk¹¹, ZoR jeho souhlas nevyžaduje.

2.4.5. Neexistence přímého příbuzenského poměru

Vzhledem k tomu, že zamýšleným důsledkem osvojení je vznik takových vztahů, jako jsou mezi rodiči a dětmi, nebylo by ku prospěchu dítěte, aby v důsledku osvojení došlo k náhradě a záměně

¹¹ JUDr. Milan Holub, JUDr. Hana Nová, Zákon o rodině a předpisy souvisící podle stavu k 1.4.2000, 4.vydání str. 153. Praha: Linde Praha a.s. 2000.

již existujících příbuzenských vztahů. Tomuto požadavku by například nevyhovoval návrh prarodičů na osvojení vnuka či vnučky, neboť přímý příbuzenský pokrevní poměr, který mezi nimi je, by neodpovídal požadavku na nastolení vztahů jako mezi rodiči a dětmi. Pokud prarodiče chtějí pečovat o své vnuky namísto jejich rodičů, je vhodnějším způsobem svěření dítěte do jejich výchovy, poručnictví nebo příp. pěstounská péče. Naopak soudní praxe dovodila, že vzdálenější příbuzenský poměr – např. bratrance, sestřenice, teta, strýc osvojení nebrání.

2.4.6. Předpoklady na straně osvojence

Podle § 65 ZoR lze osvojit pouze *nezletilého*, je-li mu osvojení ku prospěchu. ZoR vychází jednoznačně z osvojení vedeného principem náhradní rodinné výchovy, proto nezná osvojení zletilé osoby, i když v minulosti na našem území bylo osvojení zletilé osoby možné a právních řádech okolních států – SRN, Rakousko je to možné dodnes. V souvislosti s připravovaným novým soukromoprávním kodexem bude pravděpodobně možnost osvojení zletilé osoby zakotvena i v našem právu. Pokud by nezletilý osvojenec měl již vlastní dítě, není to na překážku osvojení, právní vztahy by vzniklé osvojením by se zřejmě rozšířily i vůči dítěti osvojence. I když případů osvojení, kdy osvojenec již má vlastní dítě bude je v praxi minimum, de lege ferenda by bylo vhodné tuto úpravu zakotvit v právním řádu výslovně (a navrhovaný občanský zákoník bude tuto situaci upravovat).

Další podmínkou je tzv. *právní volnost dítěte*. Jedná se o pojem někdy nesprávně vykládaný, který není ani zákonným termínem. V literatuře¹² se uvádí, že „pod pojmem právně volné dítě je nutné chápat dítě, jehož osvojení právní řád připouští“. Jedná se o takové dítě, jehož právní vztah k původním rodičům stále trvá, ale jsou splněny podmínky, za nichž může být rozhodnuto o jeho osvojení,

¹² Srov: Králíčková Zd., Souhlas k osvojení, přímý i blanketový, jako právní úkon směřující ke změně statusu dítěte, in Správní Právo 2003, č. 5-6 str. 307.

kdy teprve právní mocí rozsudku o osvojení jeho právní vztah k rodičům zanikne a tím se založí nový status dítěte.

2.4.7. Souhlas s osvojením

a) *souhlas zákonného zástupce* může být buď přímý (§ 67 ZoR) nebo blanketní (§ 68a ZoR). Vzhledem k tomu, že osvojení je zásadním zásahem do rodičovských práv k dítěti, je jejich souhlas nutnou podmínkou osvojení.

Přímý souhlas zákonného zástupce upravuje § 67 ZoR. Nečastěji budou zákonnými zástupci dítěte právě jeho biologičtí rodiče. Přímý souhlas musí být udělen osobně rodičem před soudem a rodič se při něm nemůže dát zastoupit¹³. Přímý souhlas se uděluje ve vztahu k určitým osvojitelům, týká se konkrétního stupně osvojení a rodič dále musí být poučen dle § 70 ZoR.¹⁴ ZoR v § 67 neupravuje výslovně ochrannou lhůtu matky v době šestinedělí pro udělení tohoto souhlasu, ale vzhledem k výslovné dikci čl. 5 odst.4 Evropské úmluvy o osvojení, která má přednost před zákonem, může matka souhlas s osvojením udělit až po uplynutí šesti týdnů od porodu. Evropská úmluva o osvojení hovoří v tomto ustanovení výslovně o matce, proto, pokud by se jednalo o udělení přímého souhlasu otce s osvojením, lze dovodit, že by mohl být udělen již po porodu dítěte.

Pokud by rodič byl omezen ve styku s dítětem dle § 27 odst. 3 ZoR, nebo mu byla pozastavena rodičovská zodpovědnost dle § 44 odst. 1, nemají tyto skutečnosti vliv na jeho právo vyslovit souhlas příp. nesouhlas s osvojením svého dítěte. Jinou otázkou by bylo, zda rodič, který je v rodičovské způsobilosti omezen, má právo vyslovit souhlas (nesouhlas) s osvojením. Není možný jiný závěr než takový, že i rodič omezený v rodičovské zodpovědnosti, který je však i nadále zákonným zástupcem dítěte (buť třeba pro rozhodování o

¹³ JUDr. Milan Holub, JUDr. Hana Nová, Zákon o rodině a předpisy souvisící podle stavu k 1.4.2000, 4.vydání, str. 153. Praha: Linde Praha a.s., 2000.

¹⁴ Hrušková M. a kol. Zákon o rodině, komentář. Praha: C.H.Beck, 2005.

podstatných věcech dítěte musí mít schválení soudu), nemůže být svého práva vyslovit se k osvojení zbaven. Jinak by tomu bylo v případě, že rodič byl rodičovské zodpovědnosti zcela zbaven dle § 44 odst. 3 ZoR, v tom případě totiž přestává být zákonným zástupcem dítěte a jeho souhlas s osvojením by se nepožadoval. V takovém případě nebo pokud př. rodiče dítěte zemřeli, by souhlas k osvojení dával poručník dítěte, který je jeho zákonným zástupcem ustanoveným dle § 78 ZoR. Pokud by rodič byl rozhodnutím soudu omezen ve způsobilosti k právním úkonům, nemá rodičovskou zodpovědnost (§ 34 odst.2 ZoR) a jeho souhlas s osvojením by se nevyžadoval. Pokud jde o odvolání přímého souhlasu, je judikaturou dovozováno, že souhlas je možno odvolat kdykoli do právní moci rozhodnutí, což je výklad v souladu s čl. 9 Úmluvy o právech dítěte.

Kromě přímého souhlasu zákonných zástupců je možný dle § 68a ZoR jejich *souhlas tzv. blanketní*. Jedná se o situaci, kdy rodiče dají souhlas s osvojením předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Rodiče ho dávají osobně před soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Na rozdíl od přímého souhlasu, § 68a ZoR hovoří v souvislosti s ochrannou šestitýdenní lhůtou výslovně o souhlasu rodiče. ZoR je tedy oproti čl. 5 odst. 4 Evropské úmluvy o osvojení přísnější a nutnost vyčkat s udělením souhlasu až po uplynutí této lhůty zde platí rovněž pro otce. Tento souhlas je možno *odvolat*, ale pouze do doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů – tedy do preadopční péče. Toto omezení má chránit dítě před vlastními rodiči, kteří by si souhlas rozmysleli a chtěli jej odvolat až poté, co si dítě zvykne v náhradní rodině. Na základě dřívějších zkušeností chtěl zákonodárce zamezit těmto případům, kdy rodiče souhlas s osvojením odvolali až po započetí procesu osvojení a děti, které si zatím po umístění k budoucím osvojitelům k nim vytvořily citové vazby, byly značně poškozovány, pokud se proces osvojení musel pro odvolání souhlasu rodičů zastavit. Toto ustanovení však není v souladu s Úmluvou o právech dítěte (čl. 9 Úmluvy) a jinými mezinárodními úmluvami, které

chrání přirozenou rodinu. Navíc toto ustanovení zakládá nerovné postavení rodičů dítěte a budoucích osvojitelů, kteří si mohou osvojení rozmyslet a dítě v průběhu preadopční péče vrátit. Z těchto důvodů by rodiče měli mít možnost odvolat blanketní souhlas s osvojením kdykoli do právní moci rozsudku o osvojení.

Souhlas rodičů s osvojením je třeba udělit osobně, nestačí tedy dopis zaslaný soudu nebo orgánu soc.-pr. ochrany dětí a rodič nemůže dát při udělení souhlasu ani zastoupit. Prohlášením dávají rodiče souhlas k oběma typům osvojení – zrušitelnému i nezrušitelnému.

ZoR v § 68a výslovně neupravuje právo nezletilého rodiče souhlas s osvojením předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Zákon naopak toto právo dává výslovně rodiči, který je zákonným zástupcem osvojovaného dítěte. V literatuře¹⁵ se uvádí, že „zákon nedává nezletilému rodiči právo udělit souhlas k osvojení svého dítěte mimo soudní řízení, bez řádného poučení o důsledcích osvojení, předem, bez ohledu na osoby budoucích osvojitelů a možný osud dítěte.“ Zákon tím chrání nezletilého rodiče i jeho přirozenou rodinu. Pokud není třeba souhlasu rodičů k osvojení, musí dle § 68b ZoR udělit souhlas s osvojením opatrovník, který je osvojovanému dítěti ustanoven v řízení o osvojení.

b) *souhlas nezletilého rodiče* - § 67 odst.2 ZoR obsahuje požadavek na souhlas nezletilého rodiče s osvojením, a to přestože nezletilý rodič rodičovskou zodpovědnost nemá, resp. případně může mít v omezeném rozsahu při péči o dítě. Vychází se z předpokladu, že i nezletilý rodič, je schopen posoudit dosah osvojení a má právo rozhodnout samostatně, zda chce být svému dítěti řádným rodičem, nebo dá souhlas s osvojením.

c) *souhlas osvojovaného dítěte* a to tehdy, je-li schopno posoudit dosah osvojení a pokud by tím zároveň nebyl zmařen účel osvojení. Toto právo dítěte vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se ho

¹⁵ Srov: Králíčková Zdeňka, Kauza právně volné dítě, Právní rozhledy č. 2/2004, str.55

týkají je, zajištěno čl. 12 Úmluvy o právech dítěte. Osvojení zakládá podstatnou změnu statusovou i faktickou a dítě, které dosáhlo přiměřené rozumové vyspělosti má právo se k ní vyjádřit.

d) *souhlas Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí* je vyžadován v případě osvojení do ciziny (§ 67 odst. 3) – viz. kap. Osvojení s mezinárodním prvkem.

2.4.8. Výjimka z požadavku souhlasu rodičů s osvojením

Výjimku ze zásady, že k osvojení je zásadně třeba souhlasu rodičů jakožto zákonných zástupců dítěte stanoví § 68 ZoR.

Toto ustanovení stanoví předpoklady, za nichž není třeba vyžadovat souhlas takového rodiče, které jsou vázány na projev jejich zájmu o dítě, resp. neprojevení *opravdového zájmu* o dítě, po dobu nejméně šesti měsíců, který by jako rodiče projevovat měli (§ 68 odst. 1 písm. a), nebo neprojevení *žádného zájmu* po dobu dvou měsíců od narození dítěte, ačkoliv jim v tom nebránila závažná překážka (§ 68 odst. 1 písm. b). Opravdový zájem o dítě soud dovozuje z toho, že se rodiče o dítě zajímají, navštěvují je, zajímají se o jeho zdravotní stav, školní prospěch apod. Dále je zájem výrazem zájmu rodičů o dítě jejich snaha upravit v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry natolik, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě. Soud vždy přihlíží ke konkrétním poměrům a možnostem rodičů, neboť si lze představit situaci, kdy rodiče jsou bez své viny objektivně neschopni zájem o dítě projevit, např. dlouhotrvající stav bezvědomí, či vážná zdravotní či duševní porucha, přestože před tímto stavem o dítě řádně pečovali. V těchto případech by mohlo dojít k naplnění formálních předpokladů pro závěr, že jejich souhlasu není třeba, nebylo by to však v souladu s právem dítěte na výchovu ve vlastní rodině ani s právem rodiče vychovávat své dítě. Nebylo by to ani v zájmu společnosti, neboť přirozené rodinné vazby jsou základem lidské společnosti.

U rodiče nezletilého platí obdobná právní úprava, jak výslovně uvádí neboť § 68 odst. 2 ZoR. Nezletilý rodič je ve vztahu

k osvojení vlastního dítěte v obdobném postavení, jako rodič zletilý, a to i přesto, že není zákonným zástupcem svého dítěte. Tato úprava vychází z předpokladu, že i nezletilý rodič má vědět, co obnáší rodičovské poslání a pokud o dítě neprojevuje po stanovenou dobu zájem, není důvod proč ho chránit oproti rodiči zletilému a neumožnit osvojení dítěte bez jeho souhlasu. Naopak nezletilý rodič nemůže udělit tzv. blanketní souhlas s osvojením, viz výše.

O tom, zda je nebo není třeba souhlasu rodičů s osvojením rozhoduje soud ve zvláštním samostatném tzv. incidenčním řízení dle § 181 o.s.ř. Podmínka nezájmu rodičů musí být splněna již při podání návrhu na zahájení řízení - § 68 odst.3 ZoR.

2.4.9. Preadopční péče – ZoR stanoví v § 69, že před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně 3 měsíce v jeho péči na jeho náklad. Preadopční péče je další hmotněprávní podmínkou osvojení, která má zvýšit pravděpodobnost úspěšného osvojení, neboť jejím cílem je vyzkoušet, zda dítě a rodiče mají předpoklady pro vytvoření náhradní rodiny. V rámci preadopční, nebo též zatímní péče, může dojít odhalení možných problémů nebo nesouladu rodičů s dítětem již v jejich zárodku a lze chránit tak obě strany před nevhodnou adoptí, která by neprospěla žádné straně. O svěření dítěte do preadopční péče rozhoduje buď soud nebo orgán sociálně-právní ochrany dětí. Orgán sociálně-právní ochrany dětí o ní rozhoduje v případě, kdy je dítě umístěno v ústavním zařízení (§ 69 odst.2 ZoR). Toto ustanovení ZoR odporuje čl. 32 odst. 4 LPS, podle něhož mají děti právo na rodičovskou výchovu a péči a mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Vzhledem k závažnému důsledku svěření do preadopční péče, kdy ZoR stanoví v § 68a), že (blanketní) souhlas k osvojení lze odvolat pouze do doby, než je dítě umístěno v péči budoucích osvojitelů, by bylo z hlediska respektování uvedeného článku LPS třeba učinit v tomto ohledu legislativní změnu, aby napříště o svěření do preadopční péče rozhodoval pouze soud, který by byl

v zájmu maximálního urychlení tohoto řízení vázán krátkými lhůtami pro rozhodnutí, podobně jako je tomu u předběžných opatření.

Pokud bude rozhodováno o kvalifikovaném nezájmu rodičů podle § 68 ZoR, lze dítě do preadopční péče svěřit až poté, co rozhodnutí soudu o neprojevení zájmu o dítě nabylo právní moci.

V § 69 odst.3 ZoR zákon stanoví výjimku, kdy dítě nemusí být svěřováno do preadopční péče, pokud má být osvojeno pěstouny, kteří o ně již po stanovenou minimální dobu tří měsíců pečovali. Tato úprava platí obdobně i pokud se dítě nachází v péči jiné fyzické osoby dle § 45 ZoR nebo v péči poručníka, který o dítě osobně pečuje a tyto osoby hodlají dítě osvojit viz § 68 odst. 4 ZoR. Tomuto účelu by rovněž vyhovovalo, pokud by rodiče sami svěřili dítě do preadopční péče budoucích osvojitelů nebo pokud by se někdo ujal opuštěného dítěte a pečoval o ně bez rozhodnutí příslušných orgánů.¹⁶

2.4.10. Poučení soudu

ZoR stanoví v § 69a, že je povinností soudu před rozhodnutím o osvojení poučit osvojitele o účelu, obsahu i důsledcích osvojení. Zákon zdůrazňuje tuto povinnost soudu, vzhledem k závažným důsledkům osvojení pro celý život osvojitelů i osvojovaných dětí a to v oblasti majetkové, rodinné, dědické apod.

2.4.11. Zájem osvojovaného dítěte

ZoR v několika ustanoveních stanoví, že osvojení je možné pouze za předpokladu, je-li ku prospěchu dítěte či v zájmu dítěte - § 64 odst.1 ZoR, § 65 odst.2 ZoR. Zájem či prospěch dítěte je základním hlediskem určujícím vhodnost osvojení dítěte konkrétními osvojiteli. Pokud je dítě vedeno v evidenci dětí vhodných k osvojení, měl by samotný proces zprostředkování osvojení být dostatečnou zárukou, že osvojení mu bude ku prospěchu, neboť budoucí osvojitelé již prošli důkladným psychologickým vyšetřením, jsou známy jejich

¹⁶ Holub M., Nová H., Zákon o rodině a předpisy související podle stavu k 1.4.2000, str. 164. Praha: Linde Praha a.s., 2000.

charakterové vlastnosti, zdravotní stav apod. Zásadně se pro dítě vybírají z mnoha uchazečů právě ti, kteří se jeví na podkladě zjištěných skutečností jako nejvhodnější z hlediska charakteristiky konkrétního dítěte, např. i genetických vlastností, temperamentu, barvy vlasů apod. Jiná je situace, pokud se dítě nachází v péči osoby, do které jej umístili rodiče a dali zároveň souhlas s osvojením této konkrétní osobě. Zde budoucí osvojitelé neprocházejí náročnou přípravou na osvojení ani důkladným vyšetřením. Bude úkolem soudu, aby v těchto případech zvláště důkladně prověřil budoucí osvojitele z hlediska psychologického – charakter, motivace pro osvojení- i z dalších hledisek. Rozsah vyšetření by dle mého názoru měl být obdobný požadavkům na uchazeče o osvojení, kteří jsou zařazeni do evidence. Lze si představit i situaci, kdy rodiče svěří dítě do péče cizí osoby za účelem získání peněžního zisku tomuto obchodování s dětmi je třeba všemi možnými dostupnými prostředky – mezi něž patří i důkladné důkazní řízení - bránit.

Zákon po novele v roce 1998 rovněž zrušil podmínku, podle níž bylo možno osvojit dítě pouze pokud to bylo v souladu s účelem osvojení vzhledem k zdravotnímu stavu osvojence. Tato ustanovení odporovalo Úmluvě o právech dítěte, neboť diskriminovalo pro osvojení děti postižené či zdravotně znevýhodněné. Podle současné úpravy soud zjišťuje zdravotní stav osvojovaného dítěte, ale lékařské zprávy jsou vyžadovány zejména z důvodu informovanosti budoucích osvojitelů o možných komplikacích z hlediska zdravotního stavu dítěte, které by mohly mít vliv na úspěšnost osvojení. Soud rovněž vyžaduje zprávy o zdravotním stavu osvojitelů a posuzuje, zda se jejich zdravotní stav nepříčí účelům osvojení. Zásadně mohou osvojit dítě i občané postižení tělesnou nebo smyslovou vadou, pokud jejich postižení nebude na překážku účelu osvojení a zájmům dítěte. V praxi dochází někdy k tomu, že rodiče, kteří trpí např. smyslovou vadou žádají o osvojení dítěte s podobnou vadou a ve výsledku mohou být pro takové dítě lepšími

rodiči, než osvojitelé zdraví, kteří nemají žádné zkušenosti s takovým postižením.

2.4.12. Nemožnost osvojení

ZoR po novele z roku 1998 zakotvil právo muže, který o sobě tvrdí, že je otcem, podat žalobu na určení otcovství. Podle § 70a ZoR nemůže být dítě osvojeno, dokud rozhodnutí soudu v řízení o určení otcovství podaném na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem nenabude právní moci. Toto ustanovení slouží k ochraně rodičovských práv potenciálního otce, zejména práva ujmout se péče o dítě nebo dát souhlas s osvojením. Dítě, ohledně jehož otcovství se vede spor, tedy nemůže být osvojeno pouze na základě souhlasu matky a to až do pravomocného skončení řízení o určení otcovství. Toto ustanovení je rovněž výrazem přednosti přirozeného rodiče a práva dítěte na jeho výchovu, nebo alespoň na projevení jednoho z aspektů rodičovské zodpovědnosti, kterým je souhlas s osvojením.

2.5. Právní účinky osvojení

Rozhodnutí o osvojení je individuální právní akt, kterým soud rozhoduje o osobním stavu dle § 80 písm.a) o.s.ř. Má zásadní statusové důsledky pro původní rodinu osvojence i pro rodinu osvojitele.

Na straně jedné osvojením *zanikají vzájemná práva mezi osvojencem a původní rodinou* a zánikají rovněž práva a povinnosti opatrovníka, popř. poručníka - § 72 ZoR. Osvojením sice zánikají vzájemná práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi, ale biologický vztah mezi nimi založený nelze zcela popřít, neboť při zrušení osvojení se opět může opět obnovit. Zánik těchto práv se netýká pouze biologických rodičů, ale i prarodičů a dalších příbuzných. Zánikají tak všechna práva a povinnosti vyplývající z rodičovství, která zahrnují právo a povinnost dítě vychovávat, stýkat se s ním, vyživovat, zánikají vzájemná dědická práva apod.

Na straně druhé *mezi osvojencem a osvojitelem vzniká* ve smyslu § 63 odst.1 ZoR *takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi* a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Právní účinky rozhodnutí o osvojení nastávají *ex nunc* – tedy právní mocí rozsudku.

V § 71 ZoR je stanoveno, že osvojenec bude mít příjmení osvojitele. Pokud je osvojován společně manžely, bude mít příjmení určené pro jejich ostatní děti. Změna příjmení nastává právní mocí rozhodnutí o osvojení a vyznačí se v matrice na základě oznámení soudu. Osvojenec získá příjmení, které má osvojitel v době osvojení, pokud osvojitel příjmení dodatečně změní, změna sama o sobě nebude mít vliv na příjmení osvojence. Pokud je osvojitelem manžel matky osvojence, získá osvojenec příjmení určené pro jejich ostatní děti. V případě, že matka si při uzavření manželství ponechala své rodné příjmení. Nastane tedy situace, kdy osvojenec ztratí příjmení pokrevního rodiče, který ho nadále vykonává a získá příjmení osvojitele – manžela matky. Jméno osvojence se osvojením nezmění. Změna jména osvojence je možná postupem dle zákona č. 301/2000 Sb, o matrikách, jménu a příjmení a změně některých souvisejících zákonů, podle jehož § 64 mají osvojitelé do 6 měsíců od právní moci rozsudku o osvojení právo zvolit prohlášením před matričním úřadem jiné jméno popř. jména. Tato úprava odpovídá rovněž právu vlastních rodičů určit jméno a příjmení svých dětí.

Osvojením vznikají osvojitelům práva a povinnosti rodičů – tj. pečovat o výchovu a výživu osvojence, zastupovat jej, spravovat jeho majetek apod. Osvojitelé mohou být v této rodičovské zodpovědnosti omezeni – u obou typů osvojení, resp. zbavení u nezrušitelného osvojení. U osvojení prvního typu by namísto zbavení rodičovské zodpovědnosti přicházelo v úvahu zrušení osvojení.

Osvojením vzniká vzájemná vyživovací povinnost mezi osvojitelem a osvojencem ve shodném rozsahu jako mezi rodiči a dětmi. Osvojitelé jsou povinni dle § 85 ZoR vyživovat osvojené děti do té doby, dokud nejsou schopny se samy živit. Vyživovací povinnost mají rovněž osvojenci k osvojitelům ve smyslu § 87 ZoR.

Osvojení rovněž způsobuje nemožnost uzavřít manželství mezi osvojitelem a osvojencem a vyloučeno je i manželství osvojence s příbuznými osvojitele v přímé linii a dále s vlastními dětmi osvojitele. Uzavření manželství by bylo možné pouze pokud by osvojení prvního stupně bylo zrušeno. V případě osvojení nezrušitelného, jehož faktický zánik je rovněž možný v případě tzv. readopce je uzavření manželství pravděpodobně možné, pokud by dítě bylo znovu osvojeno nezrušitelně a původní osvojitelé by v důsledku toho přestali v matrice figurovat jako rodiče. Z hlediska uzavření manželství je zajímavou otázkou, zda osvojenec může uzavřít manželství s příbuzným z původní pokrevní rodiny, vzhledem k tomu, že tento původní biologický vztah v jakési latentní podobě stále trvá a za určitých okolností se může obnovit je třeba dovodit, že uzavření takového manželství by nebylo právně možné.

Pokud je osvojitel manželem jednoho z rodičů osvojence, nedotýká se osvojení vztahů mezi osvojencem a tímto rodičem a jeho příbuznými.

Osvojení prosté i nezrušitelné má další právní účinek, kterým je zápis osvojitelů do matriky na místo rodičů. Pokud je dítě osvojováno manželem vlastního rodiče, zůstává tento vlastní rodič v matrice dále zapsán a změna v matričním zápise se dotkne pouze druhého rodiče, na jehož místo bude zapsán osvojitel .

2.6. Zprostředkování osvojení

2.6.1. Pojem zprostředkování

Zprostředkování osvojení je činností, která vede k nalezení vhodných adoptivních rodičů pro dítě vhodné k osvojení. Tato činnost má v procesu osvojení základní význam, neboť úspěšnost osvojení je ze značné části ovlivněna tím, zda na samém počátku byly důkladně prošetřeny možnosti zájemců o osvojení, jejich motivace, povahové vlastnosti, ale i jejich představy a požadavky na dítě a zda tyto a další vstupní předpoklady budoucích osvojitelů

byly vhodně sladěny s konkrétním dítětem a jeho potřebami. Zprostředkovací činnost je definována zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn (dále jen ZoSPOD). Tento zákon upravuje zprostředkování osvojení v Hlavě IV., §§ 19a - 27.

Zprostředkování osvojení podle ZoSPOD spočívá

- a) *ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení* – tato činnost se týká pouze dětí, které mají na území České republiky povolen trvalý pobyt, nebo je zde oprávněno k pobytu podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, případně požádalo o azyl.
- b) *ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli* – osvojení se zprostředkovává pouze fyzickým osobám, které mají na území České republiky povolen trvalý pobyt - pokud jde o občany České republiky. U cizinců je trvalý pobyt zpřísněn požadavkem na jeho trvání v délce alespoň 365 dnů.
- c) *v odborné přípravě budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny* – odborná příprava je nezbytnou podmínkou pro zařazení do evidence uchazečů o osvojení.
- d) *ve výběru určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem pro konkrétní dítě, jemuž se osvojení zprostředkovává a zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou.* Z dikce zákona jednoznačně vyplývá, že osvojení se zprostředkuje dítěti a nikoli žadateli o osvojení.

Zprostředkování osvojení, i když zůstává naprosto zásadní pro většinu osvojení, není jeho nezbytnou podmínkou. ZoSPOD výslovně stanoví v § 20 odst. 3 případy, *kdy se osvojení nezprostředkovává*. Rozlišují se zásadně dvě situace. První z nich nastává tehdy, když rodiče dali souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům (§ 20 odst. 3 písm. a), bod 1 ZoSPOD). Pokud by si rodiče našli vhodné osvojitele sami, bylo by takové jednání v mezích zákona. Pokud by se ale mezi rodiči a budoucími osvojiteli vyskytla třetí osoba, která zajistí jejich seznámení a taková osoba by neměla k této činnosti oprávnění, jednalo by se o nedovolené

zprostředkování osvojení. Takový postup se někdy nazývá tzv. přímou adopcí, i když tento pojem nevychází z žádného právního předpisu¹⁷. Tuto činnost provozoval dříve např. Fond ohrožených dětí (FOD), který předával zejména novorozence tzv. z náruče do náruče¹⁸ prověřeným uchazečům o osvojení s cílem předejít psychické deprivaci dítěte spojené s pobytem kojeneckém ústavu. Takové „zajištění seznámení“ však bylo opakovaně shledáno nezákonným a FOD ji po proběhlém správním řízení provozovat přestal. Druhým případem, kdy se osvojení nezprostředkovává, je případ, kdy *návrh na osvojení podává manžel rodiče dítěte* nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte (§ 20 odst. 3, písm. a), bod 2 ZoSPOD). Zde mezi navrhovatelem a dítětem zpravidla již existují úzké citové vazby, prověřené časem společného soužití a zprostředkování osvojení je rovněž nadbytečné. Návrh na osvojení se tak podává přímo k soudu, a orgán sociálně-právní ochrany dětí – zpravidla úřad obce s rozšířenou působností se k osvojení pouze vyjadřuje (§ 70 ZoR), tedy zjišťuje prošetřením konkrétních poměrů u budoucích osvojitelů, jaké jsou jejich životní a sociální podmínky a zda jsou tyto podmínky dostačující k výchově dítěte. I v případech, kdy se osvojení nezprostředkovává bude soud zjišťovat všechny předpoklady na straně osvojitele a osvojence ve smyslu § 70 ZoR. Na základě těchto získaných podkladů soud rozhodne, zda návrhu na osvojení vyhoví, nebo jej zamítne. Zejména v případech osvojení, kdy rodiče dali souhlas předem ve vztahu k určitým osvojitelům je na místě větší dávka opatrnosti vzhledem k možným skrytým pohnutkám osvojitelů.

2.6.2. Orgány oprávněné ke zprostředkování osvojení

Vzhledem k závažnosti činnosti zprostředkování, zákon vymezuje možnost tuto činnost realizovat pouze stanoveným orgánům, kterými jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí uvedené v § 4 odst.1

¹⁷ k tomu blíže Radvanová Senta, Osvojení v proměnách společnosti, in Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám, str. 245 a násl. Praha: ASPI a.s. 2005.

¹⁸ viz informace uveřejněné na <http://www.fod.cz/stranky/adopce/nrp/osvojeni.htm#11>

ZoSPOD a rovněž tzv. právnické a fyzické osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany ve smyslu § 4 odst.2 písm.d) – dále jen pověřené osoby. Tyto pověřené osoby nemají oprávnění k jednomu z aspektů zprostředkování, kterým je výběr určité fyzické osoby a zajištění jejího seznámení s dítětem (§ 19a odst. 1 písm.d) a odst. 2)), zprostředkování v plném rozsahu je zákonem omezeno pouze na následující orgány:

- a) krajské úřady
- b) obecní úřady s rozšířenou působností
- c) obecní úřady
- d) ministerstvo práce a sociálních věcí
- e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně

Výkon sociálně-právní ochrany dětí pověřenými osobami upravuje § 48 odst. 2 ZoSPOD a jejich činnost při zprostředkování osvojení zahrnuje mimo jiné vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli i vyhledávání dětí vhodných k osvojení, na rozdíl od příslušných orgánů nemají oprávnění provádět jejich výběr a seznamovat je, ale jsou povinny je oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Za hranicí zákona je tedy činnost pověřených osob, které např. seznámí budoucí matku dítěte s budoucími osvojiteli, byť prověřenými dle zákona o SPOD a zařazenými do seznamu žadatelů o osvojení, neboť taková činnost již náleží do pravomoci zákonem vymezených orgánů.

Tato přísná úprava ohledně vymezení subjektů oprávněných ke zprostředkování osvojení je vedena zejména snahou zamezit nezákonným manipulacím s dětmi, zejména obchodování s dětmi a rovněž získání nezákonného majetkového prospěchu ze sjednání osvojení. Stát nese ve smyslu Úmluvy o právech dítěte odpovědnost za dítě, které bylo zbaveno vlastního rodinného prostředí, proto ponechává tuto činnost výhradně na svých orgánech nebo orgánech samosprávy v rámci přenesené působnosti. Jsou známé i případy, kdy různé zprostředkující osoby dohodnou setkání budoucí rodičky s mužem - zájemcem o osvojení, který uzná otcovství k dítěti

souhlasným prohlášením rodičů ve smyslu § 52 ZoR¹⁹, aniž by byl skutečným otcem dítěte. Jedná se o skrytou formu **obchodování s dětmi**²⁰, kterou je téměř nemožné odhalit. Dítě se stává nechráněným objektem v rukou dospělých jedinců, kdy chybí jakékoli kontrola nad tím, komu je dítě fakticky svěřováno. V souvislosti s těmito praktikami je riziko, že dítě není svěřeno do nejvhodnější rodiny pouze menším zlem. Dle vyjádření ředitelky UNICEF Pavly Gomby „Naprostá většina obchodovaných dětí není určena pro nelegální adopci, nýbrž k nuceným pracím, prostituci, k výrobě pornografie a určitá část na orgány“²¹. Česká republika se přijetím mezinárodních úmluv o právech dítěte (př. Úmluva o právech dětí – zejm. čl. 34 a 35, Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí č. 34/1998 Sb., haagská Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení č. 43/2000 Sb.m.s. – čl. 1 atd.) zavázala k přijetí opatření, které mají zabránit obchodu s dětmi a finančnímu zisku ze zprostředkování adopcí, jedním z těchto opatření je i ustanovení § 62a ZoR, které zakotvuje možnost nejvyššího státního zástupce v těchto případech podat návrh na popření otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením, ovšem pouze před uplynutím lhůty stanovené pro popření otcovství, tj. do 6 měsíců od souhlasného prohlášení. Bohužel toto ustanovení je velmi těžkopádné a možnosti jeho uplatnění v praxi jsou značně omezené zejména vzhledem ke krátké lhůtě pro popření.

2.6.3. Postup zprostředkování osvojení

1. Postup obecního úřadu obce s rozšířenou působností

¹⁹ viz. zápis ze zasedání vládního Výboru pro práva dítěte ze den 8.1.2009 str. 4-5, který popisuje nezákonné adopce za účelem získání trvalého pobytu muže –cizince tím, že uzná otcovství k dítěti na základě druhé domněnky otcovství a matce poskytne finanční odměnu ve výši několika desítek tisíc korun. Takové jednání je jednak v rozporu s Úmluvou o právech dítěte a vzniklé problémy jsou často řešeny podáním podnětu Nejvyššímu státnímu zastupitelství na návrh na popření otcovství.

²⁰ k tomu blíže Radvanová Senta, Obchodování s dětmi – trpěné zlo? Sborník z kongresu Pardubice 2006, dostupný na <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006101103>

²¹ viz Bártová E.: Obchod s dětmi: Desítky případů ročně z 26.7.2006, dostupný na <http://aktualne.centrum.cz/domaci/kauzy/clanek.phtml?id=201687>

Osoby, které mají v úmyslu osvojit dítě, podávají žádost o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností –viz § 21 ZoSPOD. K žádosti je třeba připojit doklady uvedené v odst.5 citovaného ustanovení. Jedná se o formulář žádosti s uvedením základních osobních údajů žadatele a další doklady, kterými je:

- a) doklad o státním občanství, nebo doklad o požadované délce pobytu v České republice u cizinců
- b) zpráva o zdravotním stavu žadatele
- c) vyjádření žadatele, zda souhlasí, aby byl zařazen do evidence Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí pro osvojení dítěte z ciziny nebo zda žádá výlučně o osvojení dítěte z ciziny
- d) písemný souhlas s tím, že zprostředkující orgán je oprávněn zjišťovat potřebné údaje k osvojení a příp. zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností
- e) souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny

Do *spisové dokumentace o žadateli* dále náleží opis z Rejstříku trestů, který vyžádá obecní úřad obce s rozšířenou působností, údaje o ekonomických a sociálních poměrech žadatele a stanovisko obecního úřadu s rozšířenou působností k žádosti o zprostředkování. Obecní úřad obce s rozšířenou působností vede rovněž *spisovou dokumentaci o dítěti*, které je vhodné k osvojení, obsahující:

- a) osobní údaje dítěte
- b) doklad o státním občanství, o povolení trvalého pobytu dle zákona o pobytu cizinců, nebo doklad o podání žádosti o azyl
- c) údaje o sociálních poměrech dítěte a jeho původní rodiny
- d) doklad, že dítě splňuje podmínky osvojení podle § 68 a 68a ZoR
- e) rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte, pokud bylo vydáno
- f) zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte

Obecní úřad obce s rozšířenou působností po převzetí žádosti posuzuje splnění základních předpokladů a žádost *zamítne* v případech, kdy

- a) nejsou splněny podmínky trvalého pobytu na straně žadatele, nebo pokud se zprostředkování vůbec neprovádí – tj. rodiče dali souhlas konkrétním osvojitelům nebo žádá o osvojení manžel rodiče, nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte.
- b) žadatel má na území České republiky povolen trvalý pobyt, avšak jeho obvyklé bydliště je v zahraničí. V tomto případě by obecní úřad nemohl prověřit bytové a sociální podmínky žadatele a proto je takový žadatel odkázán na stát svého obvyklého pobytu, kde je oprávněn svou žádost o osvojení podat. Tento požadavek je v souladu s čl. 14 haagské Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (sdělení č. 43/2000 Sb.)

Obecní úřad obce s rozšířenou působností rozhodne o *zastavení řízení o zařazení do evidence žadatelů o osvojení*, pokud žadatel nedodá ve stanovené lhůtě potřebné podklady, nebo vezme svou žádost zpět - § 21 odst. 7 ZoSPOD.

Pokud není důvodem k některému z postupů uvedených shora, obecní úřad obce s rozšířenou působností, jakmile získá stanovené doklady, pořídí fotokopii dokumentace a tu postoupí krajskému úřadu k dalšímu postupu při zprostředkování.

2. Postup krajského úřadu

Před vlastním rozhodnutím o zařazení do evidence žadatelů o osvojení provádí krajský úřad *odborné posouzení* ve smyslu § 27 ZoPSOD, které spočívá ve zjištění všech podstatných okolností na straně žadatele o osvojení a na straně dítěte vhodného k osvojení a to z hlediska sledovaného cíle, kterým je úspěšné osvojení vedoucí ke spokojenosti všech zúčastněných osob. Odborné posouzení se provádí jak u dětí vhodných k osvojení, tak u žadatelů o osvojení. Cílem odborného posouzení žadatele je prověřit jej zejména

z psychologického hlediska, z hlediska jeho motivace k osvojení, ale i z hlediska jeho sociálních poměrů. Dále se zjišťují názory osob žijících s ním ve společné domácnosti na osvojení dítěte, zejména názor dětí žadatele, včetně jejich schopnosti přijmout osvojované dítě. Odborné posouzení zahrnuje i posouzení bezúhonnosti žadatele a osob tvořících s ním společnou domácnost. Žadatel o osvojení je povinen absolvovat psychologické vyšetření, které má zhodnotit jeho osobnost, charakterové vlastnosti, motivaci k osvojení, stabilitu jeho manželského svazku a prostředí v rodině. Dále je hodnocen jeho zdravotní stav, zda je v souladu s účelem osvojení. Součástí odborného posouzení je i zhodnocení *přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli* nebo pěstouny, kterou před zařazením do evidence žadatelů o osvojení zajišťuje krajský úřad. Tato příprava k osvojení je vykonávána za pomoci odborníků z řad psychologů, dětských lékařů, sociálních pracovníků apod., často ve spolupráci s kojeneckými ústavu. Její obsah je rámcově stanoven metodickým pokynem Ministerstva práce a sociálních věcí č. 7/2009, nicméně konkrétní náplň je možno přizpůsobit. Účast na přípravě budoucích osvojitelů není nezbytnou podmínkou pro zařazení do evidence, ale pokud krajský úřad na jejím absolvování žadateli trvá, je odmítnutí účasti důvodem nezařazení do evidence uchazečů o osvojení. Krajský úřad může svěřit zajištění přípravy i pověřeným osobám dle § 48 odst.2 písm.e) ZoSPOD. Žádost o zařazení do evidence uchazečů o osvojení může být zamítnuta ještě před absolvováním přípravy, kdy je z jiných podkladů zřejmé, že uchazeč není osobou vhodnou k osvojení dítěte. Zhodnocení přípravy je rovněž součástí odborného posouzení žadatele.

Na základě odborného posouzení Krajský úřad *rozhodne o zařazení uchazeče do evidence žadatelů o osvojení nebo žádost zamítne*. Krajský úřad je povinen zjistit skutkový stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Zejména zamítavé rozhodnutí musí být pečlivě odůvodněno a musí v něm být uvedeny konkrétní důvody, které vedly k zamítnutí žádosti. Pokud by žadatel o osvojení nesouhlasil se zamítavým rozhodnutím o žádosti na jeho zařazení do evidence

žadatelů, má možnost se proti němu odvolat, odvolacím orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Krajský úřad vede evidenci žadatelů obsahující kopii spisové dokumentace a odborné posouzení dle § 27 ZoSPOD, případně další potřebné doklady. Krajský úřad vede dále evidenci dětí, která kromě kopie spisové dokumentace obsahuje a) odborné vyjádření, pokud je ho třeba s ohledem na věk dítěte, stanovisko lékaře, nebo jiné závažné skutečnosti, b) vyjádření dítěte zajištěné krajským úřadem, c) případně další doklady.

Řízení o zařazení do evidence uchazečů o osvojení může krajský úřad *přerušit*. Důvody přerušeni upravuje § 22 odst. 5 ZoSPOD. Důvodem pro obligatorní přerušeni je

1. žádost žadatele nebo
2. je-li vedeno proti žadateli nebo příslušníku jeho domácnosti trestní řízení pro vyjmenované trestné činy nebo pro trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele k řádné výchově dítěte.

Krajský úřad může rovněž řízení o přerušit, zjistí-li na straně žadatele skutečnosti, které brání jeho odbornému posouzení.

Krajský úřad neprodleně po odborném posouzení žadatele rozhoduje o jeho *zařazení* (příp. zamítnutí žádosti o zařazení) *do evidence žadatelů* o osvojení a jeho zařazení do evidence oznámí obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností.

Krajský úřad vyhledává pro děti vedené v evidenci vhodné osvojitele, při zprostředkování přihlíží ke *stanovisku poradního sboru* zřízeného hejtmanem kraje na základě § 38a ZoSPOD. Poradní sbor je zvláštním orgánem kraje pro výkon přenesené působnosti. Činnost poradních sborů byla upravena v ZoSPOD až novelou č. 134/2006 Sb. a jejich smyslem je především zvýšit transparentnost procesu zprostředkování a rovněž zapojení odborníků z praxe. Tento poradní sbor doporučuje pro určité dítě v evidenci krajského úřadu vhodné žadatele a schází se neprodleně poté, co krajský úřad vhodného žadatele pro dítě zjistí. Je pouze poradním orgánem a nemůže závazně rozhodovat o spárování uchazeče s určitým dítětem.

Jakmile krajský úřad zjistí, že je v jeho evidenci nebo v evidenci ministerstva žadatel vhodný stát se osvojitelem dítěte vedeného v evidenci tohoto krajského úřadu, oznámí tuto skutečnost neprodleně žadateli, ministerstvu, případně Úřadu a rovněž obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Na základě písemného oznámení krajského úřadu vzniká žadateli právo se seznámit s dítětem a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen mu to umožnit. Žadatel se dítětem může takto sejit opakovaně, aby jej lépe poznal a mohl zvážit, zda bude žádat o jeho svěření do péče. Žadatel má od doručení písemného oznámení třicetidenní lhůtu, aby se s dítětem seznámil, připravil na jeho převzetí do své péče a za tím účelem upravil své osobní poměry. Nejpozději do konce této lhůty by měl podat žádost o svěření dítěte do preadopční péče, jedná se lhůtu pořádkovou, může se tedy dohodnout s obecním úřadem obce s rozšířenou působností na jejím prodloužení. Není povinností žadatele o svěření dítěte požádat, pokud dojde k závěru, že navrhované dítě pro osvojení by pro něho nebylo vhodné, zůstává dál veden v evidenci uchazečů o osvojení a krajský úřad mu bude osvojení dále zprostředkovávat.

Proces zprostředkování osvojení může trvat různou dobu. Zájem dítěte je, aby ke zprostředkování došlo pokud možno rychle, aby se zbytečně neprodlužoval jeho pobyt v ústavním zařízení případně v jiném typu dočasné výchovy, nejčastěji pěstounské, aby mohlo začít navazovat hlubší citové vztahy v rodině, kde je předpoklad trvalé péče a zázemí. Proto zákon stanoví *lhůtu pro zprostředkování osvojení* pro dítě, která činí 3 měsíce od zařazení dítěte do evidence dětí krajského úřadu. Po uplynutí této lhůty, pokud nedošlo ke zprostředkování osvojení, zašle kopii údajů z evidence ministerstvu a dítě je nadále vedeno v evidenci ministerstva, kde se šance na nalezení vhodných osvojitelů zvyšují vzhledem většímu počtu případů v rámci celé republiky. Rovněž čekání žadatelů o osvojení na dítě je omezeno lhůtou, která je však podstatně delší, a to v trvání 3 let od zařazení do evidence žadatelů. Pokud se v této době nepodaří krajskému úřadu

zprostředkovat osvojení vhodného dítěte, přecházejí žadatelé do evidence ministerstva a jejich evidence krajským úřadem je tím ukončena. Krajský úřad má však nadále oprávnění dávat ministerstvu podněty ke zprostředkování dle § 24/ 4 ZoSPOD.

3. postup ministerstva

Ministerstvo je povinno dítě i žadatele do evidence zařadit vždy po zaslání dokumentace krajským úřadem z důvodu uplynutí lhůt pro zprostředkování. Pokud ministerstvo nezprostředkuje osvojení do 3 měsíců od převzetí dítěte do jeho evidence nebo do 6 měsíců od zařazení žadatele do jeho evidence, postoupí kopii dokumentace Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí. V tomto případě jsou dítě i žadatel nadále vedeni v obou evidencích. Žadatel se do evidence Úřadu zařazuje jen tehdy, jestliže dá souhlas s osvojením dítěte z ciziny. Ministerstvo při zprostředkování osvojení rovněž přihlíží ke stanovisku poradního sboru, který zřizuje. Zjistí-li ministerstvo, že je v evidenci žadatelů osoba vhodná pro osvojení určitého dítěte, písemně tuto skutečnost oznámí žadateli a dále krajskému úřadu, Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí a obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Na základě tohoto oznámení má žadatel právo s dítětem seznámit a další postup je shodný jako při zprostředkování osvojení krajským úřadem.

2.6.4. Přerušování zprostředkování osvojení

Zprostředkování osvojení lze přerušit a to z důvodů uvedených v § 24b ZoSPOD. Těmito důvody jsou:

1. pokud žadatel o osvojení o přerušování požádá a to na dobu, kterou v žádosti označí
2. pokud bylo žadateli oznámeno, že v evidenci je dítě, pro které je vhodným osvojitelem
3. pokud bylo dítě na základě rozhodnutí obecního úřadu obce s rozšířenou působností svěřeno do péče budoucího osvojitele – preadopční péče

4. pokud orgán zprostředkující osvojení zjistí závažné skutečnosti, které jsou překážkou osvojení na přechodnou dobu.

Pokud žádá o přerušování zprostředkování žadatel o osvojení, musí uvést důvod, pro který o přerušování žádá a žádost o přerušování zaslat tomu orgánu, který osvojení zprostředkovává.

Jakmile rozhodnutí obecního úřadu o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů nabude právní moci, je povinen tuto skutečnost obecní úřad oznámit pro účely přerušování osvojení krajskému úřadu a krajský úřad ji dále oznámí ministerstvu případně Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, pokud vedou evidenci dítěte nebo žadatele.

2.6.5. Vyřazení z evidence dětí nebo žadatelů vedené krajským úřadem

Vyřazení dítěte z evidence je upraveno v § 24c odst. 1 písm.a) ZoSPOD. Pokud celý proces zprostředkování osvojení došel k úspěšnému konci, tj pravomocnému rozhodnutí o osvojení dítěte, krajský úřad dítě z evidence vyřadí. Pouhé svěřeni do preadopční péče není důvodem pro vyřazení dítěte z evidence, z tohoto důvodu je zprostředkování osvojení pouze přerušeno.

Děti mohou být z evidence krajského úřadu vyřazeny i z jiných důvodů, takovým důvodem by byly závažné skutečnosti, pro které nelze dítěti osvojení zprostředkovat. Takovou závažnou skutečností je např. skutečnost, že zdravotní stav dítěte by neumožňoval úspěšné osvojení, případně se objeví právní překážky osvojení nebo dítě dovrší zletilosti.

Krajský úřad rovněž dítě vyřadí z evidence tehdy, jestliže uplynula lhůta 3 měsíců od zařazení dítěte do evidence a kopie údajů z evidence byla zaslána ministerstvu.

Vyřazení žadatele z evidence upravuje § 24c odst. 1 písm.b). Žadatel je vyřazen po pravomocném rozhodnutí o osvojení, pokud nežádá o osvojení dalšího dítěte. Stejně jako u evidence dětí, ani žadatel se

nevyřazuje po vydání rozhodnutí o preadopční péči obecním úřadem oce s rozšířenou působností. Dalším důvodem je, že byly zjištěny závažné skutečnosti, pro které nelze osvojení zprostředkovat. Takovou skutečností může být např. trvale zhoršený zdravotní stav bránící převzetí odpovědnosti při péči o dítě, nebo sociální důvody – ztráta bydlení či zaměstnání. Dalším důvodem je, že žadatel porušil povinnost sdělovat krajskému úřadu změnu v údajích rozhodných pro zprostředkování osvojení. Závažnost porušení povinnosti se posuzuje individuálně s ohledem na její vliv na úspěšné osvojení dítěte. Vyřazen může být žadatel i na svou žádost. Dalším důvodem je uplynutí lhůty tří let pro zprostředkování osvojení krajským úřadem a zaslání kopie údajů z evidence ministerstvu. Důvodem vyřazení může být i neúčast na přípravě k přijetí dítěte do rodiny, kdy krajský úřad po zhodnocení důvodů neúčasti může o vyřazení rozhodnout. Vyřazení žadatele se žadateli písemně oznamuje a v případech, kdy je třeba rozhodnutí odůvodnit, se o vyřazení vydává rozhodnutí (§ 24c odst.1 písm.b), bod 2 a 3 a odst. 1 písm.c).

Vyřazení z evidence ministerstva probíhá zásadně se shodných důvodů jako vyřazení z evidence krajského úřadu.

Zprostředkování osvojení v této úpravě bylo zavedeno až shora zmíněnou novelou č. 134/2006 Sb., která měla zejména legislativně vyjasnit zákaz zprostředkování osvojení jiným subjektům než orgánům sociálně-právní ochrany dětí a jednoznačně vymezit působnost pověřených osob. Další změnou bylo i podmínka absolvování přípravy k přijetí dítěte před zařazením uchazeče do evidence krajského úřadu. Jak bylo již zmíněno shora, zakotvila rovněž právní postavení poradních sborů při krajských úřadech i při MPSV.

2.7. Zrušení osvojení

ZoR připouští možnost zrušení osvojení prvního typu, tj. osvojení prostého. § 73 ZoR upravuje možnost zrušení tohoto osvojení na návrh osvojitele nebo osvojence a z důležitých důvodů. Zákon výslovně neuvádí důvody pro zrušení osvojení, ale lze dovodit vzhledem k vážnosti takového rozhodnutí, že to musí být tak závažné důvody, pro které osvojení neplní svůj účel, nevytvořil se mezi osvojitelem a osvojencem poměr jako mezi rodiči a dětmi, případně se vzájemný vztah změnil v důsledku nastalých okolností natolik, že jsou citové vazby narušeny a trvání vztahu založeného osvojením ztrácí svůj význam.

Pokud bylo dítě společně osvojeno manžely, není rozvod jejich manželství důvodem pro zrušení osvojení, ale vyžaduje se, stejně jako u vlastních dětí, úprava práv a povinností k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu manželství, případně i dobu před rozvodem, pokud manželé spolu nežijí. Bohužel v praxi dochází někdy k případům, kdy rodiče v situaci, kdy se jim rozpadá manželství ztrácí o dítě zájem a žádají zrušení osvojení. V těchto případech by měl soud brát v potaz zejména zájmy nezletilého dítěte, ale pokud není dlouhodobě ze strany rodičů dobrá vůle k vyřešení takové situace a ponechání si dítěte, nelze než osvojení zrušit. V případě společného osvojení manžely lze osvojení zrušit i ve vztahu pouze k jednomu z manželů na jeho návrh.

Zrušením osvojení zanikají práva a povinnosti osvojitele - tj. právo dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek, zaniká vzájemná vyživovací povinnost. Zaniká rovněž příbuzenský poměr mezi osvojencem a příbuznými osvojitele a dědické vztahy.

Po zrušení osvojení vznikají dle § 73 odst.2 ZoR znovu práva a povinnosti osvojence k původní rodině a osvojenec získá své původní příjmení. Pokud osvojitelé změnili osvojenci jméno podle matričních předpisů, toto jméno mu zůstává i po zrušení osvojení.

Osvojenec může být po zrušení osvojení umístěn v původní rodině, pokud tomu nebrání závažné důvody z hlediska zájmu dítěte, ale

takový návrat většinou není možný. V těchto případech a rovněž pokud byli např. rodiče před rozhodnutím o osvojení dítěte zbaveni nebo omezeni v rodičovské zodpovědnosti, soud dítě svěří do výchovy jiného občana než rodiče dle § 45 ZoR, příp. do pěstounské péče či ústavního zařízení. Biologickým rodičům se obnovuje vyživovací povinnost vůči dítěti a to právní mocí rozhodnutí o zrušení osvojení.

Biologickým rodičům zákon nepřiznává právo podat návrh na zrušení osvojení, ale jsou dle § 94 odst. 1 os.ř. účastníky řízení o zrušení osvojení, neboť tím dochází k obnově jejich rodičovských práv a povinností. Pokud ale byli rodiče před osvojením rodičovské zodpovědnosti zbaveni a z tohoto důvodu nebyli ani účastníky řízení o osvojení, nejsou ani účastníky řízení o zrušení osvojení, neboť nadále rodičovskou zodpovědnost nemají.

Návrh na zrušení osvojení může podat i nezletilý osvojenec, musí však být zastoupen opatrovníkem.

Zákon neumožňuje zrušení osvojení dohodou uzavřenou mezi osvojitelem a osvojencem a to ani po nabytí zletilosti osvojence.

Jak vyplývá již z názvu nezrušitelného osvojení toto osvojení nelze zrušit. Osvojitelé jsou v právním postavení biologických rodičů a pokud se o dítě nehodlají dále starat, mohou se stejně jako oni rozhodnout, že osvojené dítě svěří do výchovy jiného občana, do pěstounské péče či ústavního zařízení. Faktický zánik nezrušitelného osvojení nastane, pokud osvojitelé dají souhlas k osvojení, či dojde k naplnění tzv. kvalifikovaného nezájmu o dítě a soud rozhodne, že jejich souhlas k osvojení není třeba. V těchto případech může dojít k tzv. readopci – znovuosvojení dítěte. Zajímavou je otázka, jaká situace by nastala v případě, že dítě, které bylo poprvé osvojeno nezrušitelně a podruhé osvojeno osvojením prvního typu, které bylo následně zrušeno. V takovém případě by se znovu obnovil vztah mezi osvojencem a původní rodinou a nikoli vztah mezi ním a jeho první osvojitelkou rodinou.²² Přednost zde má vztah kvalitativně

²² viz. Švestka J., Osvojení v československém právním řádu. Praha: Univerzita Karlova 1973, str. 90.

vyšší tj. založený biologickým poutem. Osvojitelský vztah zanikl se všemi důsledky při znovuosvojení dítěte a nezbylo zde nic, na co by bylo možné navázat, naproti tomu vztah původní biologicko-rodčovský je nesmazatelný.

Zrušení osvojení nebo readopci je vhodné předcházet a to zejména již v samém počátku procesu osvojení, kdy dochází k prvním kontaktům s budoucími osvojiteli a následnému zprostředkování osvojení. Právě v procesu zprostředkování lze značně snížit riziko, že se osvojení nezdaří.

3. Osvojení s mezinárodním prvkem

3.1. Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí

Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí byl zřízen § 3 zákona č. 359/1999 Sb. (dále jen ZoSPOD) jako správní orgán pro mezinárodní ochranu dětí. Tento úřad nahradil dřívější Ústředí pro mezinárodněprávní ochranu mládeže, které bylo podřízeno Ministerstvu spravedlnosti a bylo právně zakotveno v § 23 zákona č. 59/1964, o úkolech národních výborů při péči o děti, zrušeného nařízením vlády č. 57/2000 ke dni 1.4.2000. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu mládeže převzal veškerou agendu bývalého ústředí. Tento úřad je správním úřadem s celostátní působností a je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. Předmětem jeho činnosti je veškerá agenda týkající se ochrany práv dětí s mezinárodním prvkem, tj. vymáhání výživného v cizině, mezinárodní únosy dětí a mezinárodní osvojení. Ve věcech osvojení postupuje Úřad zejména podle Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení přijatou Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého v Haagu dne 29.5.1993, která byla publikována pod sdělením ministerstva č. 43/2000 Sb. a vstoupila pro Českou republiku v platnost k 1.6.2000 (dále jen Haagská úmluva). Úřad je vázán i dalšími mezinárodními smlouvami z oblasti ochrany práv dětí, zejména Úmluvou o právech dítěte z roku 1989, publikovanou pod sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí bývalé ČSFR pod č. 104/1991 Sb. a hlavním hlediskem při jeho činnosti by měl být (nejlepší) zájem dítěte. V neposlední řadě je vázán ZoSPOD, neboť patří mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí – viz § 4 odst.1 písm.e) zákona a je jediným subjektem oprávněným ke zprostředkování osvojení do ciziny a z ciziny. Úřadem byla vypracována koncepce činnosti UMPOD do konce roku 2010. Pro systém mezinárodních osvojení je v ní navrhováno zřízení poradního sboru, jakožto operativního poradního orgánu, který zajistí „odbornou korekci a zpětnou vazbu“²³. Tento poradní sbor by

²³ Kapitán Z., Koncepce činnosti Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí do konce roku 2010.

měl projednávat zejména tzv. matching – tj. navrhované spojení – spárování konkrétních žadatelů s konkrétním dítětem. Systém mezinárodních adopcí je agendou, která má být podle koncepce činnosti Úřadu stabilizována právě v roce 2010, neboť do roku 2009 nebyla zcela jednotná ani systemizovaná. Úřad rovněž hodlá nastavit přesná pravidla spolupráce s dětskými domovy a kojeneckými ústavy, neboť spolupráce s nimi je základním při zefektivnění systému matching. Obdobná pravidla hodlá Úřad nastavit i pro své kontakty s orgány SPOD, zahraničními akreditovanými osobami a ústředními orgány.

3.2. Osvojení do ciziny

Osvojení dítěte v rámci mezistátní spolupráce je upraveno zejména Haagskou úmluvou, která zakotvuje postup a pravidla spolupráce příslušných orgánů při mezistátním osvojení. Mezi smluvní státy této úmluvy se řadí cca 55 členských států Haagské konference a cca 29 nečlenských států (mezi smluvní státy patří např. Ruská federace, USA, Velká Británie a rovněž všechny sousední země ČR, mezi smluvní státy naopak nepatří Ukrajina, s níž má Česká republika uzavřenu dvoustrannou smlouvu o právní pomoci v občanských věcech). Každý smluvní stát určí podle čl. 6 této úmluvy ústřední orgán, pro výkon povinností uložených Úmluvou. Tímto orgánem je pro Českou republiku Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, který je jediným subjektem v ČR, oprávněným ke zprostředkování mezinárodních osvojení dětí.

Haagská úmluva byla přijata na půdě Haagské konference na základě a k rozšíření čl. 21 Úmluvy o právech dítěte, neboť vzhledem nárůstu počtu mezinárodních osvojení již od 70. let 20. stol. a s tím souvisejících problémů, bylo třeba upravit otázky mezinárodního osvojení mnohostrannou mezinárodní úmluvou. Obě tyto smlouvy stanoví základní principy mezinárodních osvojení, mezi které patří:

1. princip subsidiarity - osvojení dítěte do ciziny je možné, jen pokud o dítě nelze pečovat vhodným způsobem v zemi jeho původu.²⁴ Haagská úmluva stanoví v čl. 4 písm.b), že „osvojení se může uskutečnit, pouze pokud příslušné orgány státu původu rozhodly po náležitém přezkoumání možností ve státu původu, že mezistátní osvojení je v nejlepším zájmu dítěte“. Nejprve zkoumány možnosti ve státu původu a teprve po jejich prozkoumání lze rozhodnout, jestli je mezistátní osvojení v nejlepším zájmu dítěte.

2. princip nejlepšího zájmu dítěte- toto hledisko nejlepšího zájmu dítěte je zásadním při jakékoli rozhodovací činnosti týkající se dětí, včetně rozhodování o osvojení dětí do zahraničí. Není obecně stanoveno, zda pěstounská péče v tuzemsku má před mezinárodním osvojením přednost. Problém by mohlo způsobovat i oddělené zprostředkování pěstounské péče a osvojení, kdy může dojít ke konfliktu zprostředkování.²⁵

3. ochrana dětí před zneužíváním, prodejem a obchodováním - jedním z důvodů vzniku Haagské úmluvy byla potřeba zamezit neoprávněnému obchodování s dětmi, nezákonným adoptcím, přemísťování dětí z států původu z důvodu finančního zisku apod. Tím, že stanoví pravidla spolupráce takovým způsobem, aby

²⁴ V této souvislosti je třeba zmínit rozpor mezi překladem Úmluvy o právech dítěte a jejím originálním zněním. Originální znění čl. 21 písm.b) úmluvy zní: „if the child cannot be placed in a foster or an adoptive family or cannot in any suitable manner be cared in the child's country of origin.“

České znění čl. 21 písm.b) Úmluvy zní: „pokud dítě nemůže být předáno do výchovy v zařízení péče o děti nebo rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi jeho původu.“ Z tohoto srovnání je patrné, že do českého překladu se vloudila odchylka, neboť originální znění hovoří o *pěstounské* nebo adoptivní rodině či jiném vhodném způsobu péče o ně v zemi jeho původu. Zatímco v českém překladu figuruje *zařízení péče o děti* nebo rodina osvojitele či jiný vhodný způsob péče o dítě v zemi jeho původu.

²⁵ více - Sedlák P., Otázka subsidiarity – pěstounská péče vs. mezinárodní osvojení, Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Sborník z IX. celostátního semináře NRP, Brno, 30.9. – 1.10.2009, Brno: Triada, poradenské centrum, o.s.

zamezovala podobným praktikám, se řadí mezi jeden z nástrojů boje proti obchodu s dětmi, jehož součástí jsou i adopce nezákonné nebo s cílem finančního zisku.

4. Automatické uznávání rozhodnutí o adopci – mezi smluvními státy se rozhodnutí o adopci uznávají automaticky, není třeba žádné další uznávací řízení před příslušnými orgány. Tento princip má zásadní význam z hlediska statusu dětí, který je právní mocí rozhodnutí o osvojení stejný ve všech smluvních státech.

5. Spolupráce států – tato úmluva je založena na spolupráci jednotlivých smluvních států, zejména prostřednictvím svých ústředních orgánů k tomu určených.

Haagská úmluva nesjednocuje právní úpravy svých smluvních států, ale stanoví minimální standardy pro mezinárodní adopce.

V souladu s Haagskou úmluvou a na základě praktickým zkušeností s mezinárodním osvojením vypracoval Úřad **Metodické doporučení pro zprostředkování mezinárodního osvojení do ciziny** s účinností od 1.4.2010.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí, které vedou evidenci dětí, tj. krajské úřady a ministerstvo, hledají pro dítě vhodnou rodinu po dobu 6 měsíců. Pokud se vhodnou rodinu nepodaří v průběhu této doby dítěti nalézt, zařazuje se do evidence Úřadu, jemuž kopii údajů z evidence dítěte postupuje ministerstvo dle § 23 odst. 3 ZoSPOD. Až od zařazení v evidenci Úřadu je možno začít s vyhledáním vhodných zájemců z ciziny, dítě je však i nadále vedeno v evidenci ministerstva a pokud by byl nalezen vhodný osvojitel v České republice, měl by přednost před zahraničním uchazečem. Úřad při své činnosti postupuje dle zákona č. 500/2004 Sb., správní řád. Další základní podmínkou pro zprostředkování osvojení do ciziny je tzv. *osvojitelnost dítěte* (čl. 4 písm. a) haagské úmluvy), tj. splnění potřebných podmínek daných zákonem o rodině neboli právní volnost dítěte. Žadatelé o osvojení nezletilého dítěte z ČR se na Úřad obracejí prostřednictvím Ústředního orgánu přijímajícího státu, který každý smluvní stát úmluvy určí ve smyslu čl. 6 Haagské úmluvy o mezinárodním osvojení. Kritériem pro posouzení žádosti o

osvojení jako mezinárodního není státní příslušnost žadatele, ale místo jejich (jeho) obvyklého pobytu (čl. 14). Proto i žadatelé s českým státním občanstvím, kteří obvykle pobývají mimo Českou republiku jsou povinni podat žádost o osvojení dítěte z ČR u příslušného orgánu ve státu jejich obvyklého pobytu, míněn pobyt faktický, nikoli trvalé bydliště. Žadatelé o osvojení dítěte z České republiky jsou povinni k žádosti předložit přílohy, kterými jsou:

1. vyplněný dotazník
2. zpráva o sociálním šetření – vypracovaná příslušným sociálním pracovníkem
3. zpráva o posouzení osobnosti vypracovaná příslušným psychologem nebo jinou právem přijímajícího státu pověřenou osobou
4. zpráva o zdravotním posouzení žadatele
5. schválení žádosti o osvojení – vypracované příslušným orgánem přijímajícího státu, obsahující výslovné prohlášení, že žadatelé jsou vhodní a způsobilí k osvojení podle práva přijímajícího státu, včetně charakteristiky pro ně vhodných dětí
6. souhlas žadatele s prováděním kontrol dítěte v stanovených termínech
7. osvědčení o bezúhonnosti žadatele
8. kopii osobních dokladů
9. rodný list
10. oddací list
11. doklad o zaměstnání
12. potvrzení příjmů
13. fotodokumentace – fotografie žadatelů a jejich bytových podmínek

Pokud nejsou přílohy přímo originály, musí se jednat o úředně ověřené kopie a musí být opatřeny ověřeným překladem do českého jazyka, přičemž náklady na překlad nese žadatel.

Po obdržení žádosti zasílá Úřad žadatelům *Oznámení o zahájení řízení*. O zařazení žadatelů do evidence je povinen rozhodnout do

60-ti dnů od obdržení žádosti (§ 71 odst.3 písm.a) správního řádu). Pokud žadatel s rozhodnutím úřadu nesouhlasí, může se odvolat během patnáctidenní odvolací lhůty k Ministerstvu práce a sociálních věcí.

Úřad vede evidenci dětí vhodných k osvojení do ciziny a evidenci zahraničních žadatelů a na základě těchto dokladů provádí matching – spojení konkrétního dítěte s konkrétním žadatelem. Po provedení matchingu zasílá Úřad příslušnému orgánu přijímajícího státu tzv. Oznámení o vhodnosti, které obsahuje psychologickou a zdravotní zprávu o dítěti, zprávu o jeho sociální situaci, důvod osvojitelnosti a fotografii dítěte. Pokud má žadatel o seznámení s vybraným dítětem zájem, sjedná úřad termín jeho návštěvy v ústavním zařízení a s dítětem pak žadatel stráví 7-10 dnů. Poté se žadatel rozhodne, zda má zájem dítě převzít do své péče za účelem osvojení. V případě kladného rozhodnutí je povinen zaslat Úřadu prostřednictvím příslušného orgánu přijímajícího státu žádost o svěření konkrétního dítěte do péče budoucích osvojitelů. Dnem doručení této žádosti zahájí Úřad *řízení o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů*. Pokud dítě nemá poručníka, je mu ustanoven kolizní opatrovník. Proti rozhodnutí o svěření příp. nesvěření dítěte do péče žadatelů lze podat odvolání k ministerstvu práce a soc. věcí.

Úřad zajistí dítěti vydání cestovního dokladu a po právní moci rozhodnutí o svěření dítěte do preadopční péče může dítě vycestovat. Budoucí osvojitel obdrží při převzetí dítěte pravomocné rozhodnutí o svěření dítěte, platný cestovní doklad, rodný list, zdravotní zprávu, průkazku zdravotní pojišťovny a očkovací průkaz.

Úřad poté zasílá orgánu přijímajícího státu

1. osvědčení o souhlasu s mezinárodním osvojením dle čl. 20 Haagské úmluvy
2. kopii pravomocného rozhodnutí o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů
3. kopii rodného listu
4. osvědčení o státním občanství
5. kopii dokladu podle něhož je dítě osvojitelné

V souladu s čl. 9 Haagské úmluvy jsou příslušné orgány přijímajícího státu povinny zasílat tzv. follow-up reports – zprávy o situaci dítěte v rodině, včetně lékařské zprávy a fotografie a v termínech stanovených Metodickým doporučením (celkem 9 zpráv, z nichž poslední se zasílá po 48 měsících po svěřeni dítěte)²⁶. Pokud by příslušné úřady přijímajícího státu v průběhu preadopční péče zjistily, že budoucí osvojení není v nejlepším zájmu dítěte, ústřední orgán přijímajícího státu podnikne nezbytná opatření dle čl. 21 Haagské úmluvy, zejména zajistí odejmutí dítěte budoucím osvojitelům, zajistí jeho dočasnou péči, zařídí jeho neprodlené umístění v nové rodině a v krajním případě rozhodne o jeho vrácení. Po uplynutí 6 měsíců od umístění dítěte a předložení 3 zpráv mohou budoucí osvojitelé podat žádost k Úřadu na rozhodnutí o souhlasu s osvojením dítěte do ciziny ve smyslu § 63 odst. 2 ZoR. Úřad o této žádosti rozhodne ve lhůtě 60 dnů. Jakmile dojde k osvojení v cizině, přijímající stát vyrozumí stát původu tím, že zašle doklad ve smyslu čl. 17 a čl. 23 Haagské úmluvy prokazující, že k osvojení došlo v souladu s touto úmluvou.

Haagská úmluva nestanoví výslovně, zda je k osvojení příslušný soud (správní orgán) ve státu původu či ve státu přijímajícím (čl. 28 úmluvy). Příslušnost soudu k řízení o osvojení dítěte do ciziny se řídí podpůrně zákonem o mezinárodním právu soukromém a procesním publikovaným pod č. 97/1963 Sb. (dále jen ZMPS). Pravomoc českého soudu rozhodovat ve věcech osvojení je dána tehdy, je-li osvojitel občanem České republiky. Není-li osvojitel občanem, je pravomoc českého soudu dána tehdy, má-li v České republice pobyt a může-li být rozhodnutí v domovském státě uznáno. Pokud rozhodnutí nemůže být uznáno, je postačující pobyt osvojitele po delší dobu. Shora popsany postup úřadu při osvojování do ciziny se týká osvojení, kdy osvojitelé mají cizí státní občanství, a proto o vlastním osvojení bude rozhodovat orgán (soud) přijímajícího státu,

²⁶ Zprávy jsou vyžadovány ve větším počtu než je stanoveno Haagskou úmluvou, neboť je znám případ adoptovaného romského chlapce do Švédska, který v adoptivní rodině zemřel na následky týrání v roce 2006, necelý jeden rok po jeho svěřeni.

který v souladu s čl. 23 Haagské úmluvy zašle Úřadu potvrzení, že bylo provedeno v souladu s Úmluvou.

Podle výroční zprávy o činnosti Úřadu za rok 2008 svěřil Úřad průběhu roku 2008 do preadopční péče celkem 22 dětí, z nichž 9 bylo svěřeno do Dánska, 8 do Itálie, 3 do Německa, 1 dítě do Rakouska a 1 dítě do Kanady. Žadatelů ze zahraničí evidoval celkem 21 – z toho největší počet žadatelů – celkem 9 pocházel z Německa.

3.3. Osvojení z ciziny

Úřad je ve smyslu čl. 6 Haagské úmluvy ústředním orgánem pro výkon povinností stanovených touto úmluvou. Kromě zprostředkování osvojení dětí pocházejících z České republiky do ciziny pro fyzické osoby s pobytem mimo Českou republiku, které žádají o osvojení dítěte z ČR, je Úřad oprávněným orgánem pro zprostředkování osvojení dětí – cizinců do České republiky pro tuzemské žadatele o osvojení. Orgánem oprávněným ke zprostředkování osvojení pro žadatele s pobytem v České republice je Úřad, pokud by měli čeští žadatelé zájem o osvojení dítěte ze smluvního státu Haagské úmluvy. Úřad v současné době osvojení z ciziny nezprostředkovává a jeho systém v současné době připravuje. Příčinou je malý zájem českých žadatelů a rovněž obtíže se státy původu.²⁷

Události na počátku roku 2010, kdy došlo k ničivému zemětřesení na Haiti měly mj. za následek příliv zájemců z řad občanů České republiky o osvojení bezprizorných dětí právě z této země. Bohužel Haiti není smluvním státem Haagské úmluvy a proto Úřad osvojení zájemcům zásadně nedoporučoval zejména z důvodu nepřehledné situace v této chudé zemi, kdy živelné osvojování napomáhalo

²⁷ Podle vyjádření ředitele Úřadu JUDr. Zdeňka Kapitána PhD., které bylo učiněno pro Českou televizi v únoru 2010, bylo na podzim roku 2009 Úřadem osloveno 30 zemí Haagské úmluvy za účelem navázání spolupráce při mezinárodních osvojeních a jediný stát, který nabídl spolupráci byly Filipíny. Ze strany ostatních zemí nebyla Česká republika přijata jako vhodný hostitelský stát. Jedná se často o chudé země, kde při správě veřejných věcí hrají roli různé finanční výhody pro příslušné úřední osoby. Česká republika si zakládá na dodržování vysokého standartu při posuzování nejlepšího zájmu dětí zejména při výběru vhodných žadatelů o osvojení, který je zakotven v Haagské úmluvě. Pokud by na podobné „praktiky“ přistoupila, dopustila by se přímého porušení čl. 32 Haagské úmluvy, který zakazuje nepatřičný finanční zisk z činnosti týkající se mezinárodních osvojení.

nekalým jednáním a rozmachu obchodníků s dětmi. Rovněž haitská vláda se snažila mezinárodním adopcím zabraňovat, neboť nejlepší zájmy dětí nemohly být v této situaci zdaleka ochráněny, zejména nebyla zřejmá jejich právní volnost, existence příbuzných osob ochotných o ně pečovat apod. Zájemci o osvojení z ČR byli vedeni upřímnou snahou pomoci, nicméně osvojení není záležitost, pro kterou by se měli rozhodovat v citovém pohnutí, ale až po důkladném zvážení svých možností. Haiti je země kulturně i rasově odlišná a budoucí problémy v osvojitelských rodinách způsobené ukvapeným rozhodnutím k adopci jsou za této situace pravděpodobné. Haagská úmluva zakotvuje vysoký standard pro vhodné spárování dítěte s budoucím osvojitelem, které je založené na důkladném obeznámení s jeho psychologickým profilem, zdravotním stavem, způsobem života apod. a tato náročnost celého procesu není samoučelná, ale směřuje k osvojení v nejlepším zájmu dítěte.

Pokud je stát původu dítěte smluvní stranou Haagské úmluvy, jsou práva dětí chráněna ze strany příslušných orgánů v zemi původu a osvojení dětí by mělo probíhat v mezích stanovených touto úmluvou. Na území České republiky dochází ročně k cca 10 případům osvojení dětí ze zahraničí bez součinnosti Úřadu i zprostředkujících úřadů. Jedná se v těchto případech o tzv. přímé adopce, kdy děti – většinou z rozvojových afrických zemí jsou svěřeny do péče budoucích osvojitelů buď rodiči dětí nebo institucemi pečujícími o děti²⁸. Pokud zájemci o osvojení chtějí osvojit dítě, které pochází ze státu, jenž není smluvní stranou úmluvy, mohou se obrátit přímo na příslušné úřady v zemi původu dítěte. Do jaké míry budou v těchto případech ochráněna práva dětí z hlediska minimalizace rizik spojených s nezákonnou manipulací s dětmi je otázkou závisející na úrovni správních úřadů, příp. neziskových organizací působících v dané zemi. Práva těchto dětí nejsou v takových situacích

²⁸ Obchod s dětmi v Ghaně – smutná realita, ČTK, dostupný na http://tiscali.cz/trav/trav_center_060717.931517.html, navštíveno dne 6.6.2010.

dostatečně ochráněna a nelze vyloučit ani protiprávní činnost obchodníků s dětmi. Úřad není oprávněn zprostředkovávat osvojení ze zemí, které nejsou smluvní stranou Haagské úmluvy, neboť jako státní orgán je vázán Haagskou úmluvou a spolupráce s nesmluvními státy by byla v rozporu se závazky ČR plynoucími z této úmluvy.

Osvojení dítěte s cizí státní příslušností, který pochází ze státu, s nímž Česká republika nemá uzavřenu dvoustrannou smlouvu o poskytování právní pomoci se bude řídit ZMPS, podle jehož § 26 se osvojení řídí právem státu, jehož příslušníkem je osvojitel a pravomoc českého soudu je určena podle § 41 ZMPS - český soud je oprávněn o osvojení rozhodnout, pokud je osvojitel českým občanem, nebo má zde alespoň pobyt či pobyt po delší dobu, pokud nemůže být rozhodnutí uznáno jeho domovským státem. Podle § 3a zákona č. 40/1993 Sb., nabývá dítě cizí státní příslušnosti právní mocí rozsudku o osvojení české státní občanství, jestliže je alespoň jeden z osvojitelů českým státním občanem.

4. Některé aktuální otázky osvojení

4.1. Právo dítěte znát svůj původ

Pro nalezení souvislosti mezi osvojením a právem znát svůj genetický původ je třeba se vrátit až do roku 1958, kdy novela tehdejšího zákona o rodině zakotvila tzv. nezrušitelné osvojení při němž docházelo navíc oproti zrušitelnému osvojení k zápisu osvojitelů do matriky namísto původních rodičů. V současné době od účinnosti novely zákona o rodině č. 342/2006 Sb. dochází k zápisu osvojitelů do matriky u obou typů osvojení, neboť je to v souladu s čl. 20 odst. 3 a 4 Evropské úmluvy o osvojení dětí, který stanoví požadavek na zajištění anonymity osvojitele. Jméno a příjmení původního rodiče však v matričních dokladech nadále zůstává a nijak se nevymazává.

V 60. letech 20. století se osvojeným dětem pravda o jejich původu zpravidla nesdělovala a osvojení se ve většině případů před dětmi utajovalo. Osvojitelé byli k tomuto jednání vedeni strachem z možné reakce dítěte, které se dozví že „není jejich“, nebo i snahou minulost dítěte vymazat ze svého vědomí a sami před sebou předstírat, že dítě je vlastní. Bohužel tato praxe nefungovala a vedla k mnoha traumatům, kdy se děti o svém původu dozvěděly od cizích osob, často nevhodnou formou a v nevhodném věku, např. v období před pubertou nebo v pubertě, kdy otázku svého původu a otázku „pravosti“ svých rodičů v sobě řeší všechny děti a uspokojujivé odpovědi na tyto otázky jsou rozhodující z hlediska řádně se utvářející identity dítěte. Nevhodně odhalená pravda o „nepravosti“ jejich rodičů znamenala pro osvojené děti šok, v jehož důsledku a docházelo k mnoha vypjatým situacím, útekům z rodiny, totální ztrátou důvěry v osvojitele a dokonce k případu dokonané sebevraždy. V literatuře²⁹ se uvádí, že „rozhodující pro utváření identity a celé osobnosti je dospívání. Jeden z nutných vývojových úkolů tohoto období je uvažování o vlastním původu kontinuu

²⁹ Srov: Koluchová J., Problémy s utvářením identity v náhradních rodinách, Správní právo 2003, č.5-6.

generací, hledání kořenů a perspektiv. Žádoucí a zdravá identita zahrnuje 3 aspekty , kterými jsou:

1. hluboký pocit vlastní totožnosti
2. ztotožnění jedince s jeho životními rolemi
3. příslušnost jedince k malým a velkým sociálním skupinám.“

Názor, že by se osvojeným dětem měla vhodnou formou a nejlépe v předškolním věku sdělit pravda o jejich původu se začíná objevovat již v 70. letech 20. století³⁰.

V souvislosti s vývojem v oblasti dětské psychologie, nárůstem zkušeností a v neposlední řadě s vývojem na poli genetiky se v současné době jde ještě dále, když se uznává právo osvojených dětí znát svůj genetický původ a zdravotní stav svých rodičů³¹. Je známou skutečností, že dospělí lidé, kteří byli v dětském věku adoptováni, v dospělosti po svém původu pátrají. Právo znát svůj původ odpovídá i právu dítěte být plnoprávným subjektem práva a nikoli pouhým objektem v rukou dospělých jedinců. Je samozřejmé, že k osvojení dochází většinou v tak útlém věku, kdy dítě nemá možnost se k tak závažné změně týkající se jeho statusového postavení vyjádřit a právě z tohoto důvodu je mu poskytována právní ochrana zakotvená v mezinárodních úmluvách a vnitrostátních předpisech, tj. aby bylo o něm rozhodováno při sledování prvotního hlediska, kterým je jeho nejlepší zájem. Pokud tedy dítě není z vážných důvodů vychováváno ve své vlastní rodině, má alespoň právo, se o této skutečnosti dozvědět a má právo poznat kdo jsou jeho rodiče, odkud pochází jeho kořeny a jako plnoprávný subjekt může s těmito informacemi naložit.

Současná právní úprava nezakotvuje výslovnou povinnost sdělit osvojenému dítěti pravdu o této skutečnosti. Naopak § 67 odst.1 věta druhá ZoR uvádí, že je-li toto dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu, *ledaže by tím byl zmařen účel osvojení*. Účelem osvojení je buď vytvořit mezi osvojitelem a

³⁰ Srov: Matějček Zd., Co řekneme osvojenému dítěti, Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. 1986.

³¹ k tomu blíže – Biskup P., Pokorná E., Náhradní výchova dětí- některé praktické problémy z resortu zdravotnictví, str. 15-19, in Náhradní výchova dětí – možnosti a meze, kolokvium I., Praha: Právnická fakulta.2008.

osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi a nebo pokud jsou takové vztahy již vytvořeny v rámci společného soužití př. partnera matky s dítětem, je právně (statusově) zakotvit. Právě toto „zmaření účelu osvojení“ by mohlo dávat odpověď na otázku, proč se osvojeným dětem často pravda neříká. Správný pohledem na rodičovství je však takový, že rodiči dítěte jsou ti, kteří se o něho starají po hmotné stránce a poskytují mu citové zázemí. Domnívám se, že **de lege ferenda** by měla být v zákoně o rodině **povinnost rodičů-osvojitelů jejich osvojené dítě informovat o skutečnosti osvojení** a to do věku než nastoupí povinnou školní docházku. O tom, že navrhovaný občanský zákoník tuto povinnost osvojitelů zakotvuje – viz kapitola č. 7 této práce. Pokud je dítě osvojeno později, zpravidla by mělo být o tomto faktu informováno. Toto jeho právo se odráží v ZoSPOD, v již zmíněném §67 ZoR při vyžádání souhlasu dítěte s osvojením a v neposlední řadě v mezinárodních úmluvách o právech dítěte. Aplikace zákonných ustanovení však záleží na konkrétních zaměstnancích úřadu péče o mládež, soudcích apod. Pokud se dítě o osvojení nedozví, může být porušeno jeho právo znát svůj původ, biologické a rodinné kořeny. I když do příslušných matričních záznamů má umožněn přístup, dítě neshledá důvod, proč by mělo matriku navštívit, když o faktu osvojení neví. Důsledkem takové situace by mohlo být např. uzavření manželství s vlastním sourozencem, rodičem apod., s možnými negativními zdravotními důsledky u potomků a takové manželství by bylo nutno prohlásit za neplatné.

Úmluva o právech dítěte (dále jen Úmluva) stanoví ve svém čl. 7 stanoví právo dítěte na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné právo znát své rodiče a právo na jejich péči. V čl. 8 úmluvy je zakotveno právo dítěte na zachování jeho totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků v souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů.

Evropská úmluva o osvojení dětí z 24. 4. 1967, která vstoupila v platnost pro Českou republiku dnem 9.12.2000, obsahuje pravidla pro přístup a utajení informací v čl. 20. V odst. 1 je zakotveno

právo osvojitele, aby jeho totožnost nebyla odhalena původní rodině dítěte. V odst. 2 je zakotvena zásada neveřejnosti řízení o osvojení. V odst. 3 je stanovena možnost osvojitele a osvojence získat doklad s výpisem z matriky osvědčující jeho datum a místo narození, nikoliv však výslovnou zmínku o osvojení nebo o totožnosti jeho dřívějších rodičů. Čl. 4 stanoví pravidla pro vedení matričních záznamů takovým způsobem, aby se osobám, které nemají oprávněný zájem zabránilo dozvědět o osvojení určité osoby nebo o totožnosti dřívějších rodičů.

Rovněž revidovaný text Evropské úmluvy o osvojení dětí z 27.11. 2008, který byl do současné doby ratifikován ve 14 státech a který Česká republika zatím neratifikovala, obsahuje pravidla o přístupu a odtajnění informací o osvojení ve svém článku 22. Oproti původnímu znění je tento článek rozšířen o 2 odstavce, z nichž v jednom z nich (čl. 22 odst. 3) je zakotveno právo dítěte k přístupu na informace, které kompetentní orgány uchovávají ohledně jeho původu. Ve státech, kde mají biologičtí rodiče právo na utajení jejich identity, by jejich identita měla být přístupná pro příslušný orgán, který v rozsahu povoleném zákonem určí, zda je třeba potlačit právo rodiče na utajení s ohledem na okolnosti a příslušná práva dítěte a jeho původních rodičů. Nezletilému dítěti má být přitom poskytnuto příslušné vedení. Další změna je učiněna v odst. 5, který zakotvuje povinnost smluvních států uchovávat příslušné informace o osvojení 50 let po konečném rozhodnutí o adopci. Z revidovaného znění Evropské úmluvy o osvojení tedy vyplývá akcentace práva dítěte na informace ohledně jeho původu a také zvýšení povinností smluvních států ohledně uchovávání informací o osvojení. Tato úmluva je výsledkem složitých jednání mezi smluvními stranami, neboť v některých státech (př. Francie, kde je historickým vývojem – anonymní porody, možnost odkládání dětí - právně zakotvena možnost biologického rodiče nesouhlasit s odtajněním své identity vůči dítěti³²), je ochrana soukromí biologického rodiče nadřazena

³² viz případ paní Pascale Odievre, která podala stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva na porušení čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech – blíže viz. Sbírka rozsudků a rozhodnutí 2002.

právu dítěte znát svůj původ. Jde o to, jak správně vyvážit právo dítěte znát svůj původ na straně jedné a právo biologického rodiče na ochranu svého soukromého života na straně druhé. Ani revidované znění evropské úmluvy nedává na tyto otázky přímou odpověď, ale nechává v pravomoci jednotlivých států, jak budou tato rozporná práva posuzovat.

Tzv. **anonymní porody** byly legálně umožněny zákonem č. 422/2004 Sb. který změnil zákon o č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a dále zákon č. 48/1997 Sb, o veřejném zdravotním pojištění. Matce je umožněno anonymně porodit, ovšem pouze za předpokladu, že právo otcovství neschválí jejímu manželovi. Budoucí rodička má možnost požádat o utajení své osoby v souvislosti s porodem a na základě této žádosti má právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů. Zdravotnické zařízení vede odděleně od zdravotnické dokumentace jméno a příjmení ženy, datum narození, datum porodu a žádost o utajení identity. Po skončení hospitalizace se zdravotnická dokumentace o tyto údaje doplní a zapečetí. Otevření takové dokumentace je možné jedině na základě rozhodnutí soudu. Lékaři a další zdravotnický personál jsou povinni dodržovat o těchto údajích mlčenlivost. Pokud matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, do matriky se nezapisuje její jméno, příjmení, rodná jména, datum a místo narození, státní občanství ani místo trvalého pobytu, což jsou údaje, které se jinak zapisují do knihy narození. Matce se veškerá zdravotní péče v souvislosti s porodem hradí ze zdravotního pojištění. Tímto zákonem bylo poprvé v České republice upraveno právo biologického rodiče na anonymitu, bohužel toto právo se dostává do rozporu s právem dítěte na znalost svého původu. Tento zákon způsobuje i další výkladové nejasnosti, neboť podle § 50a ZoR, je matkou dítěte žena, která jej porodila. V literatuře³³ se uvádí, že „status dítěte je konstituován právní skutečností porodu konkrétního dítěte konkrétní matkou, nikoli provedením matričního

33 srov: Radvanová Senta, Osvojení v proměnách společnosti, in Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám, str. 253. Praha: ASPI, 2004.

zápisu, jehož účinek je pouze deklaratorní“. S tím souvisí otázka, kdo je zákonným zástupcem takového dítěte, když jím nepřestala být jeho matka. Dítěti by zřejmě musel být ustanoven opatrovník dle § 83 ZoR, neboť „je toho z jiných důvodů třeba“. Další otázkou je, zda je třeba v těchto případech respektovat čl. 5 odst. 4 Evropské úmluvy o osvojení (ochranná lhůta matky pro souhlas s osvojením až po uplynutí šesti týdnů od porodu). Účelovým výkladem tohoto ustanovení by bylo možno dospět k závěru, že i matce, která se rozhodla porodit anonymně svědčí ochrana v šestinedělí a proto by si mohla svůj úmysl utajit porod dítěte v této lhůtě rozmyslet.

Zákon o utajených porodech odpovídá revidovanému znění Úmluvy o osvojení dětí, podle níž o odtajnění identity původního rodiče má v případě jeho nesouhlasu rozhodovat příslušný orgán, tj. zde soud, který určí- slovy úmluvy- „zda je třeba potlačit práva rodiče s ohledem na okolnosti a práva dítěte“. Pokud by tedy soud o takovém případě rozhodoval, musel by poměřovat tato 2 protichůdná práva – právo dítěte znát svůj původ na straně jedné a právo rodiče na ochranu svého soukromí na straně druhé. Právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života zakotvuje např. čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod nebo čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod z roku 1950, která vstoupila v platnost pro Českou republiku dnem 3. září 1992.

Domnívám se, že v našich společenských podmínkách by mělo být akcentováno právo dítěte na znalost jeho původu, neboť dítě nemůže nést vinu na této situaci a má právo svůj původ poznat, pokud o to požádá. Rodič je ten, který nese odpovědnost za narození svého dítěte a neměl by se dovolávat práva na ochranu svého soukromí proti dítěti. Ochrana soukromí rodiče by měla směřovat směrem ke společnosti, jeho vlastní rodině či sociální skupině, ale ne vůči vlastnímu dítěti.

Pokud nejde o případ anonymního porodu, původní biologický rodič v matričních záznamech zůstává uveden i v případě osvojení a údaj o něm se nevymazává, ale zapisuje se vedle původního rodiče. Právní

ochrana soukromí biologického rodiče by u nás měla být podřízena právu dítěte znát svůj původ. V České republice nemají dlouhou tradici ani anonymní porody ani nalezince jako ve Francii a dětí bez vlastní identity je velmi málo.

V SRN jsou anonymní porody umožněny a tolerovány, do konce roku 2009 zde fungovalo 98 schránek pro odkládání novorozených dětí – tzv. Babyklappen. Zákon o utajených porodech má být předložen k projednání na základě poslanecké iniciativy v roce 2010.

4.2. Osvojení registrovanými partnery

V souvislosti s přijetím zákona č. 115/ 2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů se vedla diskuze o možnosti osvojení dětí těmito páry. Na jedné straně názorového spektra zaznívaly hlasy, že výchova v rodině, byť homosexuální je pro dítě lepší variantou než výchova ústavní, na straně druhé názory opírající se názory představitelů katolické církve a uznávající pouze tradiční rodinu, tj. společenství muže a ženy – dvou osob opačného pohlaví. Již v roce 1994 vydal Evropský parlament doporučení členským zemím EU, aby legalizovaly registrované partnerství, a dokonce se těsnou většinou vyslovil pro to, aby registrované páry mohly adoptovat děti.³⁴ K zemím, které jsou v této otázce tradičně velmi liberální patří Dánsko, které zlegalizovalo homosexualitu již ve 30. letech 20. století. Dánsko je rovněž první evropskou zemí, kde byl přijat zákon o registrovaných partnerech pod názvem partnerská smlouva a to již v roce 1989, tento zákon byl uznán i luteránskou církví v roce 1997. Mezi další evropské země, které mají legislativně upraveno partnerství homosexuálů a zároveň umožňují do určité míry adopce dětí těmito páry patří např. Belgie, Velká Británie, Nizozemsko, Norsko, Španělsko, Švédsko, Dánsko, Island, Německo³⁵.

³⁴ brožura Informace pro učitele, Projekt Varianty, Člověk v tísni, 2002.

³⁵ http://zpravy.idnes.cz/homosexualove-mohou-adoptovat-deti-rozhodl-dansky-parlament-pub-/zahranicni.asp?c=A100504_220039_zahranicni_vel. 4.5.2010, navštíveno 15.5.2010

Česká republika se zařadila k těmto evropským zemím, které umožňují právně zakotvené partnerství homosexuálů. Zákon o registrovaném partnerství sám o sobě znamenal velký průlom do tradičního chápání rodiny, ale možnost osvojení dětí zatím do tohoto zákona vtělena nebyla.

Zákon o registrovaném partnerství č. 115/2006 Sb. definuje registrované partnerství jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví. Tento zákon v § 13 odst. 2 vylučuje, aby se za trvání partnerství některý z partnerů stal osvojitelem dítěte. Zákon o rodině umožňuje v § 74 odst. 2 osvojení dítěte nezrušitelně i osamělou osobou, jestliže jsou předpoklady, že toto osvojení bude plnit svoje společenské poslání. Zákon o rodině v § 66 stanoví podmínku, že jako společné dítě mohou někoho osvojit jen manželé. Zákon o rodině tedy vylučuje společnou adopci dítěte jinými osobami než manžely a zákon o registrovaném partnerství vylučuje adopci byť jedním z registrovaných partnerů. To znamená, že homosexuál – žena či muž, ať žijící osaměle nebo s partnerem, s nímž neuzavřel registrované partnerství by dítě osvojit mohl – jako tzv. osamělá osoba, ale homosexuál, který uzavřel registrované partnerství je z možnosti osvojit dítě předem vyloučen.

Domnívám se, že dítě má právo, aby bylo vychováno buď ve vlastní biologické rodině, nebo v rodině sice náhradní, ale plně nahrazující rodinu vlastní ve všech jejích aspektech a to včetně aspektu mateřského a otcovského vzoru. Vycházím z definice osvojení jako způsobu náhradní rodinné výchovy, který má nastolit mezi osvojitelem a osvojencem vztah obdobný vztahu mezi rodiči a dětmi. Vzhledem k tomu, že biologickou podmínkou pro rozmnožování savců a mnohých dalších organismů je spojení dvou pohlavních buněk partnerů opačného pohlaví, přirozenou rodinu proto tvoří žena- matka a muž - otec. Osvojitelská rodina by se měla co nejvíce přiblížit právě přirozené rodině založené na párovém soužití dvou osob různého pohlaví. Proto si myslím, že děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní milující rodině, mají právo na to, aby vyrůstalo v rodinném prostředí kopírujícím přirozenou rodinu. V této době je

v souvislosti s nárůstem neplodnosti u manželských párů velký převis poptávky po k osvojení vhodném dítěti ze strany žadatelů o osvojení.

Naproti tomu ústavní pořádek české republiky, tj. Ústava, Listina základních práv a svobod a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách zaručují rovnost všech lidí bez ohledu mj. na jiné postavení – pod tento termín lze nepochybně podřadit i jinou sexuální orientaci než heterosexuální. Nedochozí tedy k diskriminaci, pokud registrovaní partneři nemohou osvojit dítě přímo na základě ustanovení zákona? Podle rozsudku Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. ledna 2008 (stížnost č. 43546/02), který projednával případ paní E.B. v Francie³⁶ (paní E.B., která žila v trvalém partnerství s jinou ženou nebyla francouzskými úřady povolena adopce z důvodu absence mužského vzoru a z důvodu nejednoznačného postojů partnerky k zamýšlené adopci). Velký senát Evropského soudu dovodil, že skutečným důvodem nepovolení adopce byla homosexuální orientace stěžovatelky. Velký senát Evropského soudu pro lidská práva shledal porušení zákazu diskriminace podle čl. 14 ve spojení s čl. 8 Úmluvy, neboť francouzské úřady zacházely s se stěžovatelkou odlišně z důvodu její sexuální orientace.

Z hlediska Evropského soudu pro lidská práva by ustanovení o vyloučení registrovaných partnerů z možnosti osvojení bylo nepochybně diskriminační. Je otázkou času, kdy o podobném případě bude rozhodovat Ústavní soud. Na druhou stranu při osvojení osamělou osobou není zjišťování její sexuální orientace podkladem pro rozhodnutí o zařazení do seznamu žadatelů o osvojení. V rámci psychologického vyšetření by pravděpodobně podobná skutečnost zjištěna byla. Krajský úřad by pak musel s ohledem na další individuální charakteristiky rozhodnout, zda tato osoba je vhodná stát se osvojitelem dítěte. Negativní závěr, tj. nezařazení do seznamu osvojitelů by musel být odůvodněn nikoli jinou sexuální

³⁶ k tomu blíže: Boučková Pavla. E.B.v.Francie: Je odmítání adopce homosexuálním jednotlivcům diskriminační? Jurisprudence 2/2008, str. 46 a násl.

orientací žadatele, ale jinými legitimními důvody. Není vyloučen ani závěr pozitivní, tj. zařazení do seznamu žadatelů. Nepominutelným aspektem je i otázka tolerance sociálního okolí dítěte – spolužáků apod. k tomu, že je vychováváno dvěma tatínky, příp. dvěma maminkami. V této rovině se jedná o sociálně-psychologický problém a ani odborníci z řad dětských psychologů apod. nezastávají shodná stanoviska ohledně vlivu výchovy v takové rodině na rozvoj osobnosti dítěte³⁷.

Na otázku možné adopce registrovanými partnery je třeba *pohlížet především z hlediska práv osvojovaného dítěte*, nikoli z hlediska práv osob homosexuálních osob. Základním hlediskem ze kterého je nutno vycházet je právní postavení dítěte jako rovnoprávného subjektu práva, který je navíc chráněn řadou mezinárodních úmluv. V době, kdy s rozhoduje o osvojení, nemá dítě vzhledem k nízkému věku možnost se k této skutečnosti vyjádřit.

Musíme si klást otázku, zda jsou dostatečně chráněna práva dětí, která by mohla být svěřena do výchovy partnerům stejného pohlaví. Podle mého názoru, je třeba rozlišit, zda je dítě přímo z ústavu svěřováno do preadopční péče cizích lidí, k nimž nemá vytvořený žádný vztah. V této situaci bych dítě svěřovala přednostně manželským párům, popř. osamělým osobám. Jiný případ ovšem je, když dítě již žije se svým vlastním rodičem a jeho homosexuálním partnerem ve fungující rodině. Zde by možnost jeho osvojení partnerem rodiče byla jistě v jeho zájmu, neboť dítě má k oběma vytvořen citový vztah, je zvyklé na život v takové rodině a v případě nepříznivých životních okolností - např. ztráta vlastního rodiče či nástup do výkonu trestu apod. - by bylo v zájmu dítěte, aby mohlo dále žít s partnerem rodiče, kterého důvěrně zná a který mu poskytuje a tvoří rodinné zázemí, než ho vystavit totálnímu převratu v jeho životě, jakým by byl nástup do dětského domova, do

³⁷ viz. opět: Boučková Pavla. E.B.v.Francie: Je odmítání adopce homosexuálním jednotlivcům diskriminační? Jurisprudence 2/2008, str. 46 a násl.

pěstounské péče nebo v lepším případě do výchovy k jiným příbuzným osobám.

Další problematická situace by mohla nastat, pokud např. dítě osiří a jediný jeho příbuzný, který by měl zájem dítě převzít do výchovy, by byl právě registrovaný v partnerském svazku s osobou stejného pohlaví.

Myslím, že v těchto případech nelze dospět než k závěru, že osvojení homosexuálními páry by mělo být umožněno za předem vymezených podmínek a v užším rozsahu než u párů manželských. Dělitkem pro možnost osvojení by mohlo být pro homosexuální osoby

a) registrované partnerství s rodičem dítěte a život s dítětem ve společné domácnosti po určitou dobu nebo

b) příbuzenství s dítětem, které by bylo vhodné k osvojení.

Domnívám se, že v těchto případech by osvojení dítěte registrovanými partnery nebo jedním z nich bylo v nejlepším zájmu dítěte a v souladu s mezinárodními smlouvami na ochranu práv dětí.

Na počátku 21.století, kdy zažíváme krizi tradičních hodnot a nárůst počtu rozvodů tradičních manželství, na adopci dětí homosexuály většina společnosti připravena není, i když lze očekávat v souvislosti s dalším vývojem na poli genetiky a lidské reprodukce, že vývoj v těchto otázkách bude spíše nasvědčovat otevřenějšímu pojetí lidské společnosti a tedy i adopcím registrovanými partnery.

5. Řízení o osvojení

Řízení o osvojení je upraveno v § 181 – 185 o.s.ř. Řízení se zahajuje na návrh, který podává budoucí osvojitel, resp. osvojitelé a jedná se o žalobu, kterou soud rozhoduje o osobním stavu ve smyslu § 80 o.s.ř., tedy tzv. statusovou žalobu. Řízení o osvojení nelze zahájit bez návrhu, přestože se jedná o věc péče soudu o nezletilé, neboť ustanovení § 80 o.s.ř. obsahuje speciální úpravu, která uvádí, že o osobním stavu - mimo jiné i o osvojení - soud rozhoduje na základě žaloby (návrhu na zahájení řízení). Vlastnímu řízení o osvojení může předcházet řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení.

5.1. Příslušnost soudu k řízení o osvojení

V souladu s § 9 odst. 1.o.s.ř. je věcně příslušným k řízení o osvojení je okresní soud. Místně příslušným soudem je soud určený dle § 88 písm. c) o.s.ř., tj. soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popř. jiných rozhodujících skutečností své bydliště. Dohoda rodičů o bydlišti dítěte je určující pro stanovení místní příslušnosti soudu tehdy, jestliže dítě nebylo rozhodnutím soudu svěřeno do výchovy jen jednoho z rodičů dle § 26 ZoR nebo dle § 50 ZoR, v takovém případě rozhoduje o bydlišti dítěte pouze tento rodič, kterému bylo dítě svěřeno do výchovy. Pokud bylo v rámci péče soudu o nezletilé vydáno rozhodnutí, kterým bylo svěřeno do pěstounské péče dle § 45a a násl. ZoR nebo do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče dle § 45 ZoR, nebo byla nařízena ústavní výchova, příp. dítě svěřeno do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc dle § 46 ZoR, nebo byl dítěti ustanoven poručník dle § 78 ZoR, je v důsledku takového rozhodnutí soudu určeno bydliště dítěte.

Podle zásady perpetuatio fori vyjádřené v § 11 o.s.ř. jsou pro určení věcné a místní příslušnosti soudu rozhodné skutečnosti, které tu jsou v době jeho zahájení, a změny skutečností, podle kterých se posuzuje místní a věcná příslušnost a které nastanou až po zahájení

řízení jsou nerozhodné. Ve věci péče o nezletilé platí z toho pravidla výjimka daná postupem dle § 177 odst. 2 o.s.ř., tj. jestliže se změny okolností, podle kterých se posuzuje příslušnost, je změna procesního soudu možná pouze přenesením příslušnosti, jestliže je to v zájmu nezletilého. To znamená, že pokud nezletilý změnil své bydliště na základě shora uvedených skutečností, může příslušný soud přenést svou příslušnost na jiný soud. O přenesení příslušnosti soud rozhoduje usnesením, proti kterému je přípustné odvolání. Pokud soud na který se příslušnost přenáší s přenesením nesouhlasí a otázka přenesení příslušnosti nebyla již odvolacím soudem rozhodnuta, může předložit věc k rozhodnutí svému nadřízenému soudu. Rozhodnutím tohoto nadřízeného soudu je potom vázán i soud, který příslušnost přenesl. Přenesení příslušnosti je fakultativní úkon soudu, viz dikce zákona – „soud může přenést“, nikoli přenesení - příslušnost. Dle mého názoru je vhodné, aby se řízení o osvojení vedlo u soudu, u něhož se vede řízení ve věcech péče o nezletilého, neboť takový soud má již shromážděn dostatek informací o nezletilém. Pokud by byl návrh na osvojení podán u jiného - byť příslušného z hlediska bydliště nezletilého - soudu, tento soud by si pravděpodobně byl nucen vyžádat spis vedený na nezletilého a pokud by došlo ke změně bydliště nezletilého, bylo by vhodné přenést příslušnost soudu nejpozději po právní moci rozhodnutí o osvojení, tak aby péči o nezletilého zajišťoval jeden příslušný soud, který je v dosahu bydliště nezletilého. Zájem nezletilého je dán m.j. i příslušností místních sociálních, zdravotních a školských orgánů, od nichž soud vyžaduje zprávy o nezletilém.

5.2. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení

Vlastnímu řízení o osvojení může předcházet řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení, toto řízení je upraveno v § 180a a § 180b o.s.ř. a nazývá se též incidenční řízení. Zákon o rodině

upravuje v § 68 podmínky, za nichž není třeba souhlasu rodičů s osvojením v případech, kdy neprojevují zájem o dítě (podrobněji viz str. 31). Toto řízení se zahajuje na návrh orgánu péče o dítě, případně na návrh jednoho z rodičů. Účastníky řízení jsou nezletilé dítě a jeho rodiče, pokud jsou jeho zákonnými zástupci. I rodič dítěte, je nezletilý je účastníkem tohoto řízení a má plnou procesní způsobilost (opatrovník pro řízení je mu ustanovován pouze tehdy, jestliže nedosáhl věku 16 let).

V tomto řízení soud rozhoduje rozsudkem, neboť se jedná o rozhodnutí ve věci samé (§ 152 odst. 1 o.s.ř.).

V § 180b o.s.ř. je upravena výhrada změny poměrů (*clausula rebus sic stantibus*) a rozhodnutí o tom, že souhlasu rodičů s osvojením není třeba, je možno na návrh zrušit, změní-li se poměry. Návrh na zrušení je možno podat nejdříve po uplynutí jednoho roku po právní moci rozsudku. Podání návrhu však není možné, pokud bylo již zahájeno řízení o osvojení, nebo dítě bylo svěřeno do péče budoucího osvojitele, nebo bylo zahájeno řízení o svěřením dítěte do péče budoucího osvojitele (§ 180b odst. 2 o.s.ř.). Pokud si rodiče dítě upraví své poměry tak, že jsou schopni dítě osobně vychovávat, nebylo by vhodné, aby rozhodnutí soudu, že jejich souhlasu k osvojení není třeba, zůstávalo nadále v platnosti. V případě, že dojde ke zrušení rozsudku podle § 180a o.s.ř., nemění se tím rozhodnutí o výchově dítěte, ale o další výchově dítěte soud rozhodne v samostatném řízení.

5.3. Účastníci řízení o osvojení

Účastníci řízení jsou určeni dle § 181 odst. 1 o.s.ř., podle tohoto ustanovení jsou účastníky řízení osvojované dítě, jeho rodiče, popřípadě poručník, osvojitel a jeho manžel. Účastenství v řízení o osvojení je v obecné rovině upraveno § 94 odst. 2 o.s.ř., tj. účastníkem je navrhovatel a ti, které zákon za účastníky označuje. Dle § 63 odst. 2 ZoR o osvojení soud rozhoduje na návrh osvojitele.

5.3.1. Postavení rodičů v řízení o osvojení

V řízení o osvojení se uplatní ust. § 180a o.s.ř., podle kterého má rodič dítěte v tomto řízení procesní způsobilost. Nezletilý rodič tedy vystupuje v řízení samostatně a pouze tehdy, jestliže nedosáhl věku 16 let, musí být zastoupen svým zákonným zástupcem ve smyslu § 23 o.s.ř.

K osvojení je dle § 67 odst. 1 ZoR třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte. Přestože jsou rodiče zákonnými zástupci dítěte, nemohou v řízení o osvojení dítě zastupovat, neboť se jedná o řízení, v němž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem. Proto je dítěti vždy ustanoven opatrovník dle § 37 odst. 2 ZoR, který dítě v řízení zastupuje. Jestliže není třeba souhlasu rodičů k osvojení, je dítěti ustanoven opatrovník dle § 68b ZoR, který dává s osvojením souhlas. Opatrovníkem je zpravidla ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Ust. § 181 odst. 2 stanoví, kdy rodiče osvojovaného dítěte vůbec účastníky řízení o osvojení nejsou. Je tomu tak tehdy, jestliže

1. rodiče jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti ve smyslu § 44 odst. 3 a 4 ZoR, v tomto případě nejsou ani zákonnými zástupci dítěte nebo

2. rodiče byli zbaveni nebo omezeni ve způsobilosti k právním úkonům – pokud je omezen resp. zbaven této způsobilosti jeden z rodičů, přechází dle § 34 odst. 2 ZoR rodičovská zodpovědnost na druhého rodiče. Rodič, který byl zbaven, příp. omezen ve způsobilosti k právním úkonům rovněž není zákonným zástupcem dítěte. Pokud je však rodič nezletilý, je účastníkem řízení a má plnou procesní způsobilost dle § 180a odst. 2 o.s.ř., tzn., že v řízení je třeba jeho souhlasu, nebo

3. rodiče dali souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům dle § 68a ZoR. Rodiče jsou stále zákonnými zástupci dítěte, ale souhlas s osvojením dává k tomu přímo ustanovený opatrovník, nebo

4. bylo pravomocně rozhodnuto o tom, že k osvojení dítěte není třeba jejich souhlasu, neboť byly splněny podmínky § 68 ZoR.

V tomto případě jsou rodiče zákonnými zástupci dítěte, souhlas s osvojením však dává opatrovník, který byl dítěti za tímto účelem soudem ustanoven.

5.3.2. Postavení poručníka v řízení o osvojení

Poručník dítěte je zásadně účastníkem řízení o osvojení, neboť je zákonným zástupcem dítěte. Poručník dává souhlas s osvojením pokud nemá sám dítě osvojit. Jestliže by byl sám návrhatelem v řízení o osvojení, resp. budoucím osvojitelem, souhlas s osvojením dát nemůže a v takovém případě dává souhlas opatrovník ustanovený dle § 68b ZoR.

5.3.3. Postavení dítěte v řízení o osvojení

V řízení o osvojení je dítě vždy zastoupeno opatrovníkem dle § 37 odst.2 ZoR, který dítě zastupuje z důvodu možného střetu zájmů mezi rodičem a dítětem. Pokud jsou rodiče zákonnými zástupci dítěte, ale není třeba jejich souhlasu s osvojením a nejsou tedy ani účastníky řízení, je dítěti ustanoven opatrovník dle § 68b ZoR, který s osvojením dává souhlas. Pokud je dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba i jeho souhlasu, ledaže by byl zmařen účel osvojení. V takovém případě soud dítě předvolá a vyslechne dle § 182 o.s.ř.. Soud postupuje v souladu s ust. § 100 odst. 4 o.s.ř..a zjistí, zda je dítě schopno formulovat své názory s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte. Pokud je sice dítě schopno své názory formulovat, ale jejich zjišťováním by došlo ke zmaření účelu řízení, protože dítě již s osvojitelem žije a domnívá se, že jsou jeho rodiči, soud dítě nevyslýchá, ani nepředvolává. Soud tedy zjišťuje nejen schopnost dítěte své názory formulovat, ale zejména jeho vztah k budoucím osvojitelům.

5.3.4. Postavení manžela osvojitele v řízení o osvojení

Manžel osvojitele je zásadně účastníkem řízení o osvojení. Účastníkem řízení není, jestliže není k osvojení třeba jeho souhlasu. Taková situace nastává dle § 66 odst. 2 ZoR tehdy, kdy pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je opatření jeho souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou. Za těžko překonatelnou překážku by se dal považovat např. jeho pobyt v cizině nebo na neznámém místě. Pokud by manžel osvojitele byl ve způsobilosti k právním úkonům pouze omezen, byl by účastníkem řízení a jeho souhlas s osvojením by byl potřebný.

5.4. Postup soudu v řízení o osvojení

V řízení o osvojení soud provádí dokazování za účelem zjištění skutečností, které jsou z hlediska ZoR podmínkou osvojení. Soud zejména zjišťuje, zda je v souladu s ust. § 65 odst.1 ZoR mezi osvojitelem a osvojencem přiměřený věkový rozdíl, zda dle 64 odst. 1 ZoR osvojitelé zaručují způsobem svého života, že osvojení je v souladu se zájmy osvojence a celé společnosti, zda dítě bylo dle § 69 odst. 1 ZoR v nejméně 3 měsíce v preadopční péči budoucích osvojitelů, a zda byl dán dle § 67 dán souhlas zákonných zástupců dítěte. Pokud má být dítě osvojeno jako společné, osvojiteli mohou být pouze manželé. Soud provádí rozsáhlé dokazování zejména výslechy účastníků řízení, zprávami orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zprávami zaměstnavatele osvojitelů, zprávami ošetřujícího lékaře o jejich zdravotním stavu, výpisy z trestního rejstříku, zprávou dětského lékaře osvojence a zprávou o jeho psychologickém vyšetření. V řízení o osvojení soud účastníky dle § 182 odst. 2 vždy vyslechne a to podle možnosti osobně. Zákon zde upřednostňuje osobní výslech účastníků. Pro výslech v rámci přípravy jednání nebo prostřednictvím dožádaného soudu musí být zvláštní důvody. Pokud soud z těchto důkazů zjistí, že k osvojení jsou splněny všechny zákonné předpoklady, návrhu na osvojení vyhová.

Dle § 184 o.s.ř. soud v rozsudku, jímž se vyslovuje osvojení uvede i příjmení, které osvojenec bude mít. Osvojením nelze změnit jméno osvojence, pouze jeho příjmení.

5.5. Řízení o zrušení osvojení

Zrušení osvojení upravuje § 185 o.s.ř.. Návrh na zrušení osvojení může podat osvojitel i osvojenec. Jedná se o nesporné řízení v němž je soud povinen zjišťovat stav věci bez ohledu na návrhy účastníků. Rodiče osvojence jsou účastníky řízení a je nerozhodné, zda byli účastníky řízení o osvojení. Pouze pokud jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo jim byla rodičovská zodpovědnost pozastavena, nejsou účastníky řízení. Rodiče dále nejsou účastníky řízení pokud návrh podává zletilý osvojenec a dále v případě, že návrh podává jeden z osvojitelů a zároveň jeho (bývalý) manžel osvojitelem nadále zůstává. Právní mocí rozsudku se obnovují práva osvojence k původní rodině a jedná se o rozsudek konstitutivní. Návrh na zrušení osvojení může podat i nezletilý osvojenec, který musí být zastoupen opatrovníkem.

6. Osvojení z pohledu mezinárodních smluv

Česká republika je vázána řadou mezinárodních úmluv o právech dítěte. Podle čl. 10 zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších změn, jsou vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. V ústavě ČR je tedy zakotvena přednost vyhlášených mezinárodních smluv před zákonem, pokud je zákon s touto smlouvou v rozporu. V následujícím výčtu jsou obsaženy pouze ty mezinárodní smlouvy, které mají význam z hlediska osvojení dítěte.

Základním mezinárodním dokumentem je **Úmluva o právech dítěte**, která byla přijata v New Yorku dne 20. listopadu 1989 na půdě OSN a pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 2. září 1990. Tato úmluva je souhrnem základních práv dítěte, které se zavázaly dodržovat smluvní státy - členské země OSN. Dodržování této smlouvy není v praxi právně vymahatelné, jediným kontrolním mechanismem jsou hodnotící zprávy Výboru OSN pro práva dítěte vypracováváné vždy za období pěti let.

Dalším významným mezinárodním dokumentem v oblasti dětských práv je **Evropská úmluva o výkonu práv dětí**, která byla přijata dne 25. ledna 1996 ve Štrasburku na půdě Rady Evropy. Pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 1. července 2001. Jejím hlavním posláním je snaha poskytnout pomoc smluvním státům se zaváděním Úmluvy o právech dítěte.

Z hlediska osvojení je zásadním mezinárodním dokumentem **Evropská úmluva o osvojení dětí**, která byla přijata ve Štrasburku 24. dubna 1967 na půdě Rady Evropy a pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 9. 12. 2000.

Pro mezinárodní osvojení je podstatná **Haagská Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení** z 29. května 1993,

kteřá vstoupila v platnost pro českou republiku dne 1. června 2000 a o které je blíže pojednáno v kapitole o mezinárodním osvojení.

Z hlediska zamezení obchodování s dětmi je významná **Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů** dětí sjednaná v Haagu dne 25.října 1980, která vstoupila pro Českou republiku v platnost dne 1. března 1998 (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb.).

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, který byl přijat na půdě OSN 16.prosince 1966 a pro Českou republiku vstoupil v platnost dne 23. března 1976.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, který byl přijat na půdě OSN 16.prosince 1966 a pro Českou republiku vstoupil v platnost dne 23. března 1976.

Deklarace práv dítěte přijatá na půdě OSN 20.listopadu 1959.

Všeobecná deklarace lidských práv přijatá na půdě OSN 10. prosince 1948.

V následující části se budu věnovat těm mezinárodním smlouvám, které mají přímou souvislost s osvojením.

6.1. Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je základním dokumentem v oblasti práv dětí, zaměřím se zejména na ta ustanovení, která mají určitou spojitost s otázkou osvojení.

Základními principy³⁸ mezinárodních smluv o právech dítěte, zejména Úmluvy o právech dítěte jsou

1. nediskriminace
2. nejlepší zájem dítěte
3. přežití a rozvoj
4. názor dítěte- jeho účast.

V čl. 1 je stanoveno, že pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá *lidská bytost mladší osmnácti let*, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo již dříve. Podle § 8

³⁸ srov. Kroupová Alena, Úmluva o právech dítěte a základní práva a svobody v ústavním pořádku ČR. Dětská práva v praxi, České Budějovice 2002, str. 39.

odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších změn se zletilosti nabývá uzavřením manželství. Podle § 13 odst. 1 ZoR soud může z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu 16 let. Nabytí zletilosti je českém právu stanoveno shodně jako Úmluvou, tj. dovršením osmnácti let. Úmluva by se nevztahovala na osoby starší šestnácti let, které nabyly zletilosti uzavřením manželství. Jiný způsob nabytí zletilosti český právní řád nezná.

V čl. 2 je stanoven *zákaz jakékoli diskriminace* dítěte. Z pohledu dítěte vhodného k osvojení je tedy nepřípustné zacházet s dětmi rozdílně např. podle příslušnosti k národnostním menšinám, zdravotnímu postižení apod.

V čl. 3 je zakotveno základní hledisko, při jakékoli činnosti týkající se dítěte, kterým je *zájem dítěte* (v originálním znění nejlepší zájem dítěte). Toto ustanovení se promítá do řady vnitrostátních norem – např. § 65 odst. 2 ZoR nebo § 1 ZoSPOD.

Podle čl. 6 odst. 2 smluvní státy zabezpečují v nejvyšší možné míře *zachování života a rozvoj dítěte*. Česká republika je tradičně hodnocena velmi kladně z hlediska nízké porodní a novorozenecké úmrtnosti, bohužel nadále dochází k neuváženému umístování dětí do ústavních zařízení³⁹, což je v rozporu nejen s tímto ustanovením úmluvy. Je prokázáno, že k nejlepšímu rozvoji dítěte dochází v rámci fungujícího rodinného prostředí, v ústavních zařízeních naopak dochází k deprivaci dítěte, proto by Česká republika měla činit ještě další potřebná opatření – př. vzdělání opatrovnických soudců a dalších pracovníků oprávněných rozhodovat o výchově dětí apod., aby nedocházelo ke zbytečným nařízením ústavní výchovy – viz např. projekt Justice přátelská dětem⁴⁰.

Podle čl. 7 je každé dítě registrováno ihned po narození a má od narození *právo na jméno, státní příslušnost* a pokud je to možné *právo znát své rodiče a právo na jejich péči*. O právu dítěte na

³⁹ viz zpráva Výboru pro práva dítěte dostupná na <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=937>, navštíveno dne 6. června 2010.

⁴⁰ Křístek A. Péče o ohrožené děti 2009, zpráva Českého helsinského výboru dostupná na <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=1970010103>, navštíveno dne 6. června 2010.

znalost svých rodičů a právu na jejich péči bylo pojednáno v kapitole č. 4.1. Právo dítěte znát svůj původ.

Podle čl. 8 má každé dítě právo na *zachování své totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků*. Tato práva dítěte souvisí opět s právem dítěte poznat svůj původ a otázka státní příslušnosti souvisí zejména s mezinárodním osvojením.

V čl. 9 je zakotveno *právo dítěte, aby nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli*, ledaže je takové oddělení potřebné v zájmu dítěte a rozhodly o něm příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí. Oddělení je v zájmu dítěte v případech zanedbávání či zneužívání.

V čl. 11 se smluvní státy zavázaly k přijetí opatření k potírání nezákonného přemísťování dětí do zahraničí a jejich nenavracení zpět. Toto ustanovení směřuje proti obchodování s dětmi, k němuž bohužel stále dochází a to nejen za účelem adopcí, ale z větší části za účelem různých forem zneužívání dětí.

V čl. 12 je zakotveno právo dítěte, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech řízeních, které se jej dotýkají, přičemž těmto názorům musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Dítěti se za tím účelem zejména poskytuje možnost, aby bylo v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, slyšeno, a to buď přímo, nebo prostřednictvím příslušného orgánu nebo zástupce. Toto právo dítěte se promítá např. do § 31 odst.3 ZoR, § 67 odst. 1 ZoR, § 8 odst. 2 ZoSPOD nebo § 100 o.s.ř.

Podle čl. 16 úmluvy nemůže být žádné dítě vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útoků na svou čest a pověst.

Podle **čl. 20** má dítě trvale nebo dočasně zbavené svého rodinného prostředí právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Státy zabezpečí takovému dítěti náhradní péči. Tato péče může zahrnovat předání do výchovy, institut kafala⁴¹, osvojení a v nutných

⁴¹ kafala je forma adopce podle islámského práva při níž dítěti zůstává příslušnost k jeho původní rodině – zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_adoptional_jurisprudence , navštíveno dne 15.5.2010.

případech do vhodného zařízení péče o děti. Při volbě řešení je třeba brát ohled na kontinuitu ve výchově dítěte, jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.

Podle **čl. 21** státy, které povolují nebo uznávají systém osvojení, zabezpečí, aby se v první řadě bral do úvahy zájem dítěte a osvojení povolovaly jen kompetentní orgány, osvojení bylo přípustné z hlediska postavení dítěte ve vztahu k rodičům, příbuzným a zákonným zástupcům. Tento článek dále zakotvuje subsidiaritu mezinárodních osvojení. Smluvní státy jsou povinny zajistit, aby dítě osvojené v cizí zemi využívalo stejných záruk a práv, která by platila v případě osvojení ve vlastní zemi. Státy činí potřebná opatření, aby osvojení nevedlo k neoprávněnému finančnímu zisku zúčastněných osob.

Čl. 22 obsahuje ustanovení týkající se práv dítěte – uprchlíka. Je zaměřeno na jeho stejnou ochranu, jaká je poskytována jiným ohroženým dětem.

V čl. 23 jsou stanoveny zásady pro začleňování duševně a tělesně postižených dětí, jejich právo na potřebnou péči a pomoc a dosahování co největšího stupně jejich rozvoje.

V čl. 35 je zakotvena povinnost států činit opatření k zabránění únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi. Česká republika není v tomto směru příliš aktivní – viz níže ohledně 2. opčního protokolu k Úmluvě.

Čl. 43 zřizuje Výbor pro práva dítěte, který má poradní a kontrolní funkci z hlediska zjišťování pokroku dosahovaného státy při aplikaci této úmluvy v praxi. Výbor se schází jednou ročně a skládá se z deseti členů volených jednotlivými státy na období 4 let.

K Úmluvě byly přijaty **dva opční protokoly** – Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů a Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii. Česká republika přistoupila dosud pouze k prvnímu z těchto opčních protokolů, který vstoupil v platnost dne 12.2.2002. K opčnímu protokolu k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii dosud

nepřistoupila, neboť podmínkou pro ratifikace je upravení trestní odpovědnosti právnických osob.⁴²

6.2. Evropská úmluva o osvojení dětí

Z hlediska osvojení je zásadním dokumentem Evropská úmluva o osvojení dětí z roku 1967, přijatá ve Štrasburku na půdě Rady Evropy.

Tato úmluva byla přijatá za účelem sociálního statusu a blaha osvojených dětí, nevztahuje se na osoby starší 18 let, osoby ženaté (provdané) a osoby zletilé.

Tato úmluva byla do českého práva již z velké části inkorporována, zásady, na nichž má osvojení podle této úmluvy spočívat lze shrnout takto:

1. osvojení je možné jen se souhlasem příslušných osob – zákonných zástupců dítěte,
2. matka nemůže dát souhlas s osvojením dříve než 6 týdnů po porodu,
3. základním hlediskem pro osvojení musí být zájem dítěte,
4. před povolením osvojení je třeba provést příslušná šetření v rodině osvojitele,
5. je třeba zjistit názor dítěte na navrhované osvojení,
6. usnadnění získání státního občanství osvojitelů pro dítě,
7. zrušení osvojení před dosažením zletilosti je možné jen na základě rozhodnutí a ze závažných důvodů,
8. čl. 15 přijetí opatření k zabránění finančnímu prospěchu plynoucímu ze vzdání se dítěte pro účely osvojení,
9. preadopční péče,
10. opatření ohledně utajení totožnosti osvojitele rodině dítěte,
11. podpora státu vůči soukromým a veřejným agenturám zprostředkujícím osvojení,

⁴² viz. zpráva vlády ČR o plnění mezinárodních smluv ze dne 3.10.2008 dostupná na <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656>. Navštíveno dne 2.6.2010.

Porovnáním uvedených zásad s právními předpisy týkajícími se osvojení lze dospět k závěru, že platná právní úprava v ČR není dostatečná v oblasti zabránění nezákonných manipulací s dětmi, zejména novorozenci. Skrytou formou je jednak zprostředkovatelská činnost neoprávněných subjektů. Pokud by při této činnosti byla přenechána odměna, mohlo by dojít k naplnění skutkové podstaty trestného činu Svěření dítěte do moci jiného dle § 169 Trestního zákoníku, bohužel tyto případy je těžké prokázat. Druhou formou skrytého obchodu s dětmi je uznání otcovství muže, který není otcem dítěte. O těchto formách nezákonných manipulací bylo pojednáno v kapitole o zprostředkování.

Určitý nesoulad s úmluvou o osvojení spatřuji na druhé straně v tom, že Úmluva výslovně připouští existenci soukromých agentur zprostředkujících osvojení. Podobné soukromé agentury zprostředkující osvojení existují např. ve Velké Británii, ale i v Německu.

Česká republika má v určitých ohledech úpravu dokonce přísnější oproti Evropské úmluvě o osvojení (čl. 4), když neumožňuje rozhodnout o osvojení správním orgánu.

6.3. Evropská úmluva o výkonu práv dětí

Další významnou mezinárodní úmluvou o ochraně dětí, která má souvislost s osvojením je Evropská úmluva o výkonu práv dětí. Tato úmluva přijatá Radou Evropy v roce 1996 odkazuje v preambuli na Úmluvu o právech dítěte, zejména její čl. 4, který ukládá státům přijetí příslušných zákonných úprav k zabezpečení práv přiznaných Úmluvou, a na Doporučení 1121 parlamentního shromáždění o právech dítěte. Úmluva o výkonu práv dětí je rozdělena do preambule a 5 hlav obsahujících celkem 26 článků. tato úmluva se použije na děti mladší 18 let, neobsahuje ustanovení obdobné v Úmluvě o právech dítěte o snížení této věkové hranice, pokud to umožňuje příslušný právní řád. Podle čl. 4 této Úmluvy každý smluvní stát určí 3 druhy soudních řízení v rodinných věcech, na něž

s úmluva použije. Při její ratifikaci učinila Česká republika prohlášení, že tuto úmluvu *použije na řízení o osvojení*, řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče a řízení o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, jakož i všechna další řízení ve věcech rodinných, jež se dotýkají práva dítěte.

Hlava druhá obsahuje v části A. články týkající s procesních práv dítěte. Dítě má v řízení, které se jej týká, právo dostávat příslušné *informace*, právo být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor a právo být informováno o důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoli rozhodnutí. Toto právo je odvozeno od míry schopnosti dítěte dostatečně chápat situaci. Dítě má dále právo o *ustanovení zvláštního zástupce*, pokud jde o řízení, kde dochází ke konfliktům zájmů mezi dítětem a osobami majícími rodičovskou zodpovědnost. Toto právo mohou smluvní státy omezit na děti, které mají dostatečnou schopnost chápat situaci. Smluvní státy mají dále možnost poskytnout dětem další procesní práva v soudním řízení, které se jich týká.

Hlava druhá obsahuje v části B. čl. 6-9 ustanovení o úloze soudních orgánů. Je zde znovu zdůrazněno rozhodování v *nejlepším zájmu dítěte*. Soudní orgán má povinnost posoudit, zda má dostatek informací k rozhodnutí a zabezpečit, aby dítě mohlo sdělit vlastní názor. V čl. 7 je zakotvena povinnost v řízení, které se týká dítěte konat *rychle*, aby nedošlo k průtahům a v naléhavých případech mít možnost vydat okamžitě vykonatelná rozhodnutí. Soud musí mít možnost zahájit řízení z moci úřední v případech, kdy je ohroženo blaho dítěte. Soudní orgán má dále pravomoc ustanovit dítěti zástupce (advokáta) v případě konfliktu zájmů.

V části C. je upravena úloha zástupců dítěte, kteří jsou povinni za předpokladu dodržení nejlepšího zájmu dítěte poskytovat mu informace, objasňovat možné důsledky a zprostředkovat názory dítěte soudnímu orgánu.

V části D. je zakotvena možnost smluvních států rozšířit použití vyjmenovaných článků i na další otázky týkající s dětmi, které nejsou projednávány ve formálním řízení.

Část E. se týká činnosti vnitrostátních orgánů při zabezpečení rozvoje a výkonu práv dětí.

Část F. zakotvuje smírný způsob řešení sporů a předcházení soudním řízením, kdy se smluvní státy zavazují umožnit zprostředkování a další způsoby řešení sporů za účelem dosažení dohody. V následujícím článku je zabezpečena právní pomoc a poradenství dětem v soudním řízení, pokud jí právní předpisy umožňují.

Hlavou III. je ustanoven Stálý výbor, který plní potřebné poradní a kontrolní činnosti pro naplňování této úmluvy.

V našem právním řádu jsou požadavky této úmluvy zakomponovány je např. v § 100 odst. 4 o.s.ř., § 67 ZoR a § 8 odst. 1 a 2 ZoPSOD.

6.4. Evropská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Tato úmluva byla přijata v Haagu dne 25.října 1980 a pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 1. března 1998. Tato smlouva je zaměřena na boj proti nezákonnému přemísťování dětí mezi smluvními státy. K nezákonnému přemísťování dětí může docházet v souvislosti s problémy v mezinárodních rodinách (oba manželé pocházejí z různých států), kdy se manželé nemohou dohodnout o výchově dětí. K nezákonnému přemísťování dětí za hranice domovských států však může docházet rovněž v souvislosti s nezákonnými adopcemi a obchodování s dětmi, tato úmluva stanoví základy spolupráce mezi smluvními státy, které spočívají v právu dětí na ochranu příslušným státem a v právu na návrat a pomoc při zajištění návratu dítěte.

7. Trestněprávní souvislosti osvojení

Osvojení přestože je institutem především rodinného práva, je třeba jej pojímat v širších souvislostech, kdy některá jednání spočívající v porušení zákonných ustanovení o osvojení, jeho zprostředkování nebo jeho důsledcích mají z hlediska společnosti a ochrany jejich zájmů takový význam, že je stát penalizuje a to podle jejich závažnosti buď jako trestné činy, nebo jako přestupky.

7.1. Správní delikty a přestupky v souvislosti s osvojením podle ZoSPOD

Část sedmá ZoSPOD je rozdělena do tří hlav - §§ 59 – 59 l. První hlava obsahuje ustanovení týkající se přestupků, za který je považováno podle § 2 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, zaviněné jednání, které ohrožuje nebo porušuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně. ZoSPOD upravuje skutkové podstaty přestupků na poli sociálně-právní ochrany dětí, které nedosahují takové intenzity, aby bylo možno je stíhat jako trestný čin. Pokud by jednání splňovalo formální znaky, ale neohrožovalo nebo neporušovalo zájem společnosti, správní orgán by řízení o přestupku zastavil.

Podle § 59 se fyzická osoba dopustí přestupku, pokud

a) *jako osoba u níž se dítě nachází neumožní seznámení se žadatelem podle § 24 odst. 3 a 24a odst.4 ZoSPOD* – žadatel má právo se po písemném oznámení krajského úřadu nebo ministerstva seznámit s dítětem, aby mohlo dojít k podání žádosti o svěřením do preadopční péče. ZoSPOD proto osobu, která by mu v tom bránila sankcionuje.

b) *vykonává bez pověření činnost uvedenou v § 48 odst. 2 ZoSPOD.* Činnost na poli sociálně-právní ochrany dětí vykonávají jednak v přenesené působnosti orgány obcí, krajské úřady a ministerstvo, příp. úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Jané subjekty, zejm. nestátní organizace a obecně-prospěšné společnosti tak mohou činit pouze na základě pověření, které jim udělí krajský úřad.

c) *neoprávněně zprostředkuje osvojení nebo pěstounskou péči.* Neoprávněné zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče spočívá ve výběru vhodné fyzické osoby pro určité dítě a zajištění osobního seznámení dítěte s touto osobou. Tuto činnost nemohou vykonávat jiné orgány, než uvedené v § 4 odst.1 ZoSPOD, tedy ani pověřené osoby. Zákon při porušení tohoto zákazu stanoví vysokou pokutu až 200.000,- Kč, přičemž takto vysoká částka je odůvodněna zájmem státu a dítěte, aby na základě širokého záběru zjišťovaných informací o žadatelích o osvojení, byl dítěti vybrán osvojitel co nejvhodnější a zabránilo se nezákonným manipulacím s dětmi, které nemusí být vždy v souladu s jejich nejlepšími zájmy.

d) *nesplní povinnost podle § 10a odst. 2 oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, že převzala do své péče dítě s úmyslem přijmout jej do péče trvalé.* Jedná se o případ tzv. přímé adopce, kdy rodič svěří dítě přímo konkrétní osobě za účelem osvojení. Taková osoba nemusí být z různých důvodů osobou vhodnou pro svěření dítěte, proto stát vyžaduje v zájmu ochrana dítěte, aby se o této skutečnosti dozvěděl a mohla být učiněna případná opatření v zájmu dítěte.

e) *ztíží péči osvojitele nebo výchovu osvojence prozrazením nebo rozšířením údajů o osvojení.*

Tento přestupek je porušením práva na ochranu rodinného a soukromého života. Je porušením oprávněných zájmů dítěte, které může způsobit ohrožení jeho psychického stavu. Dítě má právo dozvědět se o svém osvojení, ale musí tak nastat ve vhodnou dobu, prostřednictvím nejbližších osob a vhodným způsobem.

Další přestupky uvedené v § 59a až 59 e ZoSPOD nesouvisí bezprostředně s osvojením. Za uvedené přestupky lze uložit pokutu až do výše 50.000,-Kč a za přestupek uvedený pod písm. c) až pokutu 200.000,-Kč.

Správní odpovědnost právnických osob a podnikajících fyzických osob upravuje hlava II, §59f – 59k ZoSPOD. Správního deliktu se právnická osoba nebo podnikající fyzická osoba dopustí tím, že

- a) jako osoba u níž se dítě nachází neumožní seznámení s dítětem dle § 24 odst.3 a 24a odst.4, nebo
- b) nesplní povinnost oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, že převzala dítě do péče s úmyslem přijmout je do péče trvalé.

Správního deliktu se dopustí právnická osoba tím, že

- a) vykonává bez pověření činnost uvedenou v § 48 odst.1 ZoSPOD, nebo
- b) neoprávněně v rozporu s § 19a odst. 2, zprostředkuje osvojení nebo pěstounskou péči podle § 19a odst. 1 písm. d).

ZoSPOD stanoví za tyto správní delikty stejnou výši pokut jako u přestupků spáchaných fyzickými osobami.

K řízení o správních deliktech a přestupcích podle tohoto zákona jsou oprávněny orgány sociálně- právní ochrany dětí, tj. obecní úřady a obecní úřady s rozšířenou působností, krajské úřady a ministerstvo.

7.2. Trestné činy v souvislosti s osvojením

V souvislosti s osvojením dětí, při jeho zprostředkování a jako důsledek statusových změn, je třeba chránit trestním právem ty základní zájmy dětí a společnosti, jejichž porušení nebo ohrožení zakládá skutkovou podstatu některých trestných činů. Trestní zákoník č. 40/ 2009 Sb.(dále jen TZ), ve znění pozdějších změn, obsahuje v hlavě II. trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, svobody a listovního tajemství. V dílu 1 této hlavy jsou uvedeny v § 168 trestný čin **Obchodování s lidmi** a v § 169 trestný čin **Svěření dítěte do moci jiného**, oba tyto trestné činy mají souvislost s nedovolenými manipulacemi a obchodem s dětmi. Trestného činu dle § 169 TZ *Svěření dítěte do moci jiného* spáchá kdo, který za odměnu svěří dítě do adopce nebo pro jiný obdobný účel. Za takové jednání mu hrozí trest odnětí svobody až 3 roky nebo zákaz činnosti. V odstavcích 2 a 3 tohoto ustanovení jsou uvedeny kvalifikované skutkové podstaty uvedeného trestného činu,

kteřé mají za následek přísnější sankce a souvisí s vyšší nebezpečností trestného činu, kdy pachatel tento čin spáchá jako člen organizované skupiny, způsobí-li tímto činem těžkou újmu na zdraví, spáchá-li jej opětovně nebo v úmyslu získat pro sebe nebo jiného značný prospěch. Odstavec 3 stanoví pro pachatel tohoto trestného činu trest odnětí svobod na 3 až 10 let pokud jím způsobí smrt, nebo spáchá-li jej v úmyslu získat pro sebe nebo jiného prospěch velkého rozsahu, nebo jej spáchá s organizovanou skupinou působící ve více státech. Podmínkou trestnosti je svěření dítěte za odměnu, proto pouhé bezúplatné zprostředkování by mohlo zakládat možná některou z forem účastenství na tomto trestném činu.

Dalším trestným činem souvisejícím zejména s nezákonnými adopcemi je trestný čin dle § 168 TZ *Obchodování s lidmi*. Tento trestný čin je zamřen na ochranu dětí před obchodováním s nimi za účely pornografie, nucené práce, otroctví, službě v ozbrojených silách nebo ke tkáňovým odběrům.

Oba tyto trestné činy směřují proti svobodě dítěte a chrání práva a zájmy dětí, se kterými je nedovoleně manipulováno s úmyslem získat z takové manipulace neoprávněný prospěch. Tato ustanovení je odrazem závazku České republiky k němuž přistoupila jako smluvní stát Úmluvy o právech dítěte, kdy podle jejího čl. 35 se smluvní strany zavazují učinit veškerá opatření k zabránění únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi za jakýmkoli účelem a v jakékoli podobě. Ve smyslu tohoto ustanovení Úmluvy byl přijat 2. Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie (2000), který však Česká republika dosud neratifikovala. Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí publikována pod sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb. je dalším mezinárodním dokumentem, který zakládá právní ochranu dětí, které byly uneseny. Svěření do adopce za úplatu je jednou z forem

obchodování s lidmi a zdaleka se netýká pouze chudých rozvojových zemí⁴³.

V hlavě IV. TZ jsou uvedeny trestné činy proti rodině a dětem. Osvojení zakládá vztah rodičovský a rovněž vztah osvojenec k ostatním příbuzným osvojitele. Trestní zákon chrání určité morální zásady, které je nutno dodržovat v oblasti sexuálního života. § 188 TZ obsahuje skutkovou podstatu trestného činu *Soulož mezi příbuznými*, kterého se dopustí ten, kdo vykoná soulož s příbuzným v pokolení přímém nebo se sourozencem. Toto ustanovení působí rovněž na ochranu plození zdravých potomků bez případných genetických vad. Osvojenec, jeho osvojitelé a sourozenci jsou vyloučeni z možnosti mít spolu pohlavní styk, stejně jako děti, rodiče a sourozenci v pokrevním příbuzenstvu.

Trestní zákon obsahuje další trestné činy zaměřené na ochranu dětí, jejich práv a svobod. Tato ustanovení však nesouvisí přímo s osvojením, proto je nebudu dále v této práci uvádět.

⁴³ viz Bártová E., Obchod s dětmi: desítky případů ročně, 26.7.2006. dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/domaci/kauzy/clanek.phtml?id=201687>

8. Právní úprava osvojení podle navrhovaného občanského zákoníku

V současné době (2010) vrcholí přípravy nového soukromoprávního kodexu, které započaly v roce 2000 a jehož autory jsou doc. JUDr. Karel Eliáš a doc. JUDr. Michaela Zuklínová, CSc. V roce 2009 byl návrh nového občanského zákoníku předložen ke schválení vládě, která tak učinila a na jaře roku 2010 jej předložila ke schválení poslanecké sněmovně.

Nový soukromoprávní kodex bude obsahovat mimo jiné i úpravu rodinných vztahů, která doposud byla vyčleněna v samostatném zákoně o rodině.

Podle paragrafovaného znění a důvodové zprávy tohoto zákoníku bude právní úprava osvojení do značné míry odlišná od právní úpravy osvojení podle dosavadních předpisů. Institut osvojení nebude považován pouze za formu náhradní rodinné výchovy, ale bude umožněno rovněž osvojení zletilého, jako je tomu v mnoha evropských státech.

8.1. Osvojení nezletilého

Osvojení dítěte se bude nadále rozlišovat na osvojení zrušitelné a osvojení nezrušitelné. Základním principem osvojení vycházejícím z mnoha mezinárodních smluv o ochraně práv dětí vychází mimo jiné požadavek primární péče jeho biologických rodičů dítěte a osvojení je vyhrazeno pro případy, kdy dítě nemůže od rodičů řádnou péči očekávat. V navrhované úpravě je právo rodičů dát souhlas s osvojením jejich statusovým právem svého druhu, které je odlišné od rodičovských povinností a práv (dnešní pojem rodičovská zodpovědnost). Rodič je nositelem tohoto práva, které je vázáno na jeho osobu a zastoupení nepřichází v úvahu.

Několik významných změn se týká **preadopční péče**, tento termín nový zákoník opouští a nově rozlišuje péči před uplynutím tří měsíců od udělení souhlasu rodičů a péči před osvojením. Jak již bylo zmíněno v předchozích částech této práce, jedním z nedostatků

současné úpravy osvojení je, že o svěřením dítěte do preadopční péče rozhoduje v případě, že se dítě nachází v ústavní péči, rozhoduje správní orgán. Takový postup není v souladu s čl. 9 Úmluvy o právech dítěte ani s čl. 32 odst. 4 LPS. Proto v nové úpravě dochází ke změně a o svěřením dítěte do péče budoucích osvojitelů bude nadále rozhodovat pouze soud. Další významnou změnou je prodloužení doby jejího trvání na dobu nejméně půl roku až do té doby, kdy bude najisto zjištěno, že budoucí osvojitel pro dítě tím nejlepším rodičem. Její prodloužení je rovněž v souladu s čl. 17 Evropské úmluvy o osvojení, podle níž má být tato doba dostatečně dlouhá pro vytvoření přiměřeného úsudku o budoucích vztazích.

Nové pojetí preadopční péče souvisí i s další změnou, kterou je možnost rodiče odvolat souhlas s osvojením (do tří měsíců od jeho udělení) i po svěřením dítěte do preadopční péče, čímž dojde k vyrovnání postavení rodiče a osvojitele, kteří si v této době mohou svůj úmysl osvojit dítě rovněž rozmyslet.

Nový občanský zákoník rovněž vyhovuje požadavkům Mezinárodního paktu o občanských a politických právech - čl. 23 a 24 a Úmluvy o právech dítěte - čl. 7, která zajišťují právo dítěte na **znalost svého původu a na vlastní identitu**. Proto stanoví navrhované znění občanského zákoníku v § 781 odst. 2, že jakmile dosáhne osvojenec svéprávnosti (dnes zletilosti) má právo se seznámit s obsahem spisu, který byl veden v řízení o jeho osvojení. dotčené orgány veřejné moci mají povinnost archivovat materiály týkající se osvojení nejméně po dobu 50 let od rozhodnutí o osvojení. Naopak článku 20 Evropské úmluvy o osvojení vyhovuje možnost osvojence nebo osvojitele dát k soudu návrh na utajení osvojení a jeho okolností před původní rodinou dítěte - pokud by bylo o takovém utajení rozhodnuto, může soud rozhodnout o odtajnění, pokud by to odůvodňovala velmi závažná situace ohrožující život nebo zdraví dítěte - § 780 odst. 1 a 2 navrhovaného občanského zákoníku. S právem na znalost svého původu souvisí i povinnost osvojitele dítě **informovat o skutečnosti osvojení**, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději při zahájení školní docházky. Tato povinnost v právní úpravě osvojení dlouho

chyběla. Nadále se bude v osvojitelské rodině „hrát s otevřenými kartami“ a zabrání se tak mnohým psychickým traumatům, které dosud mohly vzniknout u dětí, které o osvojení nevěděly a byli o této skutečnosti zpraveni cizími lidmi.

Ohledně **osobnosti osvojitele** se nově, kromě jeho způsobu života a vhodných vlastností, budou brát v úvahu též důvody a pohnutky, které ho vedou k osvojení. Správní orgány při výběru vhodných osob by měly napříště zamítat ty žádosti zájemců o osvojení, které jsou vedeny snahou řešit své osobní příp. vztahové problémy. Podrobněji než v současné právní úpravě jsou řešeny i otázky týkající se zdravotního stavu osvojitele, který nesmí omezovat péči o dítě ve značné míře. Osvojitel by neměl trpět chorobou, která je neslučitelná s rodičovskou rolí. Tato otázka, bude ponechána na lékařském posudku, z něhož soud bude při rozhodování vycházet.

Otázka, kdo se může stát napříště osvojitelem není příliš rozdílná od současné úpravy, kromě manželů nebo jednoho z manželů jím může být i jiná osoba. Dle důvodové zprávy k tomuto ustanovení nelze za jinou osobu považovat tu, která žije v registrovaném partnerství, upraveném i nadále samostatným zákonem, který tuto možnost vylučuje. Již v kapitole 4.2. této práce o osvojení registrovanými partnery jsem došla k závěru, že jsou určité situace, za nichž by osvojení jedním z těchto partnerů bylo jednoznačně v zájmu dítěte – jednalo by se o případy, kdy dítě nemá jiného příbuzného, ochotného převzít dítě do osvojení, než toho, který je zároveň registrovaným partnerem a dále o případ, kdy by osvojoval partner biologického rodiče dítěte. Podobná úprava platí v Německu a chválení takové úpravy je v naší zemi zatím stále kontroverzní záležitostí, o níž nebylo dosaženo politického ani společenského konsenzu.

V souladu s mezinárodními závazky vyplývajícími z Úmluvy o právech dítěte je i požadavek, který je nyní výslovně uveden v § 743 navrhovaného OZ, že osvojení nesmí být v zásadním rozporu se **zájmy dětí osvojitele**. Postoj dětí osvojitele se v dnešní době zjišťuje podle ZoPSOD při prověřování a přípravě zájemců a osvojení. Napříště bude tato zásada jedním z kritérií pro rozhodnutí

soudu. Majetkové zájmy z tohoto pohledu nebudou rozhodující, tato úprava jde vstříc zájmům obou dětí, které by mohly být v konfliktních vztazích poškozeny.

Zákon rovněž konkrétněji stanoví požadavek na věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem, který by neměl být menší než 16 let při zachování přiměřenosti, tzn. že nemůže být ani příliš velký, který již není pro vztah rodič – dítě přirozený. Pokud je to v zájmu dítěte a souhlasí-li s tím opatrovník, může být tento rozdíl menší.

Návrh zákona v § 746 výslovně vylučuje z možnosti osvojení příbuzné v pokolení přímém a sourozence.

Pokud jde o **souhlas dítěte s osvojením**, bude se napříště vyžadovat vždy, pokud dítě dosáhlo věku alespoň 12 let. Dítě bude v řízení o osvojení osobně slyšeno, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy nebo dítě by nebylo schopno posoudit důsledky svého souhlasu. Souhlas dítěte má být informovaný, tj. dítě bude soudem poučeno o účelu, obsahu a důsledcích souhlasu. Do dosažení věku dvanácti let bude za dítě dávat souhlas opatrovník, jehož povinností je zjistit všechny rozhodné skutečnosti, které povedou k závěru, že osvojení bude v souladu se zájmy dítěte.

Návrh občanského zákoníku stojí v souladu s mezinárodními závazky České republiky i v souladu lidsko-právními vnitrostátními předpisy na požadavku **souhlasu rodičů s osvojením**. Zde se nová úprava liší od dnešní pouze v detailech, neboť závazky vyplývající z mezinárodních smluv již byly v podstatě do stávající úpravy implementovány. Tyto drobné odchylky spočívají v možnosti otce dát souhlas s osvojením ihned po porodu (podle současné úpravy tzv. banketního souhlasu se lhůta šesti týdnů od porodu dítěte vztahuje i na otce). Ani otec však nemůže dát souhlas s osvojením před narozením dítěte, pokud by tak učinil, k tomuto právnímu úkonu by se nepřihlíželo.

Nově je **omezena doba účinnosti souhlasu rodičů s osvojením** bude na dobu tří let, nedojde-li v průběhu této doby k osvojení, souhlas pozbude svou účinností. Souhlas rodiče s osvojením lze odvolat do tří měsíců ode dne, kdy byl dán. Tímto ustanovením se vyrovnávají

práva rodiče a práva osvojitele, kteří mají možnost si věc rozmyslet a nadále není znevýhodněn rodič, který podle současné úpravy po svěřeni dítěte do preadopční péče souhlas již odvolat nemůže, zatímco osvojitel si věc rozmyslet může. Souhlas jde ve vyjmenovaných případech odvolat i po uplynutí lhůty 3 měsíců, a to tehdy, nebylo-li ještě předáno do péče budoucích osvojitelů nebo pokud soud rozhodl, že dítě má být tím, komu bylo svěřeno do péče, vydáno rodičům. Zákon zde má na mysli situaci, kdy si rodič rozmyslí svůj souhlas v průběhu 3 měsíců, ale osoba, která má dítě u sebe mu jej odmítne vydat. V takovém případě se rodič obrátí na soud, který rozhodne v souladu se zájmem dítěte být se svými rodiči.

Zákon v § 760 uvádí situace, kdy není třeba souhlasu rodiče s osvojením (rodič byl zbaven rodičovské zodpovědnosti i práva dát souhlas s osvojením, rodič není schopen projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání nebo se zdržuje na neznámém místě a toto místo se nepodaří zjistit). Souhlas rodiče s osvojením není dále třeba, pokud o dítě zjevně nemá zájem, bezdůvodně odmítá dát souhlas s osvojením nebo se mu opakovaně nepodaří doručit výzvu soudu, aby se k osvojení vyjádřil. Pokud se rodič dostal do značné tísně nebo nouze, které si sám nepřivodil, a lze důvodně předpokládat, že tento stav překoná, je chráněn ustanovením § 762 navrhovaného OZ, kdy tento stav nezpůsobuje, že by jeho souhlasu s osvojením nebylo třeba.

Pokud soud ve zvláštním řízení rozhodne, že k osvojení není třeba souhlasu jeho rodičů, dává souhlas opatrovník jmenovaný za tímto účelem soudem. Tento opatrovník má povinnost zjistit všechny rozhodné skutečnosti o dítěti a jeho rodině, zejména zjistí, má-li dítě blízké příbuzné ochotné o ně pečovat. I tehdy, pokud nastane některá z okolností, v důsledku níž není třeba souhlasu rodiče s osvojením není možné osvojení vyslovit, pokud je tu některý z blízkých příbuzných dítěte, který je ochoten a schopen o ně pečovat a učiní v tom smyslu návrh soudu. Toto ustanovení je v souladu s právem dítěte být vychováváno s ohledem na svůj původ,

kulturní zvyklosti apod. a z tohoto důvodu se upřednostňuje výchova u příbuzných dítěte.

§ 763 navrhovaného OZ je v souladu s požadavkem **sanace rodiny**, který je rovněž v souladu se závazky vyplývajícími z mezinárodních smluv, podle nichž má výchova dítěte v jeho přirozené rodině přednost a příslušné orgány jsou povinny jí nabídnout pomoc a potřebná poučení s cílem rodinu zachovat a neřešit její problémy sociálního a finančního charakteru odebráním dítěte.

Novým ustanovením, které jde vstříc požadavkům na minimalizaci pobytu dítěte v ústavním zařízení a které je v souladu s právem dítěte garantovaným Úmluvou o právech dítěte v čl. 20 odst. 3, podle něhož má svěření do ústavní výchovy být až poslední možností v nutných případech, je § 766 navrhovaného OZ, který umožní za podmínky souhlasu rodičů **předání dítěte do péče budoucímu osvojiteli jakmile to zdravotní stav dítěte dovolí**. Napříště tedy nebude dítě čekat první měsíce svého života v ústavním zařízení a čelit v budoucnu následkům citové deprivace, ale bude moci být fakticky ihned z porodnice svěřeno budoucím osvojitelům. Pokud by mělo být dítě svěřeno budoucím osvojitelům z řad uchazečů o osvojení, bude třeba aktivního přístupu příslušných sociálních pracovníků v rámci činnosti orgánů péče o dítě, aby toto ustanovení bylo důsledně aplikováno v maximu možných případů.

Zákon nově rozlišuje namísto dnešní preadopční péče **péči o dítě v době před uplynutím 3 měsíců od udělení souhlasu** rodičů, neboť v této době mohou rodiče svůj souhlas odvolat a ten, komu bylo dítě předáno do péče má povinnost o ně řádně pečovat a chránit, a **péči před osvojením**. Péče před osvojením nahrazuje dnešní preadopční péči a o předání dítěte do péče před osvojením rozhoduje soud na návrh osvojitele až po uplynutí 3 měsíců ode dne, kdy byl souhlas s osvojením dán. Uplynutím této doby dochází ze zákona k pozastavení výkonu práv a povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti. Před tímto rozhodnutím soud provede šetření o vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitele. Péče před osvojením má podle § 772 navrhovaného OZ trvat po dobu nutnou

pro přesvědčivé zjištění, že s mezi osvojitelem a osvojencem vytvořil takový poměr, jaký je smyslem a cílem osvojení. Tato péče neskončí dříve než uplynutím 6 měsíců.

Pokud jde o práva muže, tvrdícího, že je otcem, pokud takový muž podá návrh na určení otcovství, nelze o osvojení rozhodnout do doby, než bude o jeho návrhu rozhodnuto. Stejný účinek jako návrh domnělého otce bude mít i návrh blízkého příbuzného osvojovaného dítěte na svěřeni do jeho péče.

Následky osvojení nebyly dotčeny výraznou změnou s výjimkou ustanovení § 777, které výslovně stanoví, že účinky osvojení dítěte, které je rodičem, se vztahují i na jeho dítě.

V oblasti změny příjmení dochází k posílení práv osvojence, který bude mít možnost nesouhlasit se změnou příjmení k níž dojde v důsledku osvojení, v takovém případě soud rozhodne, že osvojenec bude ke svému příjmení připojovat příjmení osvojitele. Toto právo se týká toho osvojence, který má právo se ke svému příjmení vyslovit, tj. osvojence, který dosáhl věku 15 let.

Svůj odraz v zákonné úpravě dosáhla odborníky často zmiňovaná potřeba **dohledu** a pomoci osvojitelským rodinám. Navrhované znění OZ upravuje nové povinnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí spočívající v poskytnutí osvojitelů poradenství a služeb spojených s péčí o osvojence. dohled nad osvojitelem a osvojencem může rovněž vyslovit soud a to i bez návrhu, pokud to odůvodňují okolnosti případu, a to na dobu nezbytně nutnou. Tento dohled probíhá podle současné právní úpravy - zejm. Haagské úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení v osvojení s do ciziny, příp. s ciziny a probíhá rovněž v problémových rodinách.

Otázka **zrušení osvojení** je pojata v navrhovaném OZ jinak, než tomu bylo v původní právní úpravě. Zásadní rozdíl spočívá především v nemožnosti osvojení zrušit po uplynutí 3 let od rozhodnutí o osvojení, což neplatí, je-li osvojení v rozporu se zákonem. Osvojenec nově může prohlásit, že si ponechá dosavadní příjmení, tj. to, které získal při osvojení.

Navrhované znění zákona předpokládá možnost opětovného osvojení ve výjimečných případech, tj. bylo-li dřívější osvojení zrušeno, má-li být osvojeno pozdějším manželem osvojitele poté, co předchodí manžel, který byl společným osvojitelem zemřel nebo zemřel-li jediný osvojitel nebo oba společní osvojitelé.

O nezrušitelnosti osvojení soud rozhodne podle nové úpravy až po 3 letech od rozhodnutí o osvojení, pokud je to v souladu se zájmy dítěte a osvojitel o to požádá, může rozhodnout i před uplynutím této doby. V důsledku rozhodnutí o nezrušitelnosti osvojení nastává stav, postavený na roveň vztahu mezi rodiči a dítětem. Proto je opětné osvojení možné stejně jako u přirozeného rodičovství, což je výslovně uvedeno v § 788 navrhovaného znění OZ.

8.2. osvojení zletilého

Novinkou, která byla našemu právnímu řádu neznámá od přijetí zákona o rodině č. 265/1949 Sb., je možnost osvojení zletilé osoby. Základní podmínkou je, aby takové osvojení nebylo v rozporu s dobrými mravy, podle důvodové zprávy by rozpor s dobrými mravy znamenal např. zastřený sňatek. Osvojení zletilého má být **institutem výjimečným**. Navrhované znění OZ rozlišuje 2 druhy osvojení zletilého a to:

- 1) osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého - § 790
 - 2) osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého - § 791 – 792.
- První případ osvojení zletilého se týká situací, kdy přirozený sourozenec osvojovaného byl osvojen tímž osvojitelem nebo v době podání návrhu byl osvojovaný nezletilý nebo osvojitel pečoval o osvojence jako o vlastního již v době jeho nezletilosti nebo osvojitel hodlá osvojit dítě svého manžela. Návrh zákona ovšem nepomíjí práva pokrevních rodičů osvojence, kdy osvojení není možné, pokud by bylo v rozporu s oprávněnými zájmy pokrevních rodičů. Pro tento případ osvojení zletilého se použijí ustanovení o osvojení nezletilého s výjimkou ustanovení o dohledu a ustanovení o možnosti osvojence seznámit se se spisem o osvojení.

Druhá forma osvojení zletilého, přichází v úvahu ve výjimečných případech, kdy je to vhodné z důvodů hodných zvláštního zřetele, podle důvodové zprávy k tomuto ustanovení je tomu tak zejména tehdy, jestliže osvojitelé nemají vlastní potomky nebo sice potomky mají, ale ti jim neposkytují potřebnou pomoc ve stáří, nemoci apod. Podmínkou tohoto typu osvojení je, že nemůže být na újmu důležitých zájmů potomků osvojitele nebo osvojovaného. Přínos tohoto osvojení musí být alespoň pro jednoho z nich. U tohoto typu osvojení **nevzniká příbuzenský poměr** mezi osvojencem a jeho potomky vůči členům rodiny osvojitele, ani vůči nim nenabývá majetkových práv. Osvojitel nenabývá žádných majetkových práv vůči osvojenci a jeho potomkům. Z toho vyplývá, že majetkových práv nabývá v těchto případech pouze osvojenec vůči osvojiteli. Na rozdíl od jiných typů osvojení **nepozbývá osvojenec práva ve vlastní rodině**.

Pro oba typy osvojení zletilého je společné, že je k němu zapotřebí **souhlasu manžela** osvojence, pokud jeho manželství trvá. Pokud by osvojenec nebyl svéprávný, jedná za něho zákonný zástupce. Právní následky pro potomky osvojence nastávají při osvojení zletilého ze zákona jen tehdy, pokud se narodili po právní moci rozhodnutí o osvojení. Pro dříve narozené potomky osvojence, má právní následky jen tehdy, pokud k němu dali souhlas.

Osvojení zletilého má rovněž důsledky pro vyživovací povinnost osvojence. Osvojitel bude zásadně plnit svou vyživovací povinnost vůči zletilému osvojenci a pouze pokud jí nebude schopen dostát, zůstává zachována vyživovací povinnost vůči osvojenci ze strany jeho předků a potomků.

Otázka dědění je upravena tak, že osvojenec dědí po osvojiteli v první zákonné třídě dědiců, ale nevstupuje do dědického práva osvojitele vůči jiným osobám.

Ustanovení o osvojení zletilého se použijí i na osvojení nezletilého, kterému byla přiznána svéprávnost.

9. Právní úprava osvojení v Německu

Ve Spolkové republice Německo je úprava rodinně-právních vztahů obsažena v Bürgerliches Gesetzbuch, který vstoupil v platnost dne 18.8.1896 (dále jen BGB). Osvojení je upraveno v hlavě sedmé, osvojení nezletilého pak v oddílu prvním a osvojení zletilého v oddílu druhém této hlavy.

9.1. Osvojení nezletilého

Osvojení nezletilého je přípustné za předpokladu, že slouží blahu dítěte a mezi osvojitelem a osvojencem vznikne vztah obdobný vztahu mezi rodičem a dítětem. Kdo je svobodný, může dítě osvojit jen samostatně. Kdo má manžela, může dítě osvojit jen společně s ním a sám může osvojit pouze dítě svého manžela, nebo pokud je manžel nezpůsobilý k právním úkonům nebo nedosáhl věku 21 let. Na rozdíl od úpravy v ČR nestačí pro osvojení manželským párem souhlas manžela, ale **manželé** mají možnost kromě shora uvedených výjimek osvojit dítě **pouze společně**. Nejnižší věk osvojitele je 25 let, v určitých stanovených případech může být pouze 21 let.

Po dobu trvání osvojení může být dítě osvojeno pouze manželem osvojitele.

Doba před osvojením, po kterou je dítě v péči osvojitele, má být přiměřená, není stanovena explicitně.

V Německu může být dítě osvojeno jen pokud to není v rozporu se zájmy vlastních dětí osvojitele a ani zájmy osvojence nesmí být kvůli dětem osvojitele ohroženy. Obdobná úprava je navržena i u nás v novém soukromoprávním kodexu.

Osvojení je možné pouze se **souhlasem dítěte**, který může být do věku 14 let udělen prostřednictvím zákonného zástupce a po dosažení tohoto věku uděluje souhlas samo se svolením zákonného zástupce. Dítě starší 14 let může souhlas odvolat do nabytí právní moci rozsudku o osvojení.

K osvojení dítěte je třeba **souhlasu rodičů**, který lze udělit nejdříve po dosažení **8 týdnů** věku dítěte. Pokud rodiče nejsou manžely, může otec udělit souhlas s osvojením již před narozením dítěte. Osvojení je podmíněno také zřeknutím se možnosti otce požádat o převedení rodičovské zodpovědnosti na jeho osobu. Souhlasu jednoho z rodičů není třeba, pokud tento rodič není schopen souhlas udělit, nebo není znám jeho pobyt (1747 BGB).

Souhlas rodičů může být **nahrazen rozhodnutím soudu**, pokud rodiče dítě trvale hrubě zanedbávají, je jim lhostejné, nebo je zanedbání povinností zvlášť těžké. V Německu se rovněž uplatňuje princip prvotní podpory ze strany příslušných orgánů původní rodiny, neboť pokud má být souhlas nahrazen z důvodu lhostejnosti rodičů, musí být o možném důsledku orgánem péče o mládež poučeni a od poučení uplynout lhůta tří měsíců. Souhlas rodičů může být nahrazen rozhodnutím soudu až po pěti měsících od narození dítěte. Další možnost nahrazení souhlasu rodičů nastává, pokud rodiče jsou psychicky nebo jinak vážně nemocní a vývoj dítěte by z důvodu nemožnosti vyrůstat v rodině byl vážně ohrožen.

K osvojení dítěte manželem je třeba souhlasu druhého manžela, který může být nahrazen rozhodnutím soudu, pouze za předpokladu, že proti osvojení nestojí oprávněné zájmy tohoto manžela nebo jeho rodiny (§1749 BGB).

Souhlas rodičů s osvojením dítěte vyžaduje notářské ověření a je účinný jakmile dojde opatrovnickému soudu (§ 1750 BGB). Souhlas rodičů je neodvolatelný, ale ztrácí účinnost, pokud je návrh na osvojení vzat zpět nebo je osvojení zrušeno nebo pokud dítě není do tří let od jeho udělení osvojeno. Souhlas s osvojením má za následek pozastavení rodičovské zodpovědnosti. V důsledku převzetí dítěte do předadopční péče jim vzniká vůči němu vyživovací povinnost, která předchází vyživovací povinnosti rodičů. Vyživovací povinnost příbuzných k dítěti tedy osvojením nezaniká.

O osvojení rozhoduje opatrovnický soud na návrh osvojitele, který musí být notářsky ověřen (§ 1752 BGB).

O osvojení nemůže být rozhodnuto po smrti dítěte, ale po smrti osvojitele může být o osvojení rozhodnuto, pokud návrh podal před svou smrtí, příp. bylo podáno prostřednictvím notáře. Takové osvojení má stejné účinky jako osvojení za života osvojitele (§ 1753 BGB).

Osvojením dítě získává shodné právní postavení jako děti osvojitelů, kteří získávají rodičovskou zodpovědnost za dítě (1754 BGB).

Osvojením zaniká příbuzenský vztah mezi dítětem a jeho potomky k dosavadním příbuzným. Osvojením však nejsou dotčeny práva dítěte, která mu vznikla do doby osvojení – právo na sirotčí důchod, nájemné a obdobná opakující se plnění.

Pokud je dítě příbuzné s osvojitelem ve druhém nebo třetím stupni příbuzenství, zaniká pouze jeho příbuzenský vztah k rodičům (1756 BGB).

Osvojení má vliv na jméno, resp. **příjmení dítěte**. Osvojením dítě získá příjmení osvojitele. Na návrh osvojitele může být rozhodnutím soudu změněno i jméno dítěte, nebo k jeho dosavadnímu příjmení připojeno příjmení osvojitele (§ 1758 BGB).

Osvojení může být zrušeno jen z důvodů stanovených v § 1760 a § 1763 BGB. Důvodem pro zrušení jsou chybějící souhlasy rodičů, dítěte nebo vztah osvojení založený bez návrhu osvojitele. Návrh osvojitele nebo souhlas rodičů či dítěte je neúčinný, pokud tito nebyly v náležitém psychickém stavu nebo dítě nedovršilo 14 let a nevědělo o tom, že dává souhlas a jaké má právní důsledky. Neplatné je dále osvojení, které bylo dosaženo podvodným jednáním osvojitelů, nebo pod pohrůžkou nebo byl souhlas rodičů udělen dříve, než udělen být mohl. Z těchto podmínek jsou stanoveny výjimky spočívající např. v dodatečném udělení souhlasu nebo prohlášení o osvojení.

Osvojení nemůže být zrušeno dále tehdy, když byly při rozhodování soudu splněny podmínky pro nahrazení souhlasu rodičů nebo pokud by tím bylo značně ohroženo blaho dítěte. V těchto případech může návrh na zplatnění osvojení podat ten, bez jehož souhlasu nebo prohlášení nemůže být dítě osvojeno.

Návrh může být podán nejdéle 3 roky po osvojení dítěte a zároveň ve lhůtě jednoho roku, od odpadnutí, resp. odhalení důvodů z nichž osvojení nevzniklo.

9.1.1. Zrušení osvojení z moci úřední (§ 1763 BGB)

Za trvání nezletilosti dítěte může soud osvojení zrušit, pokud k tomu jsou vážné důvody z hlediska blaha dítěte a to za předpokladu, že se osvojitelský vztah zruší ve vztahu k jednomu z osvojitelů a dítě zůstává v péči druhého. Dalším možným předpokladem je, že zrušení osvojení umožní opětovné osvojení dítěte.

Účinky zrušení osvojení jsou uvedeny v § 1764 BGB. Zrušení má účinky **ex nunc** a je možné jej vyslovit na návrh osvojence nebo osvojitele a to i po jejich smrti. Osvojením **zaniká příbuzenský vztah** mezi osvojencem a osvojitelem a jeho příbuznými a obnovuje se vztah mezi osvojencem a jeho potomky k pokrevním příbuzným, s výjimkou rodičovské zodpovědnosti, která může být rodičům vrácena až rozhodnutím soudu. Pokud je osvojení zrušeno jen ve vztahu k jednomu z manželů, pokrevní příbuzenské vztahy se neobnovují. Zrušením osvojení **ztrácí osvojenec právo používat příjmení osvojitele**, které může nadále užívat jen s jeho souhlasem na základě rozhodnutí soudu (§ 1765 BGB).

Vztah založený osvojením se ruší také v případě, že osvojitel uzavřel s osvojencem nebo jeho potomky manželství odporující právním předpisům (§ 1766 BGB).

9.2. Osvojení zletilého

Základní podmínkou pro osvojení zletilé osoby je mravní odůvodněnost takové adopce, a tato podmínka je splněna zejména tehdy, pokud mezi osvojitelem a osvojencem již vztah obdobný rodičovskému předem vznikl (§ 1767 BGB).

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele a osvojence. Pokud je osvojenec nezpůsobilý k právním úkonům, dává za něho souhlas jeho zákonný zástupce (§ 1768 BGB).

Osvojení je zakázáno v případě střetu zájmů osvojence a dětí osvojitele (§ 1769 BGB).

Osvojení zletilého se **nevztahuje na příbuzné osvojitele** a ani na manžela nebo životního partnera osvojence. Osvojením nejsou dotčeny práva a povinnosti potomků osvojitele. Osvojitel je však zavázán k poskytování výživného osvojenci a jeho potomkům před příbuznými osvojence. Soud může osvojení zletilého na návrh obou zrušit.

9.2.1. Osvojení s účinky osvojení nezletilého (§ 1772 BGB)

Na návrh osvojitele a osvojence může soud určit, že účinky osvojení zletilého budou vyrovnány účinkům osvojení nezletilého a to za následujících předpokladů

- a) osvojitel již osvojil nebo současně osvojí sourozence zletilého osvojence
- b) osvojenec byl do rodiny osvojitele přijat jako nezletilý
- c) osvojitel osvojuje dítě svého manžela
- d) osvojenec byl nezletilý v době podání návrhu na osvojení

O vyrovnání účinků osvojení nezletilému nemůže soud rozhodnout, pokud by to bylo v rozporu s oprávněnými zájmy rodičů osvojence.

9.3. Zprostředkování osvojení v Německu

Ve Spolkové republice Německo platí zákon o zprostředkování osvojení a zákazu zprostředkování náhradního mateřství (AdVermiG - Adoptionsvermittlungsgesetz), který vstoupil v platnost dne 2.7.1976. Tento zákon se dělí do dvou částí, první upravuje zprostředkování osvojení, část druhá definuje náhradní mateřství a stanoví zákaz jeho zprostředkování.

Zprostředkování osvojení je definováno jako činnost, která vede ke spojení osoby mladší 18 let a uchazeče o osvojení. Týká se pouze

osvojení nezletilých osob. Na rozdíl od České republiky může ke zprostředkování osvojení dojít i tehdy, když dítě není narozeno nebo dokonce ani zplozeno.

V § 2 zákon upravuje působnost orgánů oprávněných k zprostředkování, kterým jsou úřady péče o mládež se zřízeným zprostředkovacím místem. Ke zprostředkování jsou oprávněny i jiné nestátní organizace za předpokladu, že mají k této činnosti povolení – resp. jsou jako zprostředkovací místa uznána příslušným zemským orgánem.

V § 2a je upraveno zprostředkování osvojení do zahraničí, k němuž jsou oprávněny příslušné zemské orgány nebo orgány péče o mládež, které získaly zvláštní povolení. Německo je smluvním státem Haagské úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení a platí v něm prováděcí předpisy k Haagské úmluvě z 5. 11.2001. Právní úprava zprostředkování osvojení do zahraničí se zásadně od České republiky neliší.

V § 3 jsou stanoveny požadavky na osobní a odbornou způsobilost osob vykonávajících zprostředkování osvojení a počet pracovníků na jedno zprostředkovací místo.

V § 4 jsou upraveny podmínky pro uznání zprostředkovacích úřadů příslušnými centrálními úřady pro adopci (při zemských úřadech péče o mládež) a dále kontroly zprostředkovacích úřadů a důvody pro odebrání povolení působit jako zprostředkovací úřad osvojení.

Dle § 5 nemohou zprostředkování osvojení vykonávat jiné subjekty než pověřené úřady péče o mládež, příp. pověřené nestátní organizace. Výjimka platí při zprostředkování osvojení osobou, která je s dítětem příbuzná do 3. stupně příbuzenství nebo osobou, která bezplatně ojedinele zprostředkuje osvojení a oznámí to úřadu péče o mládež. Je dále stanoven zákaz obstarávat těhotné ženě příležitost k porodu v zahraničí s úmyslem obejít působnost tohoto zákona za účelem ponechání dítěte do adopce nebo k takovému jednání těhotné poskytnout pomoc. A rovněž je stanoven zákaz pro muže uznat otcovství k dítěti, jež muž nezplodil.

Ustanovení týkající se inzerce dětí nebo uchazečů o adopci upravuje § 6. Takové nabídky jsou zakázány s výjimkou případů, kdy obsahují kontaktní údaje oprávněných zprostředkovacích míst a nebudou v nich uvedeny soukromé adresy ani osobní údaje. Stejně podmínky inzerce platí i pro nenarozené nebo nepočaté dítě.

V § 7 je upraven vlastní postup zprostředkovacích úřadů po zjištění, že určité dítě je vhodné k adopci. Příprava k osvojení má být vykonávána bezodkladně a spočívá v účelném šetření u uchazečů o adopci i u dítěte a jeho rodiny, s přihlédnutím k osobnosti a zvláštním potřebám dítěte. Takové šetření může započít i před narozením dítěte, jestliže je pravděpodobné, že rodiče dají souhlas s osvojením. V tomto ustanovení je dále upraven postup pro zprostředkování osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny.

Dítě může být svěřeno do preadopční péče (Eingewohnungszeit) teprve poté, co bylo zjištěno, že uchazeči o osvojení jsou pro osvojení dítěte vhodní (§ 8).

Příslušné zprostředkovací úřady spolupracují s rodinou uchazeče o adopci a poskytují mu podporu před a během zkušební doby (u nás preadopční péče).

Zápisy a dokumenty o jednotlivých případech se uchovávají po dobu 60 let. Dítě po dovršení věku 16 let a jeho zákonný zástupce má právo do těchto údajů nahlížet pod dohledem příslušného pracovníka, pokud tomu neodporují oprávněné zájmy dotčených osob.

Podmínky ochrany osobních údajů osob nacházejících se v příslušných registrech zakotvuje § 9.

Obdobně jako v ČR je pro zprostředkování osvojení pro dítě stanovena lhůta tří měsíců, po jejímž uplynutí má příslušný zprostředkovací úřad podat zprávu centrálnímu adopčnímu úřadu o tom, že dítě nebylo v této lhůtě umístěno v rodině. Tento centrální úřad pro adopci následně ve spolupráci s místními zprostředkovacími úřady hledá pro dítě vhodné osvojitele. Další činností tohoto úřadu je poskytování podpory jednotlivým úřadům formou poradenství ve složitých případech. Centrální adopční úřad

zaměstnává za účelem plnění svých úkolů psychiatra nebo dětského lékaře, právníka a sociální pracovníky.

Druhá část tohoto zákona obsahuje ustanovení týkající se náhradního mateřství. Náhradní matka je definována jako žena, která je podle dohody připravena podrobit se přirozenému nebo umělému oplodnění a po narození dítěte jej nechat k adopci. Zprostředkování náhradního mateřství je seznámení vhodných osob – zájemců o dítě s ženou – náhradní matkou. Zprostředkování náhradního mateřství je zakázáno a tento zákaz platí i pro uveřejnění nabídek příslušnými sdělovacími prostředky.

Část třetí tohoto zákona obsahuje přestupky na úseku zprostředkování. Přestupkem je dle § 14 odst. 1 vykonávání zprostředkovací činnosti bez příslušného oprávnění, inzerce dětí a uchazečů o adopci nebo zprostředkování náhradního mateřství. Podle § 14 odst. 2 přestupek spáchá rovněž ten, kdo vykonává zprostředkovací činnost v rozporu se zákonem a způsobí, že dítě bylo předáno mimo působnost tohoto zákona, nebo kdo pohne těhotnou ženou k odložení dítěte nebo kdo k takovému odložení poskytne pomoc.

Za přestupek dle odst. 1 lze uložit pokutu do výše 10.000 DM (deutsche Mark) a za přestupek dle odst. 2 pokutu do výše 50.000 DM dle aktuálního kurzu vůči Euru.

V § 14a jsou obsažena **trestněprávní ustanovení** při zprostředkování náhradního mateřství, za něž může být uložen trest odnětí svobody až na jeden rok nebo peněžitý trest. Pokud někdo získá prospěch při zprostředkování náhradního mateřství může mu být uložen trest odnětí svobody až do dvou let nebo peněžitý trest a pokud by tuto činnost někdo vykonával obchodně, hrozí mu trest odnětí svobody až na 3 roky nebo peněžitý trest. Náhradní matka a rodiče, kteří hodlali dítě převzít nebudou potrestáni.

V Německu platí zákon o životním partnerství osob stejného pohlaví Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft, který byl přijat dne 16.2.2001 a účinnosti nabyl dne 1.8.2001. Tento zákon

v platném znění umožňuje adopci biologického dítěte jednoho z partnerů druhým partnerem (§ 9 odst. 7 Lebenspartnerschaftsgesetz).

9.4. Statistika osvojení v Německu

Počet dětí adoptovaných v Německu má v posledních letech klesající tendenci. Podle informací Spolkového statistického úřadu (zdroj www.adoption.de/info_adostatistik) bylo v roce 2004 adoptováno 5.064 dětí, v roce 2005 4.762 dětí, v roce 2007 4.509 dětí a v roce 2008 již jen 4.201 dětí. Ke snižování počtu adopcí dochází již od roku 1995, kdy bylo adoptováno 7.969 dětí. Téměř polovina ze všech adopcí jsou tzv. Stiefelternadoption – adopce nevlastním rodičem, tj. osvojení manželským partnerem biologického rodiče dítěte. Přibližně z jedné čtvrtiny až jedné třetiny se jedná o děti adoptované z ciziny.

10. Statistika osvojení v České republice

Statistická data o osvojení eviduje Ministerstvo práce a sociálních věcí. Následující tabulka č. 1 ukazuje počet osvojení v letech 2000 – 2004. Z této tabulky je možno vysledovat, že počet zrušitelných osvojení činí pouhých 10 – 15% z celkového počtu osvojení uskutečněných v těchto letech.

Tabulka č. 1: Počet osvojení v ČR v letech 2000 - 2004

Rok	2000	2001	2002	2003	2004
nezrušitelné	1.492	1.323	1.297	1.204	1.154
zrušitelné	164	158	123	125	143

Pramen: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí, http://www.mpsv.cz/files/clanky/7312/Vybrane_udaje.pdf, navštíveno dne 1.6.2010.

Tabulka č. 2 ukazuje počet žadatelů o osvojení v letech 2000 – 2008 a z porovnání údajů vyplývá, že počet žadatelů od roku 2000 stoupal až k celkovému počtu cca 2.500 v posledních letech.

Tabulka č. 2: Počet žadatelů o osvojení

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet žadatelů o osvojení	1.969	2.100	2.369	2.440	2.524	2.500	2.341	2.528	2.513

Pramen: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí, http://www.mpsv.cz/files/clanky/7312/Vybrane_udaje.pdf ve spojení s http://www.mpsv.cz/files/clanky/5942/Statisticka_rocenka_2007.pdf, navštíveno dne 1.6.2010.

Následující tabulka č. 3 ukazuje počet osvojení v letech 2006 – 2008. Za období tří let je předčasné činit závěr o vývojových trendech, nicméně za toto období byl vývoj víceméně setrvalý.

Tabulka č. 3: Umísťování dětí do osvojení v letech 2006 – 2007

Rok	2006	2007	2008
Do péče budoucích osvojitelů	496	455	501
Osvojení	516	533	542

Pramen: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7870/rocenka_2008b.pdf http://www.mpsv.cz/files/clanky/5942/Statisticka_rocenka_2007.pdf http://www.mpsv.cz/files/clanky/4896/rocenka_akt.pdf, navštíveno dne 1.6.2010.

Pozn. Ministerstvo práce a sociálních věcí neuvádí již od roku 2005 počty zrušitelných a nezrušitelných osvojení, ale vede statistiku umísťování dětí do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy.

V České republice existující kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let patří do resortu Ministerstva zdravotnictví a dětské domovy a jiné ústavní zařízení pro starší děti patří do resortu Ministerstva školství. Podle ústavu zdravotnických informací a

statistiky bylo v České republice koncem roku 2009 celkem 34 kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let. Ke konci roku 2009 bylo v kojeneckých ústavech a dětských domovech 1.391 dětí a v průběhu roku bylo přijato 1.966 dětí. Podle aktuální informace Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky ze dne 10.5.2010 bylo „*V průběhu roku 2009 z kojeneckých ústavů propuštěno 2.022 dětí. Z nich 87 % bylo propuštěno do rodinného prostředí (55 % do vlastní rodiny, 21 % bylo osvojeno a 11 % bylo propuštěno do jiné formy náhradní rodinné péče). Do dětského domova pro starší děti (resort ministerstva školství) přešlo 8 % propuštěných dětí, 2 % byly předány do ústavu sociální péče a 3 % dětí byla propuštěna jinam (klokánky, atp.). **Nejdelší dobu v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do tří let strávily (z důvodů dodržení legislativních předpisů) děti propouštěné do osvojení, jejichž rodiče byli zbaveni rodičovských práv či projevili nezájem, a děti propouštěné do jiné formy náhradní rodinné péče (především pěstounská péče). Také téměř všechny děti propouštěné do ústavu sociální péče strávily v kojeneckém ústavu minimálně rok. Naopak u dětí propuštěných do vlastní rodiny nebo do osvojení se souhlasem rodičů byl pobyt v kojeneckém ústavu mnohem kratší**“.⁴⁴*

Podle navrhovaného občanského zákoníku bude možno osvojení zprostředkovávat již před narozením dítěte a dítě bude možné převzít do rodinné výchovy, jakmile to dovolí jeho zdravotní stav. Tato nová úprava by měla vést k výraznému snížení počtu dětí v kojeneckých ústavech.

⁴⁴ více srov. na :

http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200

Závěr

V rigorózní práci na téma osvojení jsem se pokusila zmapovat právní úpravu tohoto institutu na našem území od roku 1811 až do současné doby, kdy byla navržena a předložena Poslanecké sněmovně ČR ke schválení nová kodifikace občanského práva, která bude obsahovat i právo rodinné. Z historického vývoje je patrný vývoj od majetkového pojetí tohoto institutu k pojetí náhradní rodinné péče. V období po druhé světové válce navíc výrazně pokračovala mezinárodní kodifikace lidských práv včetně práv dětí a to na úrovni mezinárodních organizací s celosvětovou i regionální působností. Tato práva a zájmy dětí by měla dnes být prvotním hlediskem při aplikaci jednotlivých ustanovení vnitrostátních předpisů na jednotlivé případy.

Zaměřila jsem se zejména na dosažený stav souladu naší právní úpravy s mezinárodními smlouvami o právech dětí, které se osvojení týkají. Pro srovnání jsem stručně popsala i právní úpravu tohoto institutu včetně jeho zprostředkování v Německu, neboť německá úprava má mnoho společných prvků zejména s úpravou navrhovanou v novém občanském zákoníku. Za podstatnou rovněž považuji kapitolu o mezinárodních adopcích, kde zaujímá stěžejní význam mezinárodní úprava zakotvená v Úmluvě o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, která přesným stanovením postupů příslušných úřadů a výslovným zákazem přijímání finančních výhod úředními osobami má zamezit zejména obchodování s dětmi.

Oblast zprostředkování osvojení v České republice již byla z velké části novelizována tak, aby jednoznačně stanovila subjekty oprávněné ke zprostředkování a zamezila tak obcházení ZoSPOD. Zvýšení transparentnosti procesu osvojení spatřuji i v poradních sborech zřizovaných při krajských úřadech i při ministerstvu.

V současné právní úpravě jsem shledala několik nedostatků, mezi něž patří zejména možnost správního orgánu rozhodnout o svěřeni dítěte do preadopční péče; právo rodičů odvolat souhlas s osvojením

při tzv. blanketním souhlasu jen do doby svěření dítěte do preadopční péče; osvojitelé nemají povinnost sdělit osvojenci skutečnost, že bylo osvojeno; relativně krátká preadopční péče; soud není povinen přihlížet k zájmům vlastních dětí osvojitele. Všechny tyto hlavní nedostatky jsou odstraněny novou úpravou osvojení, která je oproti současné úpravě podrobnější a plně respektující právo dítěte vyrůstat v rodině (ať biologické či adoptivní). Nový občanský zákoník umožní převzetí dítěte osvojitelem i před dobou šesti týdnů od porodu, jakmile to jeho zdravotní stav dovolí. Tuto změnu považují v nové úpravě za stěžejní z hlediska zmíněného práva dítěte na život v rodině, neboť by měla vést ke zkrácení doby strávené v ústavu na minimum a současně při vyhovuje právu matky udělit souhlas s osvojením až po uplynutí šesti týdnů od porodu. Nová úprava rovněž povede i k vyšším nárokům na osvojitele, neboť soud se bude podrobněji zabývat jejich důvody a pohnutkami pro osvojení a rovněž bude prodloužena doba od převzetí dítěte do rozhodnutí o osvojení.

Jediná otázka, která zůstala zatím nezměněna, je nemožnost osvojení dítěte registrovaným partnerem a vzhledem k uvedené judikatuře Evropského soudu pro lidská práva považují za pravděpodobné, že v souvislosti s vývojem společnosti se v této otázce dosáhne určitého společenského i politického konsenzu i v České republice, který povede ke změnám příslušné legislativy.

Resume

The aim of this thesis is to describe the juridical institute of adoption in the territory of the Czech Republic since 1811 (the year of accepting the General Civil Code in Austrian-Hungarian Monarchy) to the legal changes that brought the evolution in the 19th and 20th centuries. This development during the last two centuries is involved in the chapter 1.

The main part of this work refers to the current legal regulations of adoption and the main issues of this institution and is involved in the chapter 2 and chapter 5 that deal with proceedings of adoption. The assumptions of adoption, that are enacted in the Act of Family, are adjusted to the nowadays conditions and the strong accent is put to the right of children that arise from the Declaration of basic rights and freedoms and the Agreement of the Right of child. The current problem of adoption mediation is prevention of the misuse regarding the trafficking in children.

In the chapter 3 I deal with the adoption of children from the foreign countries to the Czech Republic and vice versa. International adoption is in jurisdiction of the Office for International Legal Protection of Children and its seat is located in Brno.

The two main actual issues that relate to the adoption are the right of children to know about their origin and the right to adopt a child by people who live with the partner of the same sex. I deal with these problems in the chapter 4.

The adoption is regulated not only by a national law, but the main principles are enacted in the several international treaties, that the Czech Republic has acceded to.

In the two last chapters I focus on confrontation of contemporary regulation with the proposed new Czech Civil Code that is supposed to come into force within the next few years and the legal regulation of the children's adoption in Germany.

Abstrakt

Cílem této rigorózní práce na téma osvojení je hlubší rozbor tohoto právního institutu včetně popisu jeho geneze v období od cca roku 1811 do současné doby, kdy vrcholí legislativní práce na novém občanském zákoníku. Těžiště práce spočívá v rozboru současné právní úpravy s vymezením některých zásadních problémů, které vznikají při její aplikaci. Vzhledem k historické blízkosti našeho právního řádu s právním řádem německým jsem se pokusila srovnat a vymezit hlavní rozdíly mezi naší právní úpravou institutu osvojení a jeho právní úpravou v Německu.

Charakter právního institutu osvojení se od doby počátku 19. století změnil od pojetí chránícího především majetkové vztahy k současnému charakteru osvojení jako jedné z forem náhradní rodinné péče při zdůraznění zejména aspektů vycházejících ze základních lidských práv, které byly zejména ve druhé polovině 20. století zakotveny v mnoha mezinárodních úmluvách a které obsahuje i Listina základních práv a svobod.

Při tvorbě této práce byla použita zejména metoda srovnání a analýzy, která vycházela z dostupné literatury.

Abstract

The aim of this thesis about adoption was to analyse this juridical institute deeper and describe its genesis in a period from about 1811 till present time, when legislation work on new Civil Code is ending. This work was focused on analysing actual legal regulations and some of its crucial problems, that rises from its applications. With regard to historical closeness of German and Czech law, main differences between these legal regulations of this juridical institute of adoption were compared and determined.

The character of the juridical institute of adoption has changed since beginning of 19th century from conception that protected mainly proprietary relations to current character as a form of substitutional family care. Especially aspects coming from basic human rights that were included in many international conventions (including Declaration of Basic Rights) during second half of 20th century were highlighted.

Methods like comparing and determining resulting from available literature were used for this work.

Seznam použité literatury

- VOJÁČEK L., SCHELLE K., KNOLL V.: České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2008.
- KADLECOVÁ M., SCHELLE K., VESELÁ R., VLČEK E.: Vývoj českého soukromého práva. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2004.
- MALÝ K.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde Praha s.r.o., 3. přepracované vydání, 2003.
- RADVANOVÁ S., ZUKLÍNOVÁ M.: Kurs občanského práva, Instituty rodinného práva. Praha: C.H.Beck, 1999.
- NOVOTNÁ V., PRŮŠOVÁ L.: K vybraným otázkám osvojování dětí. Praha: Linde nakladatelství s.r.o., 2004.
- DVOŘÁK J., WINTEROVÁ A.: Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha: Aspi, a.s. 2005.
- PAVLÍČEK V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky 1. a 2. díl. Praha: Linde Praha a.s. 1999.
- MÁSÍLKO V.: Mezinárodní právo rodinné. Praha: Panorama Praha 1979.
- ŠVESTKA J.: Osvojení v československém právním řádu. Praha: Univerzita Karlova 1973.
- HOLUB M., NOVÁ H.: Zákon o rodině a předpisy souvisící. Praha: Linde Praha a.s. 2000.
- HRUŠÁKOVÁ M. a kol.: Zákon o rodině. Praha: C.H.Beck, 2005.
- MATĚJČEK Z. a kol.: Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál 2002.
- NOVOTNÁ V., BURDOVÁ E.: Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, komentář. Praha: Linde nakladatelství s.r.o. 2007.
- ELIÁŠ K., ZUKLÍNOVÁ M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Praha: Linde Praha a.s. 2001.
- ROTREKLOVÁ E. a kol.: Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Sborník z IX. celostátního semináře NRP, Brno, 30.9.-1.10.2009. Brno: Triada – Poradenské centrum o.s., 2009.
- Sborník č. 39, Náhradní výchova dětí – možnosti a meze, kolokvium I.. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008.

RADVANOVÁ S. a kol.: Sborník č. 45, Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost, kolokvium II. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009.

DUNOVSKÝ J. a kol.: Dětská práva v praxi, Sborník příspěvků z 1. mezinárodní konference o dětských právech, Třeboň 29.-30- května 2002. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2002.

RADVANOVÁ S.: Rodina jako zdroj statusových práv. Správní právo, 2003, č.5-6, str. 250 a násl.

HUBÁLKOVÁ E.: Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech. Správní právo 2003, č. 5-6., str. 282 a násl.

KOHNEN-TRAWNY I.: postavení rodičů a dítěte při osvojení a právo na znalost svého původu. Správní právo 2003, č. 5-6, str. 289 a násl.

ZUKLÍNOVÁ M.: Status – rodinné právo – Nový občanský zákoník. Správní právo 2003, č. 5-6, str. 295 a násl.

KOLUCHOVÁ J.: Problémy s utvářením identity v náhradních rodinách. Správní právo 2003, č. 5-6, str. 303 a násl.

KRÁLÍČKOVÁ Z.: Souhlas k osvojení, přímý i blanketový, jako právní úkon směřující ke změně statusu dítěte. Správní právo 2003, č. 5-6, str. 307 a násl.

RADVANOVÁ S.: OBCHODOVÁNÍ S DĚTMI – TRPĚNÉ ZLO? Sborník z kongresu Pardubice 2006. dostupné na : <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006101103>

BOUČKOVÁ P.: E.B. versus Francie: Je odmítání adopce homosexuálním jednotlivcům diskriminační?, Jurisprudence 2/2008.

BAYEROVÁ M.: Evropská úmluva o výkonu práv dětí. Právo a rodina č. 12/2002, str. 16 a násl.

BAYEROVÁ M., Osvojení v mezinárodních dokumentech. Právní rozhledy č. 7/1999, str. 394 a násl.

BAYEROVÁ M.: Mezinárodní osvojení. Právo a rodina č. 2/2002, str. 4 a násl.

ZUKLÍNOVÁ M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby – schránek. Právní rozhledy č. 7/2005, str. 250 a násl.

Aktuální informace UZIS ČR č. 13/2010 z 11.5.2010, dostupné na www.uzis.cz/download_file.php?file=3688.

Zápis ze zasedání výboru pro práva dítěte ze dne 8.1.2009, dostupný na <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/ze-zasedani-vyboru/zasedani-vyboru-8--ledna-2009-59823/>

Zpráva výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR ze dne 3.6.2010, dostupná na <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/k-porusovani-prav-deti-pri-jejich-odebirani-z-rodinneho-prostredi-73024/>.

důvodová zpráva k zákonu č. 134/2006, sněm. tisk č. 995

důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku

Usnesení vlády ČR k závěrečným doporučením Výboru pro práva dítěte – kontrolního orgánu Úmluvy o právech dítěte z 10.9.2003 č. 898.

statistika Ministerstva práce a sociálních věcí, dostupná na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7870/rocenka_2008b.pdf

http://www.mpsv.cz/files/clanky/5942/Statisticka_rocenka_2007.pdf

http://www.mpsv.cz/files/clanky/4896/rocenka_akt.pdf

statistika osvojení dostupná na:

<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php?stranka=22>

http://www.hcch.net/index_en.php?act=home.splash

www.umpod.cz

www.adoption.de.info

www.kinder.de

www.juris.de

Seznam použitých právních předpisů vč. zkratk:

- zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších změn (ZoR)
- občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších změn (o.s.ř.)
- zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších změn (ZoSPOD)
- trestní zákon č. 40/2009 Sb., ve znění zákona č. 306/2009 Sb., (TZ)
- správní řád č. 500/2004 Sb., ve znění pozdějších změn
- zákon o péči o zdraví lidu č. 20/1966 Sb., ve znění pozdějších změn
- zákon o matrikách, jménu a příjmení a změně některých souvisejících zákonů č. 301/2000 Sb., ve znění pozdějších změn
- občanský zákoník č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších změn
- zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, ve znění pozdějších změn
- zákon o mezinárodním právu rodinném a procesním č. 97/1963 Sb., ve znění pozdějších změn
- zákon o nabývání a pozbývání státního občanství ČR č. 40/1993 Sb., ve znění pozdějších změn
- zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. (ZPR)
- zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení
- Všeobecný občanský zákoník z roku 1811
- sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte
- sdělení MZV č.34/1998 Sb., o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí
- sdělení MZV č. 43/2000 Sb.m.s., o přijetí úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (Haagská úmluva)
- sdělení MZV č. 54/2001 Sb.m.s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí
- sdělení MZV č. 132/2000 Sb., o přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí
- usnesení ČNR č. 2/1993, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod (LPS)
- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

klíčová slova

osvojení - adoption

právní ochrana dětí – legal protection of children